

# 21 The Mabinogion

## Language notes

In this section we will review the use of the preposition 'i'.  
A number of compound prepositions include **i**. For example:

**wrth i**; while...

**Gwnes i gwrdd â Steven wrth i mi gerdded trwy'r sgwâr.**

I met Steven as I walked through the square.

**cyn i**; before ...

**Dylech chi ffonio'r garej cyn i chi fynd i nôl y car.**

You should phone the garage before you go to collect the car.

**erbyn i**; by the time ...

**Bydd hi'n dywyll erbyn iddyn nhw ddod i lawr o'r mynydd.**

It will be dark by the time they come down from the mountain.

**nes i**; until ....

**Arhosodd yn y swyddfa nes iddo orffen ysgrifennu'r adroddiad.**

He stayed in the office until he had finished writing the report.

**tan i**; until ....

**Gweithiodd yn y caffi tan iddi ddechrau ei chwrs coleg.**

She worked in the cafe until she started her college course.

The common expressions '**well i mi...**' ('it is better if I...', or 'I prefer to...') and '**rhaid i mi...**' ('I must...' or 'I have to...') make use of the verb **bod** to specify the time of the event:

'**well i mi...**' implies '**it is better if I...**' :

**Mae'n well i mi brynu llysiau yn y farchnad yn hytrach na'r siop.**

It is better if I buy vegetables in the market rather than the shop.

**Roedd yn well iddo fe fynd ar wyliau i Sir Benfro.**

It was better for him to go on holiday to Pembrokeshire.

**Rwy'n disgwyl y bydd yn well iddo fe brynu car trydan.**

I expect that it will be better for him to buy an electric car.

Similar expressions can be written using **gan** in place of **i**. The difference is slight, but '**well gen i...**' implies '**I prefer to...**' :

**Mae'n well gen i brynu llysiau yn y farchnad yn hytrach na'r siop.**

I prefer to buy vegetables in the market rather than the shop.

**Roedd yn well ganddo fe fynd ar wyliau i Sir Benfro.**

He preferred to go on holiday to Pembrokeshire.

**Rwy'n disgwyl y bydd yn well ganddo fe brynu car trydan.**

I expect that he will prefer to buy an electric car.

Similarly:

**Mae'n rhaid i mi fynd â'r llyfrau yn ôl i'r llyfrgell.**

I must take the books back to the library.

although this can also be written more simply as:

**Rhaid i mi fynd â'r llyfrau yn ôl i'r llyfrgell.**

I must take the books back to the library.

**Roedd yn rhaid i ni fod yn ofalus wrth gerdded ar hyd llwybr y clogwyn.**

We had to be careful walking along the cliff path.

**Bydd yn rhaid i ni drefnu cyfarfod ar gyfer y mis nesaf.**

We will have to arrange a meeting for next month.

A number of verbs commonly make use of 'i' to indicate a person or object who is the direct recipient of an action, for example:

**eisiau i chi;** ...want you to...

**Rwyf eisiau iddi ddod i'r parti.**

I want her to come to the party.

**hoffi i chi;** ...like you to...

**Bydden ni'n hoffi i'r staff fod yn fwy cyfeillgar i gwsmeriaid.**

We would like the staff to be more friendly to customers.

**gwneud i chi;** ...make you...

**Bydd y brifysgol yn gwneud i chi dalu am yr offer labordy.**

The university will make you pay for the laboratory equipment.

**gadael i chi;** ...leave you to...

**Rhaid i chi fy ngadael i orffen y garddio.**

You must leave me to finish the gardening.

**caniatáu i chi;** ...allow you to...

**Bydd y ffermwr yn caniatáu i chi groesi'r cae.**

The farmer will allow you to cross the field.

**disgwyl i chi;** ...expect you to...

**Mae'r cynghorydd yn disgwyl i ni bleidleisio drosto fe.**

The councillor expects us to vote for him.

**gofyn i chi;** ...ask you to...

**Gwnaethon ni ofyn i'r adeiladwr atgyweirio'r to.**

We asked the builder to repair the roof.

**addo i chi;** ...promise you that..

**Gwnaethon nhw addo i'r trefnydd y byddent yn dod i'r digwyddiad.**

They promised the organiser that they would come to the event.

In some cases an action is carried out on an object, then the preposition 'i' is used to specify who is affected as a result:

**anfon --- i chi;** send --- to you

**Byddaf yn anfon llythyr i'r cwmni.**

I will send a letter to the company.

**rhoi** --- i chi; give --- to you

**Mae hi'n rhoi'r llyfrau i'r siop elusennol.**

She is giving the books to the charity shop.

**gwerthu** --- i chi; sell --- to you

**Maen nhw'n mynd i werthu'r paentiad i amgueddfa.**

They are going to sell the painting to a museum.

**tal** --- i chi; pay --- to you

**Roedd yn rhaid i mi dalu £200 i'r garej am yr atgyweiriadau.**

I had to pay £200 to the garage for the repairs.

**cynnig** --- i chi; offer --- to you

**Mae'r gwesty'n cynnig pris arbennig i gwsmeriaid busnes.**

The hotel offers a special price to business customers.

**dangos** --- i chi; show --- to you

**Roedd yr athro cemeg yn dangos yr arbrawf i'r myfyrwyr.**

The chemistry teacher was showing the experiment to the students.

**estyn** --- i chi; extend -- to you

**Hoffwn ni estyn croeso cynnes i'n hymwelwyr.**

We would like to extend a warm welcome to our visitors.

## Treigladau

In all of the expressions shown above, a treigladd meddal is applied whenever possible after the preposition 'i', for example:

**Rhaid i chi fy ngadael i orffen y garddio.**

You must leave me to finish the gardening.

**Maen nhw'n mynd i werthu'r paentiad i amgueddfa.**

They are going to sell the painting to a museum.

**Mae'r gwesty'n cynnig pris arbennig i gwsmeriaid busnes.**

The hotel offers a special price to business customers.

A treigladd meddal is applied after phrases with the patterns '**well i mi...**', '**well gen i...**' and '**rhaid i mi...**'. For example:

**Roedd yn well iddo fe fynd ar wyliau i Sir Benfro.**

It was better for him to go on holiday to Pembrokeshire.

**Rwy'n disgwyl y bydd yn well ganddo fe brynu car trydan.**

I expect that he will prefer to buy an electric car.

**Bydd yn rhaid i ni drefnu cyfarfod ar gyfer y mis nesaf.**

We will have to arrange a meeting for next month.

The set of prepositions '**wrth**', '**tra**', '**gan**' and '**fel**' may all in particular circumstances represent the English word '**while**'.

'**wrth**' is used to mean '**while**', in the sense that someone is carrying out two actions at the same time. A soft mutation is applied where possible after '**wrth**'. For example:

**Roedd hi'n gwau wrth wylio'r teledu.**

She was knitting while watching the television.

**Crafodd y car wrth yrru i mewn i'r man parcio.**

He scratched the car while driving into the parking space.

**Gwnaethon nhw gyfarfod wrth deithio ar drên.**

They met while travelling on a train.

'tra' is always linked at a tense of the verb **bod**, creating phrases such as '**while I am...**' and '**while I was...**'. No treigladd is applied after **tra**. Examples are:

**Roeddwn i'n byw yn y tŷ hwnnw tra roeddwn i'n fyfyrwr.**

I lived in that house while I was a student.

**Rhaid i chi ymweld â'r castell tra eich bod yn y dref.**

You must visit the castle while you are in the town.

**Teithiodd o amgylch Affrica tra oedd yn ifanc.**

He travelled around Africa while he was young.

'gan' is often used when an extra action is added to the end of a sentence, almost as an after-thought. It again has the meaning '**while**'.

'gan' produces a treigladd meddal where possible:

**Gwnaethon ni gerdded ar hyd y promenâd gan fwyta hufen iâ.**

We walked along the promenade while eating ice-cream.

**Aeth y myfyrwyr am ginio gan adael eu bagiau yn yr ystafell ddosbarth.**

The students went for lunch while leaving their bags in the classroom.

**Cerddon nhw i fyny'r mynydd gan obeithio y byddai'r glaw yn stopio.**

They walked up the mountain while hoping that the rain would stop.

'fel' can represent the English word '**while**' in the sense of '**at the time that...**', or '**as...**'. No treigladd is applied after **fel**. Examples are:

**Fel roedden ni'n croesi'r bont, daeth cwch ar hyd yr afon.**

While we were crossing the bridge, a boat came along the river.

**Fel roedd y ffermwr yn agor y giât, rhedodd y defaid i'r cae.**

While the farmer was opening the gate, the sheep ran into the field.

**Fel byddaf yn cerdded trwy'r dref, byddaf yn edrych am fwyty.**

While I am walking through the town, I will look for a restaurant.

## Idioms

In this section we will look at a further collection of common phrases and idioms using the preposition '**yn**', meaning 'in':

**yn y pen draw** - in the long run

**Mae'n debygol yn y pen draw y bydd Iwerddon yn cael ei haduno.**

It is likely that Ireland will eventually be reunited.

**yn yr un cwch** - in the same situation

**Roedd llawer o weithwyr yn yr un cwch pan gaeodd y pyllau glo a'r gweithfeydd dur.**

Many workers were in the same situation when the coal mines and steel works closed.

**yn y bore bach** - very early in the morning

**Mae'r ffermwr yn dechrau yn y llaethdy yn y bore bach.**

The farmer begins in the dairy very early in the morning.

**yn y diwedd** - in the end

**Gwnaethon nhw gadw'r hen gar am flynyddoedd, ond yn y diwedd fe wnaethant ei ddisodli.**

They kept the old car for years, but in the end they replaced it.

**yn llygad ei le** - absolutely right

**Roedd yn llygad ei le i beidio â thalu'r tâl parcio.**

He was absolutely right to not pay the parking charge.

**yn oriau mân y bore** - in the early hours of the morning

**Dechreuodd y tân yn y ffatri yn oriau mân y bore.**

The fire in the factory started in the early hours of the morning.

**yn y bôn** - basically

**Mae'n gwneud esgusodion ond yn y bôn dydy e ddim eisiau weithio yn Llundain.**

He makes excuses but basically he does not want to work in London.

**yn niffyg** - because of the lack of, in the absence of

**Yn niffyg paratoi, aeth yr alldaith i drafferthion.**

Because of a lack of preparation, the expedition got into difficulties.

**yn y blaen** - in the forefront

**Mae'r brifysgol yn y blaen gydag ymchwil ar ynni'r llanw.**

The university is in the forefront with research on tidal energy.

**ac yn y blaen** - and so on

**Mae'r adroddiad yn trafod ffyrdd, rheilffyrdd, trafnidiaeth ac yn y blaen.**

The report discusses roads, railways, transport and so on.

**yn nghysgod** - in the shadow of

**Mae ein busnes lleol yn nghysgod cwmnïau rhyngwladol mawr.**

Our local business is in the shadow of large multinational companies.

**yn fy ngwaed** - in my blood

**Cafodd ei fagu yn Aberdaron ac roedd ganddo'r môr yn ei waed.**

He was brought up Aberdaron and had the sea in his blood.

**yn fy myw** - for the life of me

**Ni allaf i yn fy myw deall pam y gadawodd ei swydd ar y fferm.**

I can't for the life of me understand why he left his job on the farm.

**yn ei lawn hyd** - at its full length

**Roedd y tapestri yn cael ei arddangos yn ei lawn hyd yn yr amgueddfa.**

The tapestry was on display in its full length in the museum.

**yn ei hwyliau** - in good spirits

**Roedd y myfyrwyr yn ei hwyliau pan oedd yr arholiadau wedi gorffen.**

The students were in good spirits when the examinations had finished.

**yn ei elfen** - in his element

**Roedd yn ei elfen yn dadlau am wleidyddiaeth.**

He was in his element arguing about politics.

**yn ei bryd** - in its own time

**Bydd hi'n gwneud dewis o yrfa yn ei phryd.**

She will make a choice of career in her own time.

## Sentences

Roedd yn golchi'r car wrth wrando ar gerddoriaeth ar y radio.

He was washing the car while listening to music on the radio.

Rydw i eisiau i chi egluro sut mae'r peiriant yn gweithio.

I want you to explain how the machine works.

Gadewais i am saith o'r gloch yn y bore cyn i'r ffyrdd fod yn brysur.

I left at seven o'clock in the morning before the roads were busy.

Hoffwn ichi ddod am bryd o fwyd yn y bwyty.

I would like you to come for a meal in the restaurant.

Roedd y swyddfa ar gau heddiw, gan fod y staff yn y gynhadledd.

The office was closed today, as the staff were at the conference.

Fyddwn i ddim yn mynd i nofio tra byddaf i'n blinedig.

I would not go swimming while I am tired.

Gwnaethon nhw iddo fe weithio ar y broblem nes iddo wedi ei datrys.

They made him work on the problem until he had solved it.

Erbyn i ni gyrraedd, bydd y caffi ar gau.

By the time we arrive, the cafe will be closed.

Byddaf i'n gadael chi i olchi'r ffenestri tra byddaf yn glanhau'r llawr.

I will leave you to wash the windows while I clean the floor.

Addewais anfon fy aseiniad i'r coleg erbyn dydd Gwener.

I promised to send my assignment to the college by Friday.

Mae'n well gen i werthu'r tŷ i deulu lleol.

I prefer to sell the house to a local family.

Ni chaniataodd y rheolwr i'r ymwelwyr fynd i mewn i'r ffatri.

The manager did not allow the visitors to enter the factory.

Byddai'n well ichi aros tan yr wythnos nesaf.

It would be better for you to wait until next week.

Rhaid i chi ofyn i'r athro drefnu taith i Gaerdydd.

You must ask the teacher to arrange a trip to Cardiff.

Gwelon ni lawer o bethau diddorol wrth i ni'n cerdded o amgylch Aberystwyth.

We saw lots of interesting things while we were walking around Aberystwyth.

Fyddwn ni ddim yn mynd i nofio yn y môr, gan fod y dŵr yn rhy oer.

We will not go swimming in the sea, as the water is too cold.

Wnaethon ni ddim dringo'r mynydd, gan fod perygl o dywydd gwael.

We didn't climb the mountain, as there was a danger of bad weather.

Rhaid imi roi'r rysâit i chi ar gyfer y bastai afal.

I must give you the recipe for the apple pie.

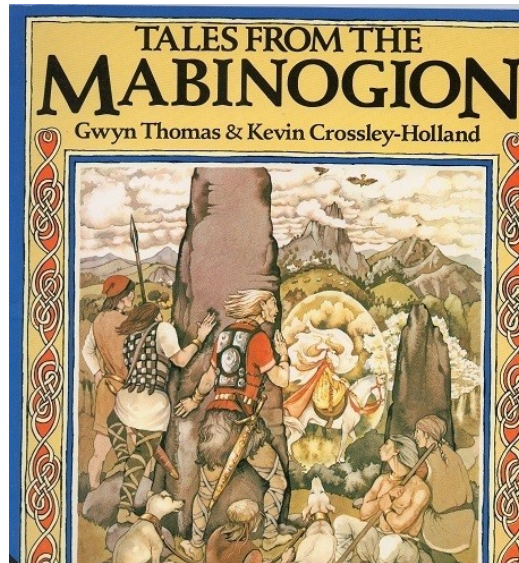
Mae'n well gen i deithio i'r gwaith ar y trê'n ond heddiw mae'n rhaid i mi fynd ar fws.

I prefer to travel to work on the train but today I must go by bus.

Ni chaniateir unrhyw un yn y swyddfa tra bod yr adeiladwyr yn gweithio.

No one is allowed in the office while the builders are working.

## Article: The Mabinogion



Rhwng 1838 a 1845, cyhoeddodd y Foneddiges Charlotte Guest saith cyfrol o straeon gwerin Cymru gyda'r teitl 'The Mabinogion'.

Between 1838 and 1845, Lady Charlotte Guest published seven volumes of Welsh folk tales with the title 'The Mabinogion'.

Roedd Charlotte yn ferch i iarll Sais, ac roedd ganddi ddawn wych mewn llenyddiaeth ac ieithoedd.

Charlotte was the daughter of an English earl, and had a great talent for literature and languages.

Pan oedd yn 21 oed symudodd i Lundain a chwrdd â John Josiah Guest, a phriododd nhw y flwyddyn ganlynol.

When she was 21 she moved to London and met John Josiah Guest, and they married the following year.

John Guest oedd perchennog cyfoethog gwaith haearn ym Merthyr Tudfil, ac roedd wedi cael ei ethol yn aelod seneddol.

John Guest was the wealthy owner of an iron works in Merthyr Tudfil, and had been elected as a member of parliament.

Ymsefydlodd y cwpl ym Merthyr, a datblygodd Charlotte ddiddordeb mawr mewn hanes Celtaidd a chanoloesol.

The couple settled in Merthyr, and Charlotte developed a great interest in Celtic and medieval history.

Dysgodd Gymraeg, a dechreuodd weithio wrth gyfieithu'r ddwy lawysgrif gynharaf o straeon gwerin Cymraeg, Llyfr Gwyn Rhydderch a Llyfr Coch Hergest.

She learned Welsh, and began work in translating the two earliest manuscripts of Welsh folk tales, the White Book of Rhydderch and the Red Book of Hergest.

Roedd y llyfrau wedi'u hysgrifennu â llaw yn y 14eg ganrif.

The books had been written by hand in the 14th century.

Cynhyrchwyd Llyfr Gwyn Rhydderch gan fynachod yn Abaty Strata Florida, ac mae'n cynnwys barddoniaeth a thestunau crefyddol yn ogystal â'r straeon gwerin.

The White Book of Rhydderch was produced by monks at Strata Florida Abbey, and contains poetry and religious texts as well as the folk tales.

Mae Llyfr Coch Hergest yn cynnwys straeon gwerin pellach, a hefyd casgliad o feddyginiaethau llysiuol teulu o feddygon a adnabyddir fel Meddygon Myddfai.

The Red Book of Hergest contains further folk tales, and also a collection of herbal remedies of a family of doctors known as the Physicians of Myddfai.

Byddai'r straeon gwerin a ysgrifennwyd yn y llyfrau wedi bod yn adnabyddus i bobl Geltaidd gynnar Cymru.

The folk tales which were written down in the books would have been well known to the early Celtic people of Wales.

Mae'n hawdd dychmygu'r straeon yn cael eu hadrodd o amgylch y tân gyda'r nos mewn tŷ crwn y pentref.

It is easy to imagine the tales being told around the fire at night in a village round house.

Byddai'r straeon wedi cael eu cludo o bentref i bentref gan storïwyr, a'u trosglwyddo o genhedlaeth i genhedlaeth.

The tales would have been carried from village to village by storytellers, and handed down from generation to generation.

Cyfieithodd a chyhoeddodd Charlotte Guest bedair cyfrol o straeon sy'n ymddangos i fod yn ddigwyddiadau ym mywydau teuluoedd brenhinol Cymru.

Charlotte Guest translated and published four volumes of stories which seem to be events in the lives of Welsh royal families.

Dychmygir bod llawer o'r digwyddiadau yn y Mabinogion wedi digwydd yn rhannau gorllewinol Cymru.

Many of the events in the Mabinogion are imagined to have taken place in the western parts of Wales.

Mae cyfrolau eraill yn cynnwys straeon am lys y Brenin Arthur.

Other volumes include stories about the court of King Arthur.

Mae'r straeon yn ffuglennol ac yn llawn digwyddiadau hudolus a goruwchnaturiol.

The stories are fictional and full of magical and supernatural happenings.

Yn yr ail gyfrol, cedwir y foneddiges Branwen yn garcharor mewn castell yn Iwerddon.

In the second volume, the lady Branwen is kept prisoner in a castle in Ireland.

Mae hi'n hyfforddi drudwy i gario neges i'w brawd yng Nghymru i'w hachub.

She trains a starling to carry a message to her brother in Wales to rescue her.

Yn y bedwaredd gyfrol, mae dynes hardd Blodeuwedd yn cael ei chreu allan o flodau fel gwraig i Lleu.

In the fourth volume, a beautiful woman Blodeuwedd is created out of flowers as a wife for Lleu.

Maen nhw'n priodi ac yn rheoli tiroedd Eifionnydd ac Ardudwy.

They marry and rule the lands of Eifionnydd and Ardudwy.

Y Mabinogion yw rhagflaenydd ffantasi fodern fel 'The Lord of the Rings' a 'Game of Thrones'.

The Mabinogion is the forerunner of modern fantasy such as 'The Lord of the Rings' and 'Game of Thrones'.



## Speaking and writing challenge

**What is your favourite genre of fiction, for example: crime writing, historical fiction, fantasy or science fiction? Explain to a friend why you like this type of fiction.**

Example article:

Mae ffuglen dditectif yn boblogaidd iawn, mewn nofelau ac fel cyfresi teledu.

Mae'r awdur yn gosod problem heriol y mae'r ditectifs, ynghyd â'r darlennydd neu'r gwyliwr y stori, yn ceisio ei ddatrys.

Mae trosedd wedi'i chyflawni, fel arfer llofruddiaeth ond weithiau digwyddiad arall fel lladrad mawr.

Yna cawn ein cyflwyno i nifer o bobl yr amheuir eu bod wedi cyflawni'r drosedd, a allai fod â rheswm dros wneud hyn, ac a allai wedi cael y cyfle i gyflawni hyn.

Yna mae'r gwaith ditectif yn dechrau o ddifri.

Gallai hyn gynnwys dadansoddi tystiolaeth fforensig, cyfweld â'r rhai a ddrwgdybir, a gwirio eu symudiadau a'u sgysiau ffôn o amgylch amser y drosedd.

Gall teledu cylch cyfyng fod yn dystiolaeth bwysig.

Yn y ffuglen dditectif orau, nid y person a ddrwgdybir amlycaf yw'r un sydd yn euog.

Agweddau ar ffuglen dditectif a all ei wneud yn ddiddorol ac yn ddifyr yw cymeriadau'r ditectifs a'u cydweithwyr yn yr heddlu, a'r lleoliadau a'r cyfnodau amser lle gosodir y straeon.

Gall lleoliadau amrywio o Lundain Fictoraidd Sherlock Homes, i ddramâu modern wedi'u gosod mewn gwahanol ranbarthau o Brydain neu dramor.

Er enghraifft, lleolir 'Morse' o amgylch y brifysgol yn Rhydychen, tra bod 'Y Gwyll' wedi'i lleoli ym mynyddoedd Cymru ger Aberystwyth.

## Story



Mae'r heddlu wedi bod yn derbyn cwynion gan y cyhoedd.

The police have been receiving complaints from the public.

Darganfuwyd nwyddau trydanol, oedd yn ymddangos i gael eu cynhyrchu gan gwmnïau adnabyddus, yn ddiffygiol ac yn beryglus.

Electrical goods, which appeared to be manufactured by well-known companies, were found to be defective and dangerous.

Pan aeth cwsmeriaid â'r eitemau yn ôl, dywedwyd wrthynt fod y nwyddau yn ffug.

When customers returned the items, they were told that the goods were fake.

Roedd eitemau trydanol ffug rhad yn cael eu mewnforio a chafodd labeli brand drud eu rhoi arnyn nhw.

Cheap counterfeit electrical items were imported and expensive brand labels were put on them.

Roedd y nwyddau ffug ar werth ar y rhyngwrwd, ac ar stondinau marchnad.

The fake goods were on sale on the internet, and on market stalls.

Llwyddodd ditectifs i olrhain y cyflenwyr.

Detectives succeeded in tracing the suppliers.

Fe wnaethant ddilyn y trywydd yn ôl i hen ffatri a guddiwyd i ffwrdd mewn ardal ddiwydiannol ddiffaith.

They followed the trail back to an old factory hidden away in a derelict industrial area. Cynhaliodd yr heddlu gyrch a chawsant eu syfrdanu gan yr hyn a ganfuwyd.

The police carried out a raid and were astonished by what they found.

Roedd llawer o fewnfudwyr o Affrica ac Asia yn byw ac yn gweithio yn y ffatri.

Many imigrants from Africa and Asia were living and working in the factory.

Roedd yr amodau byw yn wael iawn, gyda llawer o bobl yn cysgu mewn ystafell orlawn.

Living conditions were very poor, with many people sleeping in a crowded room.

Ffoaduriaid oedd y mewnfudwyr yn ffoi rhag rhyfel neu dlodi yn eu gwledydd.

The immigrants were refugees fleeing from war or poverty in their countries.

Roeddent wedi cael eu smyglo i Brydain mewn cwch a'u cludo i'r ffatri gan bobl-smyglwyr.

They had been smuggled to Britain by boat and taken to the factory by people smugglers.

Dywedwyd wrthynt fod yn rhaid iddynt weithio yn y ffatri yn gwneud y nwyddau ffug.

They were told that they must work in the factory making the counterfeit goods.

Ni chawsant unrhyw gyflog, ond roeddent yn ofni rhedeg i ffwrdd a chael eu dal gan yr heddlu.

They received no wages, but were frightened to run away and get caught by the police.

Atafaelodd yr heddlu'r nwyddau yn y ffatri a mynd â nhw i labordy i'w profi, ac arestiwyd perchnogion y ffatri.

The police seized the goods in the factory and took them to a laboratory for testing, and the factory owners were arrested.

Arestiwyd y mewnfudwyr anghyfreithlon hefyd, a'u cludo i ganolfan gadw.

The illegal immigrants were also arrested, and taken to a detention centre.

Fodd bynnag, caniatawyd iddynt gael trafodaethau â chyfreithwyr a allai eu helpu i wneud cais am loches fel ffoaduriaid.

However, they were allowed to have discussions with lawyers who could help them to apply for asylum as refugees.

Maen nhw i gyd yn gobeithio un diwrnod i fod yn lwcus a dod o hyd i le diogel i fyw.

They all hope one day to be lucky and find a safe place to live.

## Use of Welsh:

### Re-use of an old railway in Anglesey

A proposal has been made to bring the Amlwch to Gaerwen railway line on Anglesey back into use.



**A survey has been carried out to obtain the opinions of local people. On the web page you are invited to translate the comments into Welsh, so that a bilingual report can be produced.**

"Mae'r lein wedi cael ei defnyddio ar gyfer cludo nwyddau tan ddeng mlynedd ar hugain yn ôl, mae'r trac yn dal i fod mewn cyflwr da fel y gellir ei ailagor fel rheilffordd".

"The line has been used for freight until thirty years ago, track is still in good condition so it can be reopened as a railway".

"Mae'r cynllun rheilffordd yn ymarferol a byddai'n dod â buddion economaidd i'r ardal.

"The railway scheme is practical and would bring economic benefits to the area.

Byddai'n darparu gwasanaeth i deithwyr rhwng Amlwch a'r brif reilffordd Caergybi-Bangor".

It would provide a passenger service between Amlwch and the main Holyhead-Bangor railway line".

"Dylai fod yn llwybr amlbwrpas ar gyfer cerdded, beicio a cheffylau.

"It should be a multi purpose path for walking, cycling and horses.

Mae gan bawb geir y dyddiau hyn, felly fyddai neb yn defnyddio'r trê".

Everyone has cars these days, so nobody would use the train".

"Mae unrhyw reilffordd newydd a agorir yng Nghymru yn newyddion da.

"Any new railway opened in Wales is good news.

Mae symud pobl oddi ar y ffordd i drafnidiaeth gyhoeddus fforddiadwy, yn enwedig mewn ardaloedd gwledig, bob amser yn fudd".

Moving people off the road to affordable public transport, especially in rural areas, is always a benefit".

"Byddwn yn cwestiynu'r cynllun busnes, gan fod sawl rhan o'r rheilffordd wedi cael eu gadael i bydru.

"I would question the business plan, as several sections of the railway have been left to decay.

Gallai atgyweirio gorsafoedd a phontydd fod yn ddrud iawn".

Repairing stations and bridges could be very expensive".

"Gallai'r prosiect ddatblygu fel rheilffordd gymunedol a fydd yn gwasanaethu anghenion ei chymunedau yn bennaf.

"The project could develop as a community railway that will primarily serve the needs of its communities.

Bydd ei threftadaeth a'i photensial i dwristiaid hefyd eu cydnabod".

Its heritage and tourism potential will also be recognised".

"Mae rheilffordd treftadaeth wedi gweithio mewn sawl ardaloedd i ddarparu buddion twristiaeth.

"Heritage railways have worked in many areas in providing tourism benefits.

Mae yna lawer o lwybrau cerdded ar Ynys Môn felly byddai'n gwneud synnwyr cadw hwn at ddefnydd y rheilffordd".

There are many walking paths on Anglesey so it would make sense to keep this for railway use".

"Byddai defnyddio'r hen lein yn caniatáu i gerddwyr neu feicwyr deithio o arfordir de Ynys Môn i Amlwch ar arfordir y gogledd heb ddod i gysylltiad ag unrhyw gerbydau o gwbl.

"Using the old line would allow walkers or cyclists to travel from the south coast of Anglesey to Amlwch on the north coast without coming into contact with any vehicles at all.

Byddai hyn yn agor y ffordd ar gyfer digwyddiadau fel marathonau a rhediadau hwyl a allent gael eu rhedeg yn ddiogel ar hyd y llwybr".

This would open the way for events such as marathons and fun runs which could be run safely along the route".

"Bydd y cynllun yn gwella cysylltiadau rheilffordd rhwng Ynys Môn a Bangor a bydd yn annog mwy o ddefnydd o'r rhwydwaith rheilffyrdd, gan leihau tagfeydd ffyrdd".

"The scheme will improve rail connections between Anglesey and Bangor and will encourage greater use of the rail network, reducing road congestion".

"Byddai agor rheilffordd stêm i Amlwch yn help mawr i dref sydd wedi bod yn ei chael hi'n anodd yn ddiweddar.

"Opening a steam railway to Amlwch really would really help a town that has been struggling lately.

Byddai'n llwyddiant twristiaeth enfawr".

It would be a huge tourism success".

## Description



- Pa fath o gwch yw hwn?
- Sut mae'r cwch yn cael ei godi o'r dŵr a'i symud i iard gychod?
- Pam y gallai fod angen tynnu'r cwch o'r dŵr?
- Sut fydddech chi'n disgrifio'r arfordir ar y pwynt hwn?
- Pa fathau eraill o gychod sy'n defnyddio'r harbwr hwn?

## Understanding Welsh

### Castell Coch

Etifeddodd trydydd Ardalydd Bute ystâd helaeth ei deulu pan oedd yn faban ac, erbyn iddo adael Rhydychen, soniwyd mai ef oedd y dyn cyfoethocaf yn y byd. Etifeddwyd ei gyfoeth gan yr ail Ardalydd Bute, a adeiladodd ddociau Caerdydd.

Roedd y pensaer a'r dylunydd William Burges yn fab i beiriannydd sifil llwyddiannus iawn, a'i gwmni'n enwog am adeiladu'r arglawdd yn San Steffan.

Roedd y ddau ddyn, a gyfarfu ym 1865, yn wahanol iawn. Roedd Bute yn ddifrifol a meudwyaidd, a Burges yn llawn mynd ac yn gymdeithasol. Ond roeddent yn rhannu cryn frwdfrydedd dros bensaernïaeth a chelf ganoloesol. O fewn blwyddyn o'u cyfarfod cyntaf, roedd Burges wedi llunio adroddiad yn egluro sut y gellid gwella Castell Caerdydd â thŵr a gardd ffos wedi'i datgloddio.

Dim ond dair blynedd yn ddiweddarach, trodd Burges ei sylw at Gastell Coch. Roedd y castell, ar ochr bryn yn edrych allan dros Cwm Taf, yn adfeilion. Awgrymodd ddau gam posibl ymlaen. Yn gyntaf – gadael yr adfeilion fel ag yr oeddent. Ac yn ail – eu hadfer i fod yn breswylfa wledig i fyw ynddi'n achlysurol yn ystod yr haf.

Roedd yn sicr o ddigwydd. Roedd yn obsesiwn gan yr ardalydd. Aeth Burges ati i greu ffantasi canoloesol mawreddog a adeiladwyd ar sail dau dŵr mawr a neuadd urddasol caer Gilbert de Clare o'r 13eg ganrif.

Ailadeiladodd y porthdy, cododd uchder y tyrau a rhoes iddynt doeau conigol gyda cheiliogod gwynt gilt-copr ar eu pennau. Gosododd rodfa ben mur a galeri ymladd o bren. Ond roedd yr ailgread dilys hwn yn dal i gynnwys pob cyfleustra modern, gan gynnwys gwres canolog.

Pan fu farw Burges yn sydyn ym 1881, dim ond y neuadd wledda oedd wedi'i haddurno a'i dodrefnu'n llawn. Gadawyd y gwaith i griw o grefftwyr gwblhau'r ystafelloedd mwyaf goludog, gan gynnwys yr ystafell groeso gromennog anhygoel.

Ond efallai bod yr hwyl wedi gadael y prosiect pan fu farw William Burges. Nid oes cofnod ohono'n aros yng Nghastell Coch ar ôl 1881 ac ni orffennwyd rhai o'r ystafelloedd byth. Yn raddol, aeth yn segur a chafodd ei atafael i filwyr Prydeinig ac Americanaidd yn ystod yr Ail Ryfel Byd – un o farics mwyaf afradlon y byd, mae'n siŵr. Ers hynny, mae wedi cael ail wynt yn drysor cenedlaethol annwyl iawn, yn seren y byd ffilm a theledu ac yn lleoliad priodasau poblogaidd iawn. Daw dros 60 o barau bob blwyddyn i briodi yng nghanol delweddaeth wych yr ystafell groeso.

How wealthy was the third Marquess of Bute, and how did he obtain this wealth?

Mae'n debyg mai'r trydydd Ardalydd oedd y dyn cyfoethocaf yn y byd. Etifeddodd ei gyfoeth gan ei dad, ail Ardalydd Bute, a adeiladodd a gweithredodd dociau Caerdydd.

How were the personalities of the Marquess of Bute and William Burges different?

Roedd yr Ardalydd yn berson difrifol a oedd yn hoffi bod ar ei ben ei hun, tra bod William Burgess yn gymeriad bywiog a chymdeithasol.

Where is Castell Coch, and in what condition was it before the Marquess began his project?

Mae Castell Coch ar fryn uwchben Cwm Taf. Roedd y castell yn adfail pan ddechreuodd yr Ardalydd ei adfer.

What use did the Marquess wish to make of Castell Coch?

Roedd yr Ardalydd yn dymuno adfer Castell Coch i'w ddefnyddio fel preswylfa wledig lle gallai aros yn ystod yr haf o bryd i'w gilydd.

What architectural style was used in the project, and what features were created for the castle?

Roedd yr Ardalydd eisiau creu castell mewn arddull ganoloesol. Dyluniodd Burgess ddau dwr crwn gyda thoeau conigol, a chwrt canolog gydag oriel bren yn edrych i lawr arno.

Why was the castle never fully completed?

Pan fu farw William Burgess yn sydyn ym 1881, collodd yr Ardalydd ei frwdfrydedd dros y prosiect. Roedd crefftwyr yn gweithio ar rannau o'r castell, ond ni chwblhawyd rhai o'r ystafelloedd erioed.

What happened to the castle after the time of the third Marquess of Bute?

Ni ddefnyddiwyd y castell nes iddo ddod yn farics i filwyr yn ystod yr Ail Ryfel Byd. Yn fwy diweddar, mae wedi'i adfer ac mae bellach ar agor i'r cyhoedd.

What special uses are made of the castle at the present day?

Mae'r castell wedi ymddangos mewn dramâu ffilm a theledu, ac mae'n lleoliad poblogaidd ar gyfer priodasau.

## Story board

### Cader Idris

1: Cader Idris is one of the highest mountains in central Wales. It rises above the Tal y Llyn valley, with its long narrow lake.

Mae Cader Idris yn un o fynyddoedd uchaf yng nghanolbarth Cymru. Mae'n esgyn uwchben dyffryn Tal y Llyn, gyda'i llyn hir cul.



2: The route up Cader Idris from the Tal y Llyn valley begins with a steep path through woodlands. The path climbs alongside a series of waterfalls.

Mae'r llwybr i fyny Cader Idris o ddyffryn Tal y Llyn yn cychwyn gyda llwybr serth drwy goetiroedd. Mae'r llwybr yn dringo ochr yn ochr â chyfres o raeadrau.



3: The path reaches the upland basin of Cwm Cau. Around the lake are huge cliffs cut by a glacier during the Ice Age.

Mae'r llwybr yn cyrraedd basn ucheldir Cwm Cau. O amgylch y llyn mae clogwyni anferth a dorrwyd gan rewlif yn ystod Oes yr Iâ.



4: The route to the summit continues along the rocky ridge above Cwm Cau.

Mae'r llwybr i'r copa yn parhau ar hyd y gefn greigiog uwchben Cwm Cau.



5: Other routes to the summit run from the Mawddach valley on the north of the mountain. The most exciting is Fox's Path, which first climbs to Llyn y Gader.

Mae llwybrau eraill i'r copa yn rhedeg o ddyffryn Mawddach ar ochr ogleddol y mynydd. Y mwyaf cyffrous yw Fox's Path, sy'n dringo yn gyntaf i Llyn y Gader.



6: The climb then continues up a slope of loose blocks of scree to reach the mountain summit.

Yna mae'r ddringfa'n parhau i fyny llethr o flochiau rhydd o sgri i gyrraedd copa'r mynydd.



7: The summit plateau of Cader Idris provides spectacular views of the Tal y Llyn and Mawddach valleys, and across the sea to the Llyn peninsula and Ireland.

Mae llwyfandir copa Cader Idris yn cynnig golygfeydd godidog o ddyffrynnoedd Tal y Llyn a Mawddach, ac ar draws y môr i Benrhyn Llŷn ac Iwerddon.



# 22 Trawsfynydd power station

## Language notes

In this section will look in a little more depth at **impersonal** or **passive** forms, which were introduced in an earlier session.

An impersonal or passive verb tense is used when we describe an event happening to a person or thing, rather than the person or thing carrying out the action directly.

Short form verb tenses can be used. For example:

**Atgyweiriwyd y car ar ôl y ddamwain.**

The car was repaired after the accident

**Talir y staff bob dydd Gwener.**

The staff are paid each Friday.

Long form passive verb tenses make use of the verb **cael** (to have).

Two variants of the past tense of **cael** are in use, one more commonly heard in the north of Wales and the other in the south.

	Northern variant	Southern variant
I had	<b>Ces i</b>	<b>Ces i</b>
You had	<b>Cest ti</b>	<b>Cest ti</b>
He/she had	<b>Caeth o/hi</b>	<b>Cafodd e/hi</b>
We had	<b>Caethon ni</b>	<b>Cawson ni</b>
You had	<b>Caethoch chi</b>	<b>Cawsoch chi</b>
They had	<b>Caethon nhw</b>	<b>Cawson nhw</b>

Either variant is equally acceptable.

The long form passive is created by use of a past tense of **cael** in conjunction with a verb noun:

**Cafodd y tŷ ei adeiladu'r llynedd.**

or **Caeth y tŷ ei adeiladu'r llynedd.**

The house was built last year.

The present and future passive can be created in two ways. The first is to combine a short form future tense of **cael** with a verb noun:

**Ceith lorïau eu dadlwytho yma.**

Lorries are unloaded here.

**Cewch chi eich dewis am y tîm.**

You will be selected for the team.

The alternative is to use a long form present or future tense of **cael** in conjunction with a verb noun:

**Mae'r cyfarfod yn cael ei ohirio.**

The meeting is postponed.

**Bydd y ffordd yn cael ei ailagor yfory.**

The road will be reopened tomorrow.



Other passive tenses can be created using long form tenses of **cael**, for example:

had been...

**Roedd gwelliant wedi cael ei ddisgwyl.**

An improvement had been expected.

would be...

**Byddai arian yn cael ei gasglu ar gyfer y capel.**

Money would be collected for the chapel.

should have been...

**Dylai bwyd wedi cael ei ddarparu.**

Food should have been provided.

Passive sentences often use a phrase '**cael ei...**' or similar, which includes a pronoun. In these cases, it is possible to omit the word '**cael**', for example:

**Mae'r cegin yn cael ei pheintio.**

can be written as:

**Mae'r cegin ei pheintio.**

The kitchen is painted.

**Mae'r lawnt wedi cael ei thorri.**

becomes:

**Mae'r lawnt wedi ei thorri.**

The lawn has been cut.

As an alternative to using an active verb, we can write in the passive and then state the person or thing carrying out the action by means of the word '**gan**':

**Ysgrifennodd y rheolwr yr adroddiad.**

The manager wrote the report.

becomes

**Ysgrifennwyd yr adroddiad gan y rheolwr.**

The report was written by the manager.

**Bydd yr heddlu yn holi'r tystion.**

The police will interview the witnesses.

becomes

**Bydd y tystion yn cael eu holi gan yr heddlu.**

The witnesses will be interviewed by the police.

## Treigladau

We will review a number of situations in which prepositions are used, most of which require treigladau to be applied. The words affected by treigladau are underlined.

Some variations occur between English and Welsh language usage. We will begin with English prepositions, and consider how these are translated into Welsh in different situations.

## FOR

to get or collect - **am** + treglad meddal

**Aeth Siân i'r archfarchnad am fwyd ar ôl gorffen gwaith.**

Siân went to the supermarket for food after finishing work.

for a period of time - **am** + treglad meddal

**Arhoson ni yn y bwthyn am bythefnos.**

We stayed in the cottage for a fortnight.

in exchange for - **am** + treglad meddal

**Gwnes i dalu deg punt am docyn cyngerdd.**

I paid ten pounds for a concert ticket.

for an occasion - **i** + treglad meddal

**Mae cawl a brechdannau i ginio.**

There is soup and sandwiches for lunch.

to be received by - **i** + treglad meddal

**Mae'r wybodaeth i fyfyrwyr peirianeg.**

The information is for engineering students.

for carrying out a task - **at** + treglad meddal

**Mae cyllell at dorri llysiau yn hongian ar y wal.**

There is a knife for cutting vegetables hanging on the wall.

on behalf of - **dros** + treglad meddal

**Mynychodd Mari y cyfarfod dros gydweithiwr a oedd yn sâl.**

Mari attended the meeting for a colleague who was ill.

for the reason of - **er** + treglad meddal

**Daeth yn ôl i Gymru er gariad ei famwlad.**

He came back to Wales for love of his homeland.

in preparation for - **ar gyfer** (no treglad required)

**Gwnaethon ni balu'r ardd ar gyfer plannu blodau.**

We dug the garden for planting flowers.

in favour of - **o blaid** (no treglad required)

**Ydych chi o blaid dysgu plant yn ddwyieithog?**

Are you for teaching children bilingually?

corresponding to - **am** + treglad meddal

**Mae dau deulu tlawd am bob teulu cyfoethog.**

There are two poor families for each rich family.

## FROM

from a location - **o** + treglad meddal

**Daw'r caws hwn o Gaerffili.**

This cheese is from Caerphilly.

from a person - **oddi wrth** + treglad meddal

**Derbyniodd llythyr oddi wrth feddyg.**

He received a letter from a doctor.

react against - **rhag** (no treigladd required)

**Gwnaethon nhw guddio rhag cymdogion blin.**

They hid from angry neighbours.

from on - **oddi ar** + treglad meddal

**Lansiwyd y cwch oddi ar draeth.**

The boat was launched from a beach.

## BY

in the vicinity of - **yn ymyl** (no treigladd required)

**Mae ei swyddfa yn ymyl gorsaf reilffordd.**

His office is by a railway station.

near - **ger** (no treigladd required)

**Roedd y ceffyl yn sefyll ger mynedfa i'r cae.**

The horse was standing by the entrance to the field.

alongside - **wrth** + treglad meddal

**Roedd y bagiau wrth gar y tu allan i'r gwesty.**

The bags were by a car outside the hotel.

written by - **gan** + treglad meddal

**Mae'r straeon gan lowyr a oedd yn gweithio yn y pwll.**

The stories are by miners who were working in the pit.

by means of - **drwy** + treglad meddal

**Roedd y felin ei phweru drwy ddŵr o nant.**

The mill was powered by water from a stream.

by a time - **erbyn** (no treigladd required)

**Bydd y siop ar gau erbyn pump o'r gloch.**

The shop will be closed by five o'clock.

by transport - **ar** + treglad meddal

**Mae'r rhan fwyaf o fyfyrwyr yn mynd i'r coleg ar fws.**

Most students go to the college by bus.

## TO

to a place - **i** + treglad meddal

**Rydw i'n mynd i Gaerdydd yfory.**

I am going to Cardiff tomorrow.

to a person - **at** + treglad meddal

**Rhaid i chi riportio'r ddamwain at reolwr.**

You must report the accident to a manager.

in order to - **i** + treglad meddal

**Aethon ni i'r farchnad i brynu ffrwythau.**

We went to the market to buy fruit.

as far as - **at** + treglad meddal

**Mae'r trêrn yn mynd at Ferthyr Tudful.**

The train goes to Merthyr Tydfil.

towards - **at** + treigladd meddal

**Dechreuodd yr orymdaith gerdded at ganol y dref.**

The procession began walking to the town centre.

### ABOUT

approximately - **tua** + treigladd llaes

**Mae tua phedair milltir i'r pentref.**

It is about four miles to the village.

around - **o amgylch** or **o gwmpas** (no treigladd required)

**Roedd coed wedi'u gwasgaru o amgylch y parc.**

There were trees scattered about the park.

concerning - **am** + treigladd meddal

**Derbyniodd yr heddlu adroddiad am bobl yn achosi difrod.**

The police received a report about people causing damage.

on the point of - **ar** + treigladd meddal

**Roedd y grŵp ar gychwyn ar eu taith.**

The group were about to begin their journey.

### WITH

with a person - **gyda** + treigladd llaes

**Mae'n gweithio gyda chydweithiwr.**

He is working with a colleague.

with a tool or instrument - **â** + treigladd llaes

**Seiniwyd y larwm â thrymped.**

The alarm was sounded with a trumpet.

containing - **â** + treigladd llaes

**Hoffech chi frechdan â chaws?**

Would you like a sandwich with cheese?

### Idioms

In this section we give a selection of commonly used idioms which conjugate to produce for different versions for 'you', 'he/she', 'we', 'they':

**wrth fy modd** - delighted.

**Roedden nhw wrth eu boddau â'u tŷ newydd.**

They were delighted with their new house.

**ar ben fy hun** - alone.

**Roeddwn ni ar ein pennau ein hunain ar y mynydd.**

We were alone on the mountain.

**gwneud eu gorau glas** - did his very best.

**Gwnaethoch chi eich gorau glas yn y gystadleuaeth.**

You did your very best in the competition.

**â'i wynt yn ei ddwrn** - out of breath

**Roedd y cystadleuwyr â'u gwynt yn eu dwrn ar ddiwedd y ras.**

The competitors were out of breath at the end of the race.

**ar ben ei dennyn** - at the end of his tether, at his limit

**Roedd Jane ar ben ei thennyn ar ôl y ddadl.**

Jane was at the end of her tether after the argument.

**llygad ei lle** - perfectly correct

**Rydych chi yn llygad eich lle ynglŷn â'r penderfyniad.**

You're exactly right about the decision.

**nerth ei draed** - at full speed

**Rhedais i nerth fy nhraed am y bus.**

I ran as fast as I could for the bus.

**gwybod ei bethau** - knows his stuff

**Mae'r darlithwyr yn y coleg yn gwybod eu pethau.**

The lecturers in the college know their stuff..

## Sentences

A ddangoswyd y llun i chi?

Was the picture shown to you?

Dywedwyd wrth bobl i gyrraedd yn gynnar.

People had been told to arrive early.

Gwrthodwyd ei thocyn gan yrrwr y bus.

Her ticket was refused by the bus driver.

Ni chawson nhw eu gweld yn yr adeilad.

They were not seen in the building.

Roedd digon ohonyn nhw wedi'u gadael ar y bwrdd.

Plenty of them had been left on the table.

Cuddiwyd yr allweddi yn y cwpwrdd.

The keys were hidden in the cupboard.

Os dringwch yn yr hen chwarel, cewch eich anafu.

If you climb in the old quarry, you will be injured.

Mae'r ffermwr yn ddig oherwydd bod y giât wedi'i gadael ar agor.

The farmer is angry because the gate has been left open.

Byddai'r gwaith adeiladu wedi'i orffen pe bai'r tywydd wedi bod yn braf.

The building work would have been finished if the weather had been fine.

Bydd fy hoff raglen yn cael ei dangos ar y teledu heno.

My favourite program will be shown on television tonight.

Rwyf wedi archebu gyda'r bwyty i ginio am un o'r gloch.

I have booked with the restaurant for lunch for one o'clock.

Cadwch yn dawel rhag ofn ein bod ni'n cael ein darganfod.

Keep quiet in case we are discovered.

Gwnaethon ni gwyno at reolwr y gwesty ac i'r cwmni teithio.

We complained to the hotel manager and to the travel company.

Mae Abermaw yn borthladd bach prysur a ddefnyddir gan gychod hwylio.

Barmouth is a small busy port used by sailing boats.

Ar ôl gadael y coleg gofynnwyd iddi hi weithio yn yr ysbyty.

After leaving college she was asked to work in the hospital.

Pan oedd hi'n blentyn aethpwyd â hi i'r Eidal ar wyliau.

When she was a child she was taken to Italy on holiday.

Enillwyd y gystadleuaeth gan ffermwr o Aberhonddu.

The competition was won by a farmer from Brecon.

Cesglir gwastraff i'w ailgylchu ddydd Iau.

Waste for recycling is collected on Thursday.

Sefydlwyd amgueddfa werin ym mhentref Sain Ffagan.

A folk museum was established in the village of St Fagans.

Byddai wedi cael ei wahodd pe na bai'r digwyddiad wedi'i ganslo.

He would have been invited if the event had not been cancelled.

## Article: Trawsfynydd power station



Yn lleoli ychydig oddi ar briffordd yr A470 trwy Eryri, mae Trawsfynydd yn bentref bach nodweddiadol Cymreig.

Located just off the A470 main road through Snowdonia, Trawsfynydd is a typical small Welsh village.

Gerllaw, fodd bynnag, mae'r ddau adeilad adweithydd gorsaf bŵer niwclear Trawsfynydd.

Nearby, however, are the two reactor buildings of Trawsfynydd nuclear power station.

Dechreuodd y gwaith adeiladu ym 1959 ac agorwyd yr orsaf gan y Frenhines ym 1965.

Construction began in 1959 and the station was opened by the Queen in 1965.

Yn ystod y gwaith adeiladu, cyflogwyd llawer o weithwyr o'r ardal leol.

During construction, many workers were employed from the local area.

Gallai safle mewn mynyddoedd anghysbell yn ymddangos yn rhyfedd pan fydd y mwyafrif o orsafoedd pŵer niwclear wedi'u lleoli ar yr arfordir.

A site in remote mountains may seem surprising when most nuclear power stations are located on the coast.

Fodd bynnag, roedd llyn mawr y gellid ei ddefnyddio i gyflenwi dŵr ar gyfer boeleri'r orsaf bŵer.

However, there was a large lake which could be used to supply water for the power station boilers.

Mae rheilffordd yn mynd heibio'r safle, gan ganiatáu i danwydd niwclear gael ei ddanfôn ar drên o ffatri yn Sellafield, a gweddillion tanwydd yn cael eu dychwelyd yno i'w hailbrosesu.

A railway passes the site, allowing nuclear fuel to be delivered by train from a factory in Sellafield, and spent fuel returned there for reprocessing.

Am fwy nag 20 mlynedd bu'r orsaf bŵer yn cynhyrchu trydan, ac yn parhau i gyflogi staff o'r ardal leol.

For more than 20 years the power station generated electricity, and continued to employ staff from the local area.

Llwythwyd cynhwysyddion tanwydd gan ddefnyddio peiriant mawr a allai symud o gwmpas ar wyneb uchaf yr adweithydd.

Fuel containers were loaded using a large machine which could move around on the top surface of the reactor.

Llifodd carbon deuocsid trwy'r adweithydd poeth, yna cynhesu dŵr i gynhyrchu stêm.

Carbon dioxide flowed through the hot reactor, then heated water to produce steam.

Cludwyd y stêm i neuadd y tyrbin, lle roedd peiriannau enfawr yn cynhyrchu trydan.

The steam was carried to the turbine hall, where huge machines generated electricity.

Cymerwyd hen gynwysyddion tanwydd o'r adweithydd a'u gollwng i byllau dŵr oeri, lle cawsant eu storio o dan y dŵr nes eu bod yn cael eu hanfon i'w hailbrosesu.

Old fuel containers were taken from the reactor and dropped into cooling water ponds, where they were stored under the water until they were sent for reprocessing.

Ers i'r orsaf bŵer gau yn y 1990au, mae gwaith wedi bod yn digwydd i glirio'r safle a throsglwyddo gwastraff ymbelydrol i'w storio'n ddiogel.

Since the power station closed in the 1990's, work has been taking place to clear the site and transfer radioactive waste into safe storage.

Mae'r llyn sy'n cyflenwi'r orsaf bŵer hefyd wedi'i gysylltu gan lein beipen â gorsaf bŵer trydan dŵr yn y dyffryn islaw ym Maentwrog.

The lake supplying the power station is also connected by pipeline to a hydroelectric power station in the valley below at Maentwrog.

Mae cynlluniau bellach yn cael eu hystyried ar gyfer gosod adweithydd niwclear llai newydd ar y safle.

Plans are now being considered for installing a new smaller nuclear reactor on the site.

Mae barn y cyhoedd ei rhannu ynghylch agor gorsaf ynni niwclear newydd yn Trawsfynydd.

Public opinion is divided about opening a new nuclear power station in Trawsfynydd.

Byddai'r orsaf bŵer yn darparu cyflogaeth, ac yn cynhyrchu trydan heb gynhyrchu nwyon tŷ gwydr.

The power station would provide employment, and would generate electricity without producing greenhouse gases.

Fodd bynnag, mae pryderon ynghylch diogelwch yn dilyn damwain Chernobyl.

However, there are concerns about safety following the Chernobyl accident. Gall costau prosesu a storio gwastraff niwclear wneud pŵer niwclear yn ddrytach nag opsiynau eraill, megis ynni gwynt a llanw.

The costs of processing and storing nuclear waste may make nuclear power more expensive than other options, such as wind and tidal energy.

## Speaking and writing challenge

**Discuss the advantages and disadvantages of generating a significant proportion of a country's electricity from nuclear power.**

Example article:

Mae ynni niwclear yn ffynhonnell bwysig o drydan mewn llawer o wledydd.

Yn Ffrainc, mae mwyafrif y trydan yn cael ei gynhyrchu o ynni niwclear.

Fodd bynnag, mewn rhai gwledydd eraill fel yr Almaen mae yna symud oddi wrth ynni niwclear.

Prif fantais ynni niwclear yw ei fod yn cynhyrchu trydan heb gynhyrchu nwyon tŷ gwydr.

Mae hyn yn bwysig i leihau cynhesu byd-eang, cynnydd yn lefel y môr, ac effeithiau niweidiol newid hinsawdd eraill.

Mae gorsafoedd ynni niwclear yn fwyaf effeithlon os ydynt yn cynhyrchu trydan am 24 awr bob dydd.

Os nad oes angen yr holl drydan, er enghraifft yn ystod y nos, yna efallai y caiff ei anfon i orsaf trydan dŵr storfa bwmp i storio'r ynni.

Mae'r prif ddadleuon yn erbyn ynni niwclear yn ymwneud â diogelwch a chost.

Mae damweiniau niwclear difrifol wedi digwydd yn Chernobyl a Fukushima.

Yn y ddau achos, bu'n rhaid i bobl symud i ffwrdd o'u cartrefi oherwydd y perygl o ymbelydredd.

Dywed gwyddonwyr a pheirianwyr fod adweithyddion niwclear mwy diogel wedi'u datblygu, ond mae'r siawns fach o ddamwain yn parhau.

Mae gorsafoedd ynni niwclear yn ddrud iawn i'w hadeiladu.

Efallai y bydd ganddynt fywyd gwaith hir, ond gall cost trydan fod yn uwch o hyd nag ar gyfer ffynonellau eraill fel ynni gwynt a solar.

Bydd costau mawr hefyd i ddymchwel yr orsaf bŵer pan ddaw cynhyrchu trydan i ben.

Bydd yn rhaid i wastraff niwclear a gynhyrchir tra bydd yr orsaf bŵer yn gweithio, a phan gaiff ei dymchwel, gael ei storio'n ddiogel.

Gall gymryd miloedd o flynyddoedd cyn y bydd y deunydd hwn yn hollol ddiogel, ac mae rhai pobl yn ystyried ei bod yn annheg gadael y broblem hon ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol.



## Story



Un o achosion mwyaf cyffredin o salwch yn oes Fictoria oedd colera.

One of the most common causes of illness in Victorian times was cholera.

Roedd colera yn broblem arbennig o ddifrifol yn ardaloedd diwydiannol Lloegr a Chymru.

Cholera was a particularly serious problem in industrial areas of England and Wales.

Yn y trefi hyn, roedd pobl yn byw mewn amodau gorllawn mewn tai o safon wael.

In these towns, people lived in crowded conditions in houses of a poor standard.

Ar y pryd, doedd dim llawer ei wybod am achosion colera.

At the time, little was known about the causes of cholera.

Roedd llawer o feddygon o'r farn ei fod yn cael ei drosglwyddo o berson i berson trwy'r awyr.

Many doctors thought that it was transmitted from person to person through the air.

Meddyg â damcaniaeth wahanol oedd John Snow.

A doctor with a different theory was John Snow.

Roedd yn sicr mai dŵr yfed llygredig oedd ar fai.

He was sure that polluted drinking water was to blame.

Roedd yn gweithio yn Llundain ym 1854 pan ddigwyddodd colera difrifol yn ardal Soho.

He was working in London in 1854 when serious cholera occurred in the Soho area.

Gwnaeth Snow fap i ddangos lle'r oedd y bobl wedi eu heffeithio yn byw.

Snow made a map to show where the affected people lived.

Daeth yn amlwg eu bod i gyd yn agos at bwmp dŵr yn Broad Street lle buont yn casglu eu dŵr yfed.

It became clear that they were all close to a water pump in Broad Street where they collected their drinking water.

Roedd Snow yn sicr mai'r pwmp dŵr oedd ffynhonnell yr epidemig.

Snow was sure that the water pump was the source of the epidemic.

Fe berswadiodd y cyngor lleol i dynnu'r handlen o'r pwmp, fel bod yn rhaid i bobl leol fynd i rywle arall i gasglu dŵr yfed.

He persuaded the local council to remove the handle from the pump, so that local people had to go elsewhere to collect drinking water.

Yn fuan wedi hynny, daeth yr epidemig i ben.

Soon afterwards, the epidemic came to an end.

Ar yr adeg hon hefyd roedd llawer o bobl yn Llundain yn derbyn dŵr yfed trwy beipiau, a gyflenwyd gan gwmnïau dŵr.

Also at this time many people in London were receiving drinking water through pipes, supplied by water companies.

Pan ddigwyddodd yr epidemig colera nesaf, dangosodd Snow fod y rhai wedi eu heffeithio i gyd yn derbyn eu dŵr gan un cwmni penodol.

When the next cholera epidemic occurred, Snow showed that those affected all received their water from one particular company.

Canfuwyd bod y cwmni'n cymryd dŵr llygredig o Afon Tafwys i'w gyflenwi i gwsmeriaid.

The company was found to be taking polluted water from the River Thames to supply to customers.

Gwaith Snow wrth nodi achos colera arweiniodd at welliant mawr yn iechyd y cyhoedd.

Snow's work in identifying the cause of cholera led to a great improvement in public health.

Yn y pen draw, adeiladwyd cronfeydd dŵr mawr mewn ardaloedd fel Ardal y Llynnoedd a Chymru i gyflenwi dŵr yfed glân i ddinasoedd mawr.

Eventually, large reservoirs were built in areas such as the Lake District and Wales to supply large cities with clean drinking water.

## Use of Welsh: Questionnaire on Welsh language

**A university in Wales is hoping to encourage students to develop their Welsh language proficiency. Before proceeding further, a questionnaire survey will be carried out to assess the attitudes of students towards the Welsh language. Respondents will be asked whether they agree or disagree with a series of statements. On the web page you are invited to translate the statements into Welsh so that they can be used in a bilingual questionnaire.**

Hoffwn astudio Cymraeg hyd yn oed os nad oes rhaid i mi wneud hynny.

I would like to study Welsh even if I am not required to do so.

Rwy'n barod i roi llawer o ymdrech i astudio'r Gymraeg.

I am prepared to put a lot of effort into studying Welsh.

Pe bai cwrs Cymraeg yn cael ei gynnig i mi, hoffwn ei ddilyn.

If a Welsh course was offered to me, I would like to take it.

Gallaf ddychmygu fy hun yn byw yng Nghymru ac yn cael sgysiau gyda phobl leol yn y Gymraeg.

I can imagine myself living in Wales and having conversations with local people in Welsh.

Gallaf ddychmygu fy hun yn astudio cwrs sy'n cael ei ddysgu trwy gyfrwng y Gymraeg.

I can imagine myself studying a course which is taught through the medium of Welsh.

Mae fy nheulu a ffrindiau yn fy annog i astudio'r Gymraeg.

My family and friends encourage me to study Welsh.

Mae astudio Cymraeg yn bwysig i mi oherwydd credaf y bydd yn fy helpu i gael swydd well.

Studying Welsh is important to me because I think it will help me to get a better job.

Os gwnaf ymdrech ddigonol, rwy'n siŵr y byddaf yn gallu meistroli y Gymraeg.

If I make sufficient effort, I am sure that I will be able to master Welsh.

Credaf y byddaf yn gallu darllen a deall y rhan fwyaf o destunau yng Nghymraeg os byddaf yn parhau i'w hastudio.

I believe that I will be able to read and understand most texts in Welsh if I keep studying it.

Rwy'n hoffi awyrgylch fy nosbarthiadau Cymraeg.

I like the atmosphere of my Welsh classes.

Rwyf bob amser yn edrych ymlaen at ddosbarthiadau Cymraeg.

I always look forward to Welsh classes.

Credaf fod perygl y gallai diwylliant Cymru gael ei golli o ganlyniad i oruchafiaeth y Saesneg.

I think that there is a danger that Welsh culture may be lost as a result of the dominance of English.

Rwy'n teimlo'n gyffrous wrth glywed Cymraeg yn cael ei siarad.

I feel excited when hearing Welsh spoken.

Rwy'n gweld bod y gwahaniaeth rhwng geirfa/gramadeg Cymru a geirfa/gramadeg Saesneg yn ddi-ddorol.

I find the difference between Welsh vocabulary/grammar and English vocabulary/grammar interesting.

Rwy'n teimlo'n anesmwyth yn siarad Cymraeg gyda siaradwr brodorol.

I feel uneasy speaking Welsh with a native speaker.

Rwy'n poeni bod siaradwyr Cymraeg eraill yn teimlo bod fy Nghymraeg yn rhyfedd.

I am worried that other Welsh speakers find my Welsh strange.

Rwy'n hoffi caneuon sy'n cynnwys Cymraeg.

I like songs containing Welsh language.

Rwy'n hoffi gwyllo rhaglenni teledu Cymraeg.

I like watching Welsh language television programmes.

Rwy'n hoffi dechrau darllen dogfennau dwyieithog trwy ddarllen y testun Cymraeg yn gyntaf.

I like to begin reading bilingual documents by reading the Welsh text first.

## Description



- Pa offer sydd yn y fan?
- Pam mae'r lleoliad hwn wedi'i ddewis ar gyfer gweithredu'r fan?
- Pam mae hi'n beryglus mynd y tu hwnt i'r cyflymder a ganiateir?
- Pa gosbau a roddir i fodurwyr sy'n cael eu dal yn goryrru?

## Understanding Welsh

### Fire on the Britannia Bridge across the Menai Straits

Ar 23 Mai, 1970, cafodd Pont Britannia, campwaith y peiriannydd Robert Stephenson oedd wedi cysylltu Ynys Môn â Gwynedd ers 120 o flynyddoedd, bron ei dinistrio'n llwyr gan dân.

Hanner canrif yn ddiweddarach mae'r tân dramatig yn dal i gael ei gofio - tân gafodd ei gynnu ar ddamwain ond arweiniodd yn y pen draw at newid strwythur y bont a chreu dwy ffordd i gerbydau groesi i Fôn. Cyn hynny, pont i drenau yn unig oedd Pont Britannia. Yn `nhiwbiau` y bont roedd trenau yn teithio yn uniongyrchol ar hyd y lein fasnachol hynod bwysig o Lundain i borthladd Caergybi.

Fe roddodd grŵp o bobl ifanc y bont ar dân ar ddamwain wedi iddyn nhw ddefnyddio darn o bapur wedi'i danio fel fflag i gael golau. Dywedodd un o'r bobl ifanc yn 1972 eu bod wedi ffeindio tudalen o lyfr ar y llawr a defnyddio lighter i'w gynnu. Gollyngwyd y darn papur tu fewn y bont, a gyda gwyntoedd cryfion fe ledaenodd y tân.

Bu'r bont ar dân am naw awr. Y pren ar y cledrau aeth ar dân yn gyntaf, a gan fod y to wedi ei wneud o bren fe ledaenodd yn gyflym, o ochr Gwynedd tuag at Ynys Môn.

Dywedodd un cyn ymladdwr tân bod tiwb y bont fel simdde a oedd yn sugno aer gan greu ffwrnais. Roedd hi'n noson wyntog ac fe doddodd y tar a oedd yn amgylchynu'r tiwbiau, gan achosi i goed a phlanhigion o dan y bont fynd ar dân.

Roedd gobaith y byddai dynion tân ar ochr Ynys Môn yn gallu atal y tannau hanner ffordd dros y bont. Ond roedd y tân yn y to mor ddifrifol roedd rhaid tynnu'r holl ymladdwyr tân o'r bont neu fe fyddai llawer wedi gallu marw.

Fe wnaeth Ysgrifennydd Gwladol Cymru, ar y pryd George Thomas, ymweld â'r bont y diwrnod wedyn, gan ganmol y dynion tân o sir Gaernarfon ac Ynys Môn. Cafodd y ddwy frigâd dân negeseuon yn eu llongyfarch gan y Prif Weinidog ar y pryd, Harold Wilson hefyd.

Penderfynodd yr awdurdodau mai damwain oedd y digwyddiad a chafodd y bobl ifanc a achosodd y tân ddim eu herlyn yn y llysoedd.

Oherwydd y difrod i'r rheilffordd, `roedd rhaid i sicrhau bod nwyddau oedd wedi eu danfon i borthladd Caergybi ar y trêrn yn cael eu cludo yno ar y ffordd.

Pan gafodd y bont ei hail-adeiladu fe osodwyd bwâu newydd o ddur i gynnal y strwythur. Ailagorwyd y bont i'r rheilffordd yn 1972. Yn 1980, ddegawd wedi'r tân, cafodd ffordd ei ychwanegu i'r bont i gario'r A55 i ac o Ynys Môn.

Yn 2011 fe wariwyd £4m ar atgyfnerthu strwythurau dur y bont. Crëwyd llwybr arbennig i gerdded drwy'r bont hefyd, er mwyn caniatáu i weithiwyr archwilio'r bont yn y dyfodol.

Why was the Britannia Bridge built?

Adeiladwyd y bont i gario'r brif reilffordd o Lundain i Gaergybi ar draws y Menai, ar gyfer y fferi i Iwerddon.

How did the fire start on the bridge?

Aeth rhai bechgyn i mewn i'r bont a rhoi darn o bapur ar dân i'w ddefnyddio fel golau. Syrthiodd y papur llosgi yn ddamweiniol ar bren y bont lle cychwynnodd y tân.

Why did the fire spread quickly?

Roedd gwynt cryf ar noson y tân. Ymledodd fflamau ar hyd to pren y bont a orchuddiwyd â thar.

Who fought the fire, and did they manage to put out the fire?

Ymladdodd timau o ddiffoddwyr tân o Fangor ac Ynys Môn y tân o'r ddwy ochr y bont. Daeth y tân yn rhy beryglus a bu'n rhaid i'r dynion tân adael y bont.

How was the design of the bridge changed when it was rebuilt?

Adeiladwyd y bont newydd gyda thraciaiu rheilffordd ar y dec isaf a phriffordd ar y dec uchaf. Mae hyn wedi gwella teithiau i Ynys Môn.

## Story board

### Industry in Wales

1: One of the largest manufacturing companies in Wales is Airbus UK, with a huge factory and airfield at Broughton in the north east. The factory produces wings for the family of Airbus aircraft.

Un o gwmnïau gweithgynhyrchu mwyaf Cymru yw Airbus UK, gyda ffatri enfawr a maes awyr ym Mrychdyn yn y gogledd ddwyrain. Mae'r ffatri yn cynhyrchu adenydd ar gyfer y teulu o awyrennau Airbus.



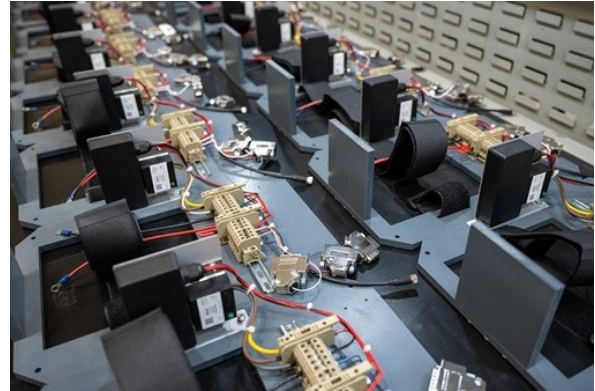
2: More than a hundred companies in Wales produce components for cars and other vehicles. One of the largest is the Toyota plant which manufactures engines.

Mae mwy na chant o gwmnïau yng Nghymru yn cynhyrchu cydrannau ar gyfer ceir a cherbydau eraill. Un o'r mwyaf yw'r ffatri Toyota sy'n gweithgynhyrchu injans.



3: Wales has many electronics companies. They carry out work which ranges from microchip manufacturing, to the design of electronic circuit boards, and the assembly of electronic control systems and other devices.

Mae gan Gymru lawer o gwmnïau electroneg. Maent yn gwneud gwaith sy'n amrywio o weithgynhyrchu microsglodion, i ddylunio byrddau cylched electronig, a chydosod systemau rheoli electronig a dyfeisiau eraill.



4: Wind farms are being developed in the sea around Wales. Engineering companies are building the turbines, and Welsh ports such as Connaught Quay are providing bases for the ships which install the turbines on the sea bed. In the future, more wind farms will be developed with turbines that float on the sea.

Mae ffermydd gwynt yn cael eu datblygu ar y môr o amgylch Cymru. Cwmnïau peirianeg sy'n adeiladu'r tyrbinau, ac mae porthladdoedd Cymru fel Cei Connaught yn darparu canolfannau ar gyfer y llongau sy'n gosod y tyrbinau ar wely'r môr. Yn y dyfodol, bydd mwy o ffermydd gwynt yn cael eu datblygu gyda thyrbinau sy'n arnofio ar y môr.



5: The forests of Wales provide timber for a number of different industries, from making paper to producing timber components for house building. Small businesses produce high quality furniture using timber such as oak.

Mae coedwigoedd Cymru yn darparu pren ar gyfer nifer o ddiwydiannau gwahanol, o wneud papur i gynhyrchu cydrannau pren ar gyfer adeiladu tai. Mae busnesau bach yn cynhyrchu dodrefn o ansawdd uchel gan ddefnyddio pren fel derw.



6: Wales has a tradition of making dairy products in the western regions of Pembrokeshire and the Lley Peninsula. At the present day a large factory in Lley produces cheese, and other businesses produce butter, yoghurt and ice cream. Many other companies across Wales use farm and natural resources, ranging from meat and vegetables, to sea salt.

Mae gan Gymru draddodiad o wneud cynnyrch llaeth yn rhanbarthau gorllewinol Sir Benfro a Phen Llŷn. Ar hyn o bryd mae ffatri fawr yn Llŷn yn cynhyrchu caws, ac mae busnesau eraill yn cynhyrchu menyf, iogwrt a hufen iâ. Mae llawer o gwmnïau eraill ledled Cymru yn ddefnyddio adnoddau fferm ac adnoddau naturiol, yn amrywio o gig a llysiau, i halen môr.



7: Wales has traditionally had an important woollen industry, producing clothing and household items such as blankets using Welsh wood. A number of mills continue to produce woollen goods and these are in high demand.

Yn draddodiadol roedd gan Gymru ddiwydiant gwlân pwysig, yn cynhyrchu dillad ac eitemau cartref fel blancedi gan ddefnyddio gwlân Cymreig. Mae nifer o felinau yn parhau i gynhyrchu nwyddau gwlân ac mae galw mawr am y rhain.



# 23 Re-introducing wildlife

## Language notes

In this section we will look in more detail at the use of some Welsh verbs.

**Gallu** and **medru** both express the English word 'can'.

<b>medraf</b>	<b>gallaf</b>	I can
<b>medri</b>	<b>galli</b>	you can
<b>medr</b>	<b>gall</b>	he/she/it can
<b>medrwn</b>	<b>gallwn</b>	we can
<b>medrwch</b>	<b>gallwch</b>	you can
<b>medran</b>	<b>gallan</b>	they can

**Gallu** is used more in south Wales and **medru** is used more in north Wales.

Both verbs can be used in general for 'being able to carry out an action', i.e having both the ability and opportunity to carry out the action:

**Medraf i ddod i'r cyfarfod y prynhawn yma.**

**Gallaf i ddod i'r cyfarfod y prynhawn yma.**

I can come to the meeting this afternoon.

**Medran nhw agor y ffenestr os yw'r ystafell yn rhy gynnes.**

**Gallan nhw agor y ffenestr os yw'r ystafell yn rhy gynnes.**

They can open the window if the room is too warm.

**Gallu** and **medru** can, however, have more specific meanings.

**Gallu** (but not **medru**) is used for 'having the option to...', where the option may or may not be taken up.

**Gallwch sefyll yr arholiad ym mis Mehefin.**

You can sit the examination in June.

**Gall werthu ei dŷ am bris da.**

He can sell his house for a good price.

**Gallai fe ofyn am fwy o amser.**

He could ask for more time.

**Byddech chi wedi gallu mynd i'r wyl.**

You would have been able to go to the festival.

**Medru** (but not **gallu**) is used for 'having the skill or ability to...'

**Mae hi'n medru ysgrifennu barddoniaeth hardd.**

She can write beautiful poetry.

**Medraf i hwylio'r cwch.**

I can sail the boat.



When asking permission, the verb **cael** is used rather than **gallu/medru**:

**Gaf i baned o goffi, os gwelwch yn dda?**

Can I have a cup of coffee, please?

For informal communication, the negative expression 'can not..' uses the verb **methu**:

**Dw i'n methu deall pam ddewisaist ti'r lliw hwn.**

I cannot understand why you chose this colour.

More formally, **gallu** or **medru** can be used for 'can not..'

**Ni allwn ni ddefnyddio'r car ddydd Sadwrn.**

We cannot use the car on Saturday.

Two verbs in Welsh can be translated as the English word 'know' - **gwybod** and **adnabod**.

**Adnabod**, often shortened to **nabod**, is used to indicate knowing a person or place.

**Ydych chi'n adnabod fy chwaer Jane?**

Do you know my sister Jane?

**Mae'n nabod Llundain yn iawn oherwydd iddo weithio yno.**

He knows London well because he worked there.

**Gwybod** is used when information is known.

**Mae pobl yn ne Cymru yn gwybod hanes y pyllau glo.**

People in south Wales know the history of the coal mines.

**Ydych chi'n gwybod sut i chwarae'r piano?**

Do you know how to play the piano?

The English words 'would' and 'could' are used in two different situations:

The first examples refer to events which happened or may have happened in the past.

**Pan oeddwn i'n byw yn Ynys Môn, byddwn i'n teithio i'r gwaith ar fws.**

When I lived in Anglesey, I would travel to work by bus.

(using **bod**) (i.e. I did actually use the bus)

**Pan oeddwn i'n byw yn Ynys Môn, roeddwn i'n gallu teithio i'r gwaith ar fws.**

When I lived in Anglesey, I could travel to work by bus.

(using **gallu**) (i.e. I had the option to use the bus)

'would' and 'could' can also refer to events happening now or in the future.

**A fyddech chi'n dod i'r cyfarfod ddydd Gwener?**

Would you come to the meeting on Friday?

(using **bod**) (i.e. Are you willing to come to the meeting?)

**A allech chi ddod i'r cyfarfod ddydd Gwener?**

Could you come to the meeting on Friday?

(using **gallu**) (i.e. Are you available to attend the meeting?)

Welsh has a useful selection of verbs for expressing different degrees of urgency or necessity.

**Byddwn ni'n mynd i'r theatr.**

We might go to the theatre. (using **bod**)

**Gallwn ni'n mynd i'r theatr.**

We can go to the theatre. (using **gallu/medru**)

**Rydyn ni'n cael mynd i'r theatr.**

We are allowed to go to the theatre. (using **cael**)

**Dylen ni fynd i'r theatr.**

We should go to the theatre. (using **dylai**)

**Mae'n rhaid i ni fynd i'r theatr.**

We must go to the theatre. using **rhaid**)

## Treigladau

We can now summarise all the situations in which a **treiglad llaes** (aspirate mutation) is used:

A treiglad llaes is applied to masculine nouns after the number 'tri':

**Roedd tri char y tu allan i'r tŷ.**

There were three cars outside the house.

**Mae tri thrên yn yr orsaf.**

There are three trains in the station.

**Mae'r ffatri'n defnyddio tri pheiriant.**

The factory uses three machines.

Note that the number 'three' has a feminine form **tair** which does not produce a treiglad:

**Mae tair merch yn y dosbarth.**

There are three girls in the class.

A **treiglad llaes** is applied to all nouns, masculine and feminine, after the number '**chwech**'.

Note that **chwech** is shortened to **chwe** before a noun.

**Fe wnaethon ni brynu chwe chyllell a chwe phlât yn yr occiwn.**

We bought six knives and six plates at the auction.

**Mae chwe theulu yn byw yn y chwe thŷ.**

Six families live in the six houses.

**Mae gan y sw chwe pharot a chwe thylluan.**

The zoo has six parrots and six owls.

A **treiglad llaes** is applied after the conjunction 'a'

**Byddwn yn darparu te a choffi.**

We will provide tea and coffee.

**Mae'r ffordd ar gyfer bysiau a thacsis yn unig.**

The road is for buses and taxis only.

**Mae gan y grŵp chwarae weithgareddau i famau a phlant.**

The play group has activities for mothers and children.

A **treigladd laes** is applied after the personal possessive pronoun 'ei' representing a feminine noun:

**Daeth ei thad a'i chefnder i'r seremoni.**

Her father and her cefnder came to the ceremony.

**Mae'r dref yn adnabyddus am ei chastell a'i chanolfan siopa.**

The town is well known for its castle and shopping centre.

A **treigladd laes** is applied after the following prepositions 'â', 'gyda' and 'tua'

**Rwy'n mynd i'r caffi i gwrdd â phobl.**

I go to the cafe to meet people.

**Byddaf yn mynd â chadair arall i'r ystafell fwyta.**

I will take another chair to the dining room.

**Mae tua phum milltir i'r traeth.**

It is about five miles to the beach.

**Dylai'r cyfarfod ddod i ben tua phedwar o'r gloch.**

The meeting should end at about four o'clock.

**Mae gan y pentref siop gyda thafarn drws nesaf.**

The village has a shop with a pub next door.

**Hoffech chi gael eich stêc gyda thatws a gyda phys?**

Would you like your steak with potatoes and with peas?

In north Wales, 'efo' is commonly used for the expression 'with...' in place of 'gyda'.

**Efo** does not cause a mutation:

**Hoffech chi gael eich stêc efo tatws ac efo pys?**

A **treigladd laes** is applied where possible to negative form of verbs in the short form past tense.

**Ni phrynon ni car newydd.**

or **Phrynon ni ddim car newydd.**

We did not buy a new car.

**Ni chlywsant nhw'r dyn yn gweiddi.**

or **Chlywsant nhw mo'r dyn yn gweiddi.**

They did not hear the man shouting.

**Ni thalodd y cwmni fy mil gwesty.**

or **Thalodd y cwmni ddim fy mil gwesty.**

The company did not pay my hotel bill.

A **treigladd laes** is also applied where possible to negative responses to questions in the past tense.

**A wnaethoch chi benderfynu? Ni phenderfynais i.**

Did you decide? I did not decide.

**Gwnaethoch chi gynllunio cyn i chi ddechrau? Chynlluniais i ddim.**

Did you plan before you started? I did not plan.

In cases where a verb cannot take a **treigladd laes**, a **treigladd meddal** is applied to the negative past tense, for example:

**Ni ddysgodd Sbaeneg yn yr ysgol.**

He did not learn Spanish at school.

**Ni ofynnodd y rheolwr i'r cwsmer.**

The manager did not ask the customer.

**Feddyliais i ddim cyn neidio i'r afon.**

I did not think before jumping into the river.

A **treigladd laes** is applied in a similar way to the short form future tense where possible, for example:

**Ni choginiaf y pryd o fwyd heno.**

I will not cook the meal tonight.

**Thorrawn ni mo'r glaswellt tan y gwanwyn.**

We will not cut the grass until the spring.

Where a verb cannot take a **treigladd laes**, a **treigladd meddal** is applied for the negative future tense, for example:

**Orffennwn ni mo'r gwaith heddiw.**

We will not finish the work today.

A **treigladd laes** is applied after the conjunction **â**, meaning 'as' in English. For example:

**Mae ei chôt newydd mor ysgafn â phluen**

Her new coat is as light as a feather

**Mae'n gallu beicio mor gyflym â cheir yng nghanol y ddinas.**

He can cycle as fast as cars in the city centre.

A **treigladd laes** is similarly applied after the conjunction **na**, meaning 'than', for example:

**Mae'r tŷ hwn yn fwy na thŷ Mr Jones.**

This house is larger than Mr Jones' house.

**Mae siopau lleol yn fwy cyfleus na chanolfan siopa filltiroedd i ffwrdd.**

Local shops are more convenient than a shopping centre miles away.

A **treigladd laes** is applied in negative commands, e.g.

**Paid â chanu yn rhy uchel yn y dafarn.**

Don't sing too loudly in the pub.

**Peidiwch â phrynu mwy o hufen iâ.**

Don't buy any more ice cream.

## Idioms

In this section we will present idioms describing some actions and activities:

have a narrow escape - **dianc o drwch blewyn**

**Gwnaethon ni dianc o drwch blewyn o'r tarw blin yn y cae.**

We had a narrow escape from the angry bull in the field.

switch on a light - **rhoi golau ymlaen**

**Es i mewn i'r ystafell a rhoi'r golau ymlaen.**

I went into the room and switched on the light.

switch off a light - **diffodd golau**

**Gwnaethoch chi anghofio diffodd goleuadau'r car.**

You forgot to switch off the car lights.

run over by ... - **cael ei tharo i lawr gan ...**

**Cafodd dyn ei tharo i lawr gan fws yng nghanol y ddinas.**

A man was run over by a bus in the city centre.

packed with people - **dan ei sang**

**Mae'r traeth dan ei sang pan fydd tywydd braf yn yr haf.**

The beach is packed when there is nice weather in the summer.

short of money - **prin o arian**

**Fydd eich rhieni'n helpu os ydych chi'n brin o arian?**

Will your parents help if you are short of money?

set about it - **mynd ati**

**Aethon nhw ati i glirio'r chwyn o'r ardd.**

They set about clearing the weeds from the garden.

still going - **dal ar ei traed**

**Mae e wedi bod yn gweithio trwy'r dydd ond mae'n dal ar ei thraed.**

He has been painting the house all day but he is still going.

read aloud - **darllen yn uchel**

**Darllenodd yr athro'r stori yn uchel i'r plant.**

The teacher read the story aloud to the children.

keep away from - **cadw draw o**

**Rhaid i chi gadw draw o'r hen ffatri.**

You must keep away from the old factory.

put on weight - **magu pwysau**

**Rydyn ni i gyd yn magu pwysau yn ystod y gaeaf.**

We all put on weight during the winter.

take your time, take care - **cymryd pwyll**

**Cymerwch bwyll cyn ateb y cwestiwn.**

Take your time before answering the question.

fall asleep - **syrrthio i gysgu**

**Syrthiodd i gysgu wrth wylio'r teledu.**

He fell asleep while watching the television.

appear in court - **mynd o flaen ei gwell**

**Aeth y dyn o flaen ei well a arestiwyd am ddwyn car.**

The man appeared in court who was arrested for stealing a car.

knock at the door - **curo wrth y drws**

**Tra roedden nhw'n siarad, roedd curo wrth y drws.**

While they were talking, there was a knock at the door.

give it a try - **rhoi cynnig arni**

**Efallai yr hoffech chi ganwio felly rhwch gynnig arni.**

You might like canoeing so give it a try.

make sense of - **cael gafael ar**

**Ni allon ni cael gafael ar y sefyllfa.**

We could not make sense of the situation.

push a bicycle - **hwyllo beic**

**Hwylodd ei feic i fyny'r bryn serth.**

He pushed his bike up the steep hill.

put aside (for keeping) - **rhoi i'r neilltu**

**Rhoddodd y cwmni arian i'r neilltu ar gyfer peiriannau newydd.**

The company put aside money for new machinery.

talk rubbish - **siarad lol**

**Roedd y gwleidydd yn siarad lol yn y cyfweiliad teledu.**

The politician was talking rubbish in the television interview.

mess up - **gwneud cawl**

**Bydd yr oedi yn gwneud cawl o'n cynlluniau ar gyfer y prosiect.**

The delay will mess up our plans for the project.

make a mountain out of a molehill - **gwneud mor â mynydd**

**Mae ysgrifennu at gyfreithiwr am y gwrych yn gwneud mor â mynydd.**

Writing to a solicitor about the hedge is making a mountain out of a molehill.

## Sentences

Dylech chi gael diddordeb mewn hanes diwydiant Cymru.

You should be interested in the industrial history of Wales.

Yn ffodus, gallwch chi aros mewn gwesty yn ymyl yr orsaf.

Fortunately, you can stay in a hotel near the station.

Roedd Alis a minnau'n gallu cerdded ar hyd yr arfordir bob dydd pan oedden ni'n byw yn y bwthyn.

Alis and I could walk along the coast each day when we lived in the cottage.

Ni all hi benderfynu am y cwrs nes iddi dderbyn ei chanlyniadau arholiad.

She cannot decide about the course until she receives her examination results.

Mae Dafydd yn hwyr yn dod adref ac rwy'n siŵr ei fod wedi cwrdd â rhywun y mae'n ei adnabod.

Dafydd is late coming home and I'm sure he has met someone that he knows.

Gallen ni fynd i'r dref heddiw, gan ei bod yn llai prysur na phenwythnos.

We could go into town today, as it is less busy than a weekend.

Mae'n medru siarad sawl iaith Asiaidd yn rhugl.

He can speak several Asian languages fluently.

Rydyn ni i gyd eisiau gweld y teulu yn fawr iawn.

We all very much want to see the family.

Ydych chi'n gwybod bod castell hardd ar y clogwyn uwchben yr afon?

Do you know that there is a beautiful castle on the cliff above the river?

Efallai y bydd cyngerdd yn y parc yn ystod yr ŵyl.

There might be a concert in the park during the festival.

Peidiwch ag ystyried prynu cyfrifiadur newydd o'r siop honno.

Don't consider buying a new computer from that shop.

Mae gan y bwyty chwe bwrdd y tu mewn a thri bwrdd arall yn yr ardd.

The restaurant has six tables inside and three more tables in the garden.

Heno gallen ni fynd i'r dafarn a chwrdd â rhai pobl rydyn ni'n eu nabod.

Tonight we could go to the pub and meet some people we know.

Y prynhawn yma gallwn ni fynd i Abertawe neu gallwn ni fynd i Ynys y Barri.

This afternoon we can go to Swansea or we can go to Barry Island.

Dydw i ddim wedi bod yn yr amgueddfa o'r blaen, ond dwi'n gwybod ei bod yn ddiddorol.

I haven't been to the museum before, but I know that it is interesting.

O amgylch y pentref byddai wedi bod mwy o hen fythynnod a thai fferm.

Around the village there would have been more old cottages and farm houses.

Mae'n rhaid imi benderfynu a ddylwn i wneud cais am y swydd.

I must decide whether I should apply for the job.

Mae e'n adnabod holl strydoedd cefn y dref.

He knows all the back streets of the town.

Roedd yr orsaf dan ei sang y bore yma gyda phobl yn rhithro i'r gwaith.

The station was packed this morning with people rushing to work.

Efallai bod llwybr drwy'r coed; mae hi'n werth rhoi cynnig arni, beth bynnag.

Maybe there's a path through the wood; it's worth a try, anyway.



## Article: Re-introducing wildlife

Roedd eirth brown yn byw ym Mhrydain yng nghyfnod y Rhufeiniaid, ac roedd bleiddiaid ac eryrod yn gyffredin yn ystod y canol oesoedd.

Brown bears lived in Britain in Roman times, and wolves and eagles were common during the middle ages.

Ysgrifennodd Shakespeare am farcutiaid coch bod yn niferus yn Llundain, ac yn dwyn dillad o leiniau dillad i adeiladu eu nythod.

Shakespeare wrote about red kites being numerous in London, and stealing clothes from washing lines to build their nests.

Dros y canrifoedd, collwyd llawer o rywogaethau oherwydd hela neu ddifrod i'w cynefinoedd.

Over the centuries, many species have been lost due to hunting or damage to their habitats.

Yn ystod y blynyddoedd diweddar, bu nifer o brosiectau i ailgyflwyno bywyd gwyllt i ardaloedd yng Nghymru.

In recent years there have been a number of projects to re-introduce wildlife into areas of Wales.

Gellir gwneud hyn trwy ddod ag anifeiliaid gwyllt o boblogaethau mewn rhanbarthau eraill.

This can be done by bringing wild animals from populations in other regions.

Gellir bridio anifeiliaid hefyd mewn caethiwed, yna eu rhyddhau.

Animals may also be bred in captivity, then released.

Gellir annog ailgyflwyno i ddigwydd yn naturiol trwy wella'r cynefinoedd sy'n ofynnol gan anifeiliaid neu adar.

Re-introduction can be encouraged to occur naturally by improving the habitats required by animals or birds.

Un o'r prosiectau cynharaf oedd amddiffyn y barcutiaid coch prin a oedd weithiau'n nythu yng nghanol Cymru.

One of the earliest projects was to protect the rare red kites which occasionally nested in mid-Wales.

Sefydlwyd canolfannau i fwydo'r adar, ac mae eu niferoedd wedi cynyddu.

Centres were set up to feed the birds, and their numbers have increased.

Bellach gellir gweld barcutiaid cochion yn aml yn cylchu dros fynyddoedd Cymru.

Red kites can now often be seen circling over the Welsh mountains.

Bu llwyddiant hefyd wrth annog gweilch y pysgod i nythu yn aberoedd gorllewinol Cymru, lle mae ganddynt gyflenwad bwyd da o bysgod.

There has also been success in encouraging ospreys to nest in the western estuaries of Wales, where they have a good food supply of fish.

Prosiect arall yw ailgyflwyno teulu o afancod i aber y Dyfi.

Another project is the re-introduction of a family of beavers to the Dovey estuary.

Y gobaith yw y bydd yr afancod yn bwydo ar yr helyg sy'n tyfu ar hyd glannau'r aber.

It is hoped that the beavers will feed on the willow which grows along the banks of the estuary.

Gall cael gwared ar yr helyg yn adfer gwlyptiroedd agored, a fyddai'n annog tyfiant mwsoglau i greu mawn.

Removing the willow may restore open wetlands, which would encourage the growth of mosses to create peat.

Mae mawn yn fuddiol iawn o ran cael gwared â charbon deuocsid o'r awyr a lleihau nwyon tŷ gwydr yn yr atmosffer.

Peat is very beneficial in removing carbon dioxide from the air and reducing green house gases in the atmosphere.

Gellir rhyddhau afancod hefyd yng nghymoedd afonydd yr ucheldir.

Beavers may also be released in upland river valleys.



Byddent yn creu argaeau mewn nentydd, a allant oedi llif y dŵr ar ôl storm a lleihau llifogydd mewn pentrefi i lawr y nant.

They would create dams in streams, which may delay the flow of water after a storm and reduce flooding in villages down stream.

Bellach mae mwy o eifr gwyllt i'w gweld ar lethrau serth rhai o'r mynyddoedd.

More wild goats are now seen on steep slopes of some of the mountains.

Gallant fwyta'r llystyfiant ar silffoedd creigiog, fel nad yw defaid yn cael eu temptio i fynd i lefydd peryglus.

They can eat the vegetation on rocky ledges, so that sheep are not tempted to go into dangerous places.

Mae rhai rhywogaethau wedi dychwelyd i Gymru yn naturiol oherwydd gwelliannau yn yr amgylchedd.

Some species have returned to Wales naturally due to improvements in the environment.

Gyda diwydiannau trwm yn diweddu, fel cloddio am lo a metel, mae'r afonydd yn lanach ac mae pysgod wedi dychwelyd.

With the end of heavy industries such as coal and metal mining, the rivers are cleaner and fish have returned.

Hefyd, mae gostyngiad yn y diwydiant pysgota ar hyd arfordir gorllewinol Cymru wedi gadael mwy o fwyd ar gael ar gyfer mamaliaid morol.

Also, a reduction in the fishing industry along the west coast of Wales has left more food available for marine mammals.

Mae poblogaethau morloi a dolffiniaid wedi cynyddu.

The populations of seals and dolphins have increased.

## Speaking and writing challenge

**For an area with which you are familiar, suggest ways in which the environment encourages wildlife.**

Example article:

Mae llethrau serth yn edrych dros ddyffrynnoedd ac aber Afon Mawddach yng ngogledd Cymru.

Yn wreiddiol roedd llawer o'r llethrau hyn wedi'u gorchuddio gan goedwigoedd derw, ond torrwyd llawer o'r coed i lawr yn ystod y 18fed a'r 19eg ganrif i adeiladu llongau hwylio. Ailblannwyd y coedwigoedd yn yr 20fed ganrif, ond gyda chonwydd.

Mae gan y pren hwn lawer o ddefnyddiau, o weithgynhyrchu papur i adeiladu tai.

Fodd bynnag, mae polisi bellach i ailblannu ardaloedd o'r goedwig â choed brodorol, yn enwedig derw.

Mae rhywogaethau brodorol eraill yn ymddangos yn fuan, fel bedw a chelyn.

Oherwydd y glawriad uchel iawn ar hyd arfordir gorllewinol Cymru, mae'r coed derw yn cynnal llawer o rywogaethau o blanhigion sy'n hoffi amodau llaith, fel rhedyn, mwsoglau, cennau a ffyngau.

Yn ystod y gwanwyn a'r haf mae'r coetiroedd yn gartref i lawer o adar.

Gellir clywed cnocell y coed yn aml.

Mae amrywiaeth o anifeiliaid yn byw yn y coetiroedd.

Mae rhai llai fel llygod a llygod pengrwn yn ffynhonnell fwyd i adar ysglyfaethus fel tylluanod a bwncathod.

Mae anifeiliaid mwy yn cynnwys cwningod, llwynogod a cheirw.

Ar hyd y nentydd sy'n llifo trwy'r coetiroedd hyn, weithiau gellir gweld dyfrgwn yn hela am bysgod neu lyffantod.

Mae'r coetiroedd derw yn arbennig o bwysig fel cartref i ystlumod, lle mae'r aer llaith yn annog cymuned fawr o bryfed iddynt fwydo arnynt.

## Story



Roedd trigolion Ffordd y Mynydd, Cwm Coed, i gyd yn eu tai.

The residents of Mountain Road, Cwm Coed, were all in their houses.

Roedd rhai yn gwyllo rhaglenni teledu hwyr, ac eraill wedi mynd i'r gwely.

Some were watching late television programs, and others had gone to bed.

Bu storm law enfawr yn ystod y dydd, ac roedd y nentydd a oedd yn llifo i lawr ochrau'r dyffryn hen byllau glo hwn yn llawn.

There had been a huge rainstorm during the day, and the streams flowing down the sides of this old coal mining valley were full.

Roedd un trigolyn wedi penderfynu mentro allan i fynd â'i gi am dro.

One resident had decided to venture out to take his dog for a walk.

Wrth edrych i fyny'r ffordd, ni allai gredu'r hyn yr oedd yn ei weld.

Looking up the road, he could not believe what he was seeing.

Roedd haen o ddŵr sawl troedfedd o ddyfnder yn rhuthro tuag ato i lawr y ffordd.

A sheet of water several feet deep was rushing towards him down the road.

Gafaelodd yn ei gi a dringo i wal isel.

He grabbed his dog and climbed onto a low wall.

Wrth i'r dŵr ruthro heibio, roedd yn gallu gweld nad dŵr afon arferol ydoedd ond ei fod yn lliw oren llachar.

As the water rushed past, he could see that it was not normal river water but was a bright orange colour.

Rhychiodd yn gyflym i'r tŷ agosaf a churo yn ffyrnig ar y drws ffyrnt.

He waded quickly to the nearest house and knocked furiously on the front door.

Gadawodd trigolion y tŷ ef i mewn, wedi'u synnu i weld y dŵr.

The occupants of the house let him in, shocked to see the water.

Erbyn hyn roedd y dŵr yn codi ac yn mynd i mewn i'r tŷ.

By now the water was rising and was entering the house.

Gadawodd y trigolion iddo ffonio'r gwasanaethau brys wrth iddynt ruthro i symud dodrefn bach ac eiddo gwerthfawr i fyny'r grisiau.

The occupants let him phone the emergency services as they rushed to move small furniture and valuable possessions upstairs.

Roedd y frigâd dân yn y fan a'r lle yn gyflym.

The fire brigade were quickly on the scene.

Erbyn hyn, roedd y dŵr budr sawl troedfedd o ddyfnder mewn tai, ac roedd y trigolion wedi dianc i fyny i'r lloriau uwch.

By now, the dirty water was several feet deep in houses, and residents had escaped up to the upper floors.

Daethpwyd â chychod achub, ac aeth y criwiau tân o dŷ i dŷ i nôl pobl a'u hanifeiliaid anwes.

Rescue boats were brought, and the fire crews went from house to house to collect people and their pet animals.

Gwnaethpwyd â threfniadau yn gyflym i fynd â phawb i ysgol leol, lle oedd blancedi a diodydd poeth ar gael.

Arrangements were quickly made to take everyone to a local school, where blankets and hot drinks were available.

Treuliodd pobl noson anodd, yn poeni am y difrod i'w cartrefi.

People spent a difficult night, worrying about the damage to their homes.

Erbyn y bore wedyn, roedd llif y dŵr wedi lleihau ac roedd lefel y llifogydd wedi gostwng.

By the next morning, the flow of water had reduced and the flood level had fallen.

Daeth arbenigwyr i asesu'r sefyllfa, a darganfod bod y dŵr llifogydd wedi dod o hen bwll glo ar ochr y bryn.

Experts came to assess the situation, and discovered that the flood water had come from an old coal mine on the hillside.

Yn ystod storm y diwrnod cynt, roedd dŵr wedi llifo i lawr hen siafft y pwll.

During the previous day's storm, water had flooded down the old mine shaft.

Cododd pwysedd o dan y ddaear, a ffrwydrodd y dŵr allan trwy hen dwunnel ar y bryn uwchben y pentref.

Pressure increased underground, and the water exploded out through an old tunnel on the hill above the village.

Roedd y llifogydd wedi digwydd oherwydd nad oedd hen siafft y pwll wedi ei chapio a'i selio'n iawn i atal dŵr rhag llifo i mewn iddo.

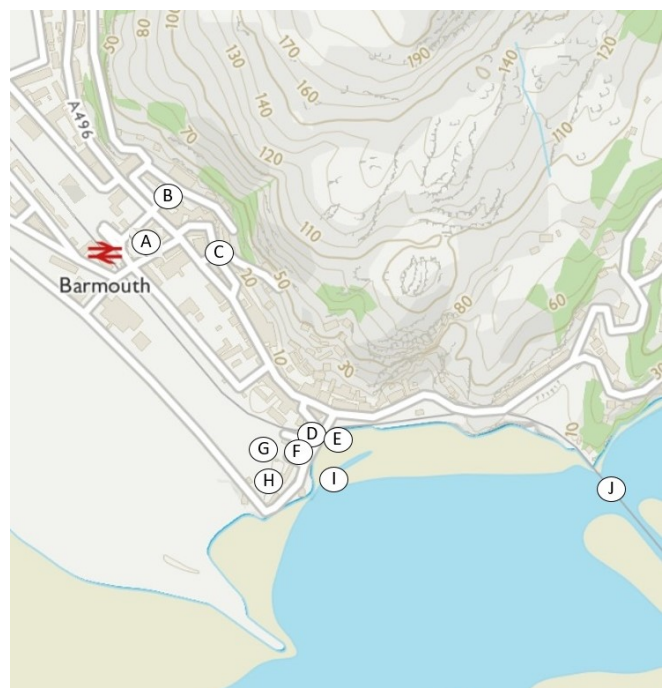
The flood had occurred because the old mine shaft had not been capped and sealed properly to prevent water flowing into it.

## Use of Welsh:

### Barmouth Town Trail

An information leaflet is being produced to guide visitors to places of interest. Some of the stops are marked on the map.

On the web page you are invited to translate the text into Welsh, so that the leaflet can be produced bilingually.



Mae Llwybr Tref Abermaw yn cychwyn o Sgwâr Talbot, y tu allan i'r Orsaf Reilffordd Fictoraidd wych.

The Barmouth Town Trail starts from Talbot Square, outside the fine Victorian Railway Station.

Ar un adeg roedd yr adeilad to crwn, sydd bellach yn siop nwyddau metel, yn garej ar gyfer charabancs modur a aeth ag ymwelwyr i'r atyniadau gerllaw yn y 1920au.

The round roofed building, now a hardware store, was once the garage for motor charabancs that took visitors to the attractions nearby in the 1920's.

Mae ffordd fach yn arwain i fyny i Eglwys Sant Ioan.

A small road leads up to Saint John's Church.

Gyda'r cynnydd mewn twristiaid yn dilyn cyrhaeddiad y rheilffordd ym 1867, roedd angen eglwys fwy.

With the increase in tourists following the arrival of the railway in 1867, a bigger church was needed.

Adeiladwyd Eglwys Sant Ioan gydag arian a roddwyd gan Mrs Sarah Perrins, gweddw James Perrins a oedd yn un o grewyr Saws Caerwrangon Lea a Perrins.

Saint John's Church was built with money given by Mrs Sarah Perrins, the widow of James Perrins who was one of the creators of Lea and Perrins Worcester Sauce.

Mae rhan hynaf y dref, o'r enw Y Graig, yn dyddio'n ôl i'r amser yr oedd Abermaw yn borthladd bach yn gwasanaethu masnach nwyddau arfordirol a physgota penwaig.

The oldest part of the town, known as The Rock, dates back to the time that Barmouth was a small port serving a coastal trade in goods and fishing of herring.

Mae'n ardal o aleau troellog serth sy'n dringo i fyny o amgylch bythynnod y 18fed a'r 19eg ganrif.

It is an area of steep winding alleys that climb up around the 18th and 19th century cottages.

Ymhlith y bythynnod hyn roedd sawl un yn gysylltiedig â John Ruskin, yr arlunydd a'r dyngarwr enwog.

Among these cottages were several connected with John Ruskin, the famous artist and philanthropist.

Sefydlodd gymuned yn y bythynnod i hyrwyddo lles dynion sy'n gweithio ac i'w hatal rhag llithro i dlodi.

He established a community in the cottages to promote the well being of working men and to prevent them from slipping into poverty.

Yr adeilad haearn rhychiog llwyd yw Sefydliad y Morwyr.

The grey corrugated iron building is the Sailors Institute.

Fe'i hadeiladwyd ym 1896 i ddarparu ystafell ddarllen a gorffwys i forwyr lleol ac ymweliadol.

It was built in 1896 to provide a reading and rest room for local and visiting sailors.

Mae ar agor i ymwelwyr, ac mae yna lawer o ffotograffau a siartiau môr yn darlunio hanes morwrol Abermaw.

It is open to visitors, and there are many photographs and sea charts depicting Barmouth's maritime history.

Gyferbyn â'r Sefydliad mae cerflun marmor gan arlunydd lleol yn dangos pysgotwyr yn dod â daliad o benwaig i mewn.

Opposite the Institute is a marble sculpture by local artist showing fishermen bringing in a catch of herring.

Roedd y bloc o farmor a ddefnyddiwyd yn rhan o gargo a ddarganfuwyd mewn llongdrylliad ar wely'r môr tua phedair milltir i'r gogledd o Abermaw.

The block of marble used was part of a cargo found in a ship wreck on the sea bed about four miles north of Barmouth.

Credir i'r llong suddo yn ystod storm ym 1709 ar ei ffordd o'r Eidal, ac efallai bod ei chargo marmor wedi'i dyngedu i Eglwys Gadeiriol St Paul.

It is believed the ship sank during a storm in 1709 on route from Italy, and its marble cargo may have been destined for St Paul's Cathedral.

Mae'r adeilad hynaf yn Abermaw, Tŷ Gwyn, yn dyddio'n ôl i oddeutu 1465.

The oldest building in Barmouth, Tŷ Gwyn, dates back to around 1465.

Mae ganddo neuadd ganoloesol ar y llawr cyntaf, sydd bellach yn amgueddfa.

It has a mediaeval hall on the first floor, which is now a museum.

Roedd hwn yn dŷ diogel lle cynlluniodd cefnogwyr y brenin dyfodol Harri VII ddymchweliad yr Efrogiaid yn ystod Rhyfeloedd y Rhosynnu.

This was a safe house where supporters of the future king Henry VII planned the overthrow of the Yorkists during the Wars of the Roses.

Roedd yr adeilad yn caniatáu llwybr dianc hawdd i'r môr pe bai angen.

The building allowed an easy escape route to the sea if necessary.

Adeiladwyd Tŷ Crwn ym 1833 sy'n adeilad crwn bach anarferol.

Tŷ Crwn was built in 1833 and is an unusual small circular building.

Roedd hwn yn ddalfa ar gyfer y meddwon a'r mân droseddwyr y mae'n rhaid eu bod wedi mynychu porthladd prysur fel Abermaw.

This was a lock-up for the drunks and petty criminals that must have frequented a busy port like Barmouth.

Bythynnod ac ystafelloedd storio i bysgotwyr oedd adeilad Swyddfa'r Harbwr Meistr ar un adeg.

The Harbour Master's Office building was once fishermen's cottages and store rooms.

Mae'n cario plac sy'n coffáu Harold Lowe a oedd yn byw yn Abermaw.

It carries a plaque that commemorates Harold Lowe who lived in Barmouth.

Roedd yn swyddog ar y Titanic, ac achubodd lawer o fywydau yn ddewr ar y noson erchyll ym 1912 pan aeth y llong i lawr.

He was an officer on the Titanic, and bravely saved many lives on the terrible night in 1912 when the ship went down.

Roedd Abermaw yn borthladd prysur gyda chant o longau wedi'u cofrestru yno ym 1795, yn bennaf oherwydd diwydiant gwlan Meirionnydd.

Barmouth was a busy port with a hundred ships registered there in 1795, due mainly to the Merionnydd woollen industry.

Roedd yn haws cludo nwyddau o gwmpas yr arfordir ar y môr bryd hynny nag ar draws Cymru ar y ffyrdd.

It was easier to transport goods around the coast by sea at that time than across Wales by road.

O'r harbwr gallwch fynd ar fferi ar draws ceg yr aber.

From the harbour you can take a ferry across the mouth of the estuary.

Mae'r cysylltiad fferi hwn wedi bodoli ers y canol oesoedd.

This ferry connection has existed since medieval times.

Adeiladwyd Pont Reilffordd Abermaw gan Reilffordd Aberystwyth ac Arfordir Cymru ac fe'i hagogwyd ym 1867.

Barmouth Railway Bridge was built by the Aberystwyth and Welsh Coast Railway and opened in 1867.

Roedd y gwaith adeiladu yn anodd oherwydd y ceryntau cryf a boddwyd dau ddyn.

Construction was difficult due to the strong currents and two men were drowned.

Ailadeiladwyd pen gogleddol y bont ym 1901 fel pont siglen gyda dau rychwant dur.

The northern end of the bridge was rebuilt in 1901 as a swing bridge with two steel spans.

## Description



- A yw'r adeiladau yn y dref yn hanesyddol neu'n fodern?
- Ydych chi'n meddwl bod y farchnad yma bob amser, neu ai yma'n achlysurol yn unig?
- Pa nwyddau sy'n cael eu gwerthu ar y stondinau?
- Sut mae masnachwyr y farchnad yn dod â'u nwyddau i'r farchnad?
- Pa amddiffyniad sydd i siopwyr pan fydd hi'n bwrw glaw?

## Understanding Welsh

### Criminal scams on-line and by phone

Un o'r sgamiau mwyaf cyffredin ydy pan fydd rhywun yn honni bod yn rhywun arall er mwyn troseddu. Mae'r hunaniaeth ffug yma yn cael ei ddefnyddio i roi perswâd arnat ti i brynu pethau sydd ddim ar werth, ddim yn bodoli neu sydd yn ddi-werth. Gall hyn hefyd gynnwys twyllo rhywun i roi arian iddynt, gan addo bod posib gwneud mwy o arian – er esiampl, ennill loteri ffug neu dwyll etifeddiaeth (inheritance) ble gallant fynnu ar arian ar gyfer gwobr neu etifeddiaeth sydd ddim yn bodoli.

Math cyffredin arall o dwyll ydy lladrad hunaniaeth (identity theft). Dyma pan fydd rhywun yn defnyddio dy fanylion personol i droseddu. Gall hyn dwyllo eraill i agor cyfrifon banc, gwneud ceisiadau am fenthyciadau neu brynu nwyddau a gwasanaethau gan ddefnyddio dy fanylion banc a dy arian.

Mae pobl weithiau yn gweld bai arnyn nhw eu hunain am gael eu twyllo. Ni ddylet ti! Mae twyllwyr yn dda iawn yn yr hyn maent yn ei wneud ac yn deall sut i drin pobl. Felly gad i ni rannu'r camau gorau:

Ymweld ag Action Fraud i adrodd bod trosedd wedi digwydd.

Cysylltu â'r banc i'w hysbysu am y sefyllfa.

Cofia, nid dy fai di yw bod yn ddiodefwr twyll. Yn anffodus mae twyll yn un o'r troseddau fwyaf cyffredin, ac mae'r sgamwyr yn dda iawn yn ei wneud! Canolbwyntio ar yr hyn y gellir ei wneud nawr. Mae'n syniad da i ti addysgu dy hun am dwyll, i gymryd camau i amddiffyn dy hun rhag i hyn ddigwydd i ti, neu ddigwydd eto. Dyma ychydig o gamau syml i'w dilyn...

Cofia – os yw rhywbeth yn swnio'n rhy dda, yna mae'n debyg nad yw'n wir.

Cadw gwybodaeth bersonol yn ddiogel – rhwyga dogfennau gyda gwybodaeth bersonol bob tro e.e. rhif pin

Cadw'n ddiogel ar-lein – newid cyfrineiriau yn aml a gosod yr amddiffyniad gwrth-firws diweddaraf ar bopeth

Bydda'n amheus o 'galwyr oer' – ac unrhyw un sydd yn ceisio gwerthu pethau neu wasanaethau dros y ffôn neu ar drothwy'r drws. Os wyt ti'n poeni, dweud yn gadarn ac yn gwrtais nad oes gen ti ddiddordeb, yna cau'r drws neu roi'r ffôn i lawr.

How can people be cheated when they buy goods on-line?

Gallwch brynu nwyddau ar-lein nad ydyn nhw byth yn cael eu cyflenwi, neu efallai y byddwch chi'n derbyn nwyddau ffug o ansawdd gwael.

What problems might a person have if their identity is stolen?

Gall troseddwr ddefnyddio hunaniaeth yr unigolyn i gael benthyciadau banc neu brynu nwyddau neu wasanaethau. Yna efallai y bydd rhaid i'r diodefwr dalu am yr eitemau hyn.

What immediate action is suggested if you discover that you are the victim of a fraud?

Dylech riportio'r twyll i sefydliad 'Action Fraud' yr heddlu. Dylech hefyd hysbysu'ch banc, fel y gellir atal taliadau anawdurdodedig.

What general advice is given about offers that seem amazingly good?

Mae'n debyg bod cynigion sy'n swnio'n rhy dda i fod yn wir yn sgamiau anghyfreithlon.

How should you dispose of documents containing personal information?

Dylech rwygo dogfennau sy'n cynnwys gwybodaeth bersonol a allai fod o werth i droseddwyr, cyn i chi roi'r papur gwastraff allan i'w gasglu.

What advice is given for protecting information on your computer?

Dylech newid eich cyfrineiriau yn rheolaidd, a defnyddio meddalwedd gwrth firws sy'n cael ei diweddarau'n rheolaidd.

What advice is given for dealing with suspicious 'cold callers'?

Fe ddylech chi ddweud yn gwrtais ond yn gadarn wrth alwr nad oes gennych ddiddordeb, a dod â'r sgwrs i ben yn gyflym.

## Story board

### Major rivers in Wales

1: The three longest rivers with their sources in Wales are the Severn, Wye and Dee. Of these, the Severn and Wye both begin as small streams on the mountain slopes of Plynlimon in central Wales.

Y tair afon hiraf gyda'u tarddiadau yng Nghymru yw'r Hafren, Gwy a Dyfrdwy. O'r rhain, mae'r Hafren a'r Gwy yn dechrau fel nentydd bychain ar lethrau mynyddig Pumlumon yng nghanolbarth Cymru.



2: At Llanidloes the Severn is joined by a tributary, the Afon Clywedog. This flows from a huge reservoir nearby.

Yn Llanidloes mae isafon, Afon Clywedog, yn ymuno ag Afon Hafren. Mae hwn yn llifo o gronfa dŵr enfawr gerllaw.





3: The River Severn flows eastwards and crosses the border into England near Shrewsbury. The river is wide and deep. Serious flooding can occur in Shrewsbury if there is a major storm over the Welsh mountains.

Mae Afon Hafren yn llifo tua'r dwyrain ac yn croesi'r ffin i Loegr ger Amwythig. Mae'r afon yn llydan ac yn ddwfn. Gall llifogydd difrifol ddigwydd yn Amwythig os bydd storm fawr dros fynyddoedd Cymru.



4: The River Wye flows from Plynlimon, and still has the characteristics of a mountain river as it flows through the town of Rhayader in central Wales.

Mae Afon Gwy yn llifo o Bumlumon, ac mae ganddi nodweddion afon fynyddig o hyd wrth iddi lifo trwy dref Rhaeadr Gwy yng nghanolbarth Cymru.



5: Further south, the River Wye crosses into England and flows through Hereford, before forming the border between England and Wales beyond Monmouth. It passes the picturesque ruins of Tintern Abbey, then enters the Severn Estuary near the Severn Bridge.

Ymhellach i'r de, mae Afon Gwy yn croesi i Loegr ac yn llifo trwy Henffordd, cyn ffurfio'r ffin rhwng Cymru a Lloegr y tu hwnt i Drefynwy. Mae'n mynd heibio i adfeilion prydfferth Abaty Tyndyrn, ac yna'n mynd i mewn i Aber Afon Hafren ger Pont Hafren.



6: The River Dee has its headwaters in the Aran and Arenig mountains. These streams flow into Bala Lake.

Mae blaenddyfroedd Afon Dyfrdwy ym mynyddoedd Aran ac Arenig. Mae'r nentydd hyn yn llifo i mewn i Lyn Tegid.



7: The River Dee leaves the lake and flows eastwards to Llangollen, then beneath the huge Pontcysyllte aqueduct which carries the Llangollen Canal.

Mae Afon Dyfrdwy yn gadael y llyn ac yn llifo tua'r dwyrain i Langollen, yna o dan draphont enfawr Pontcysyllte sy'n cludo Camlas Llangollen.



8: The river continues northwards through Chester, then enters the Dee estuary at Ellesmere Port.

Mae'r afon yn parhau tua'r gogledd trwy Gaer, yna'n mynd i mewn i aber Afon Dyfrdwy yn Ellesmere Port.



# 24 Llanberis

## Language notes

In this section we will look at three very common English words: 'have', 'take' and 'bring'. These words can cause problems when translating into Welsh, as they can have several different possible meanings or several alternative translations.

We begin with the word 'have', which can occur in various sentence patterns.

'have' may mean 'possess', for example:

'John has a new car' is equivalent to:

'John possesses a new car'

**Mae gan John gar newydd**

The word 'have' is translated as **gan** (north Wales) or **gyda** (south Wales):

**Mae gan y bwyty amrywiaeth ardderchog o fwyd.**

**Mae gyda'r bwyty amrywiaeth ardderchog o fwyd.**

The restaurant has an excellent variety of food.

The word **gan** conjugates with pronouns, but **gyda** does not:

**Mae gennyh chi ganiatâd i ddefnyddio'r cyfrifiadur.**

**Mae gyda chi ganiatâd i ddefnyddio'r cyfrifiadur.**

You have permission to use the computer.

'have' may mean 'receive', for example:

'I had a letter from the bank' is equivalent to:

'I received a letter from the bank'

**Ces i lythyr gan y banc**

In this situation, the word 'have' is translated as a tense of the verb 'cael':

**Cafodd y teithwyr gyfarwyddiadau i fynd i'r giât fyrddio.**

The passengers had instructions to go to the boarding gate.

**Bydd y cwsmeriaid sydd â thocynnau yn cael eu harian yn ôl.**

The customers with tickets will have their money back.

'have' may mean 'get something done', for example:

'We will have the door repaired' is equivalent to:

'We will get the door repaired'

**Byddwn ni'n cael atgyweirio'r drws**

'cael' is again used, and is followed by a verb noun which describes the action which is taking place (without including the word 'yn'):

**Byddan nhw'n cael agor y gwesty eto erbyn adeg y Pasg.**

They will have the hotel open again by Easter.

**Byddaf yn cael eich cyfrifiadau eu gwirio gan beiriannydd.**

I will have your calculations checked by an engineer.

**Byddaf yn cael y porthor cario'ch bagiau i'ch ystafell.**

I will have the porter carry your luggage to your room.

**Bydd yr ysgol yn cael yr athrawon egluro'r trefniadau arholiad.**

The school will have the teachers explain the examination arrangements.

'have' may appear in the phrase 'have to..', meaning 'must', for example:

'I have to finish the report today' is equivalent to:

'I must finish the report today'

**Rhaid imi orffen yr adroddiad heddiw**

**Mae'n rhaid imi orffen yr adroddiad heddiw**

'rhaid' is used, either on its own or with a tense of the verb 'bod'.

**Bu'n rhaid i'r gerddorfa ymarfer cyn y cyngerdd.**

The orchestra had to rehearse before the concert.

**Bydd yn rhaid i ni redeg i ddal y trê.**

We will have to run to catch the train.

'have' can also occur as part of a verb phrase, for example:

'The trainers have chosen the team for the next game.'

**Mae'r hyfforddwyr wedi dewis y tîm ar gyfer y gêm nesaf.**

The word 'have' is represented by **wedi**, indicating an event which occurred in the past.

**Maen nhw wedi anfon llythyr at eu Aelod Seneddol.**

They have sent a letter to their Member of Parliament.

**Roedden nhw wedi bod yn aros am hanner awr cyn i'r siop agor.**

They had been waiting for half an hour before the shop opened.

We now consider the word 'take'. This may firstly occur in phrases referring to periods of time:

'The repairs to the car will take two days.'

**Bydd yr atgyweiriadau i'r car yn cymryd dau ddiwrnod.**

The word 'take' is translated as **cymryd**:

**Cymerodd y daith ar draws Ewrop dair wythnos.**

The journey across Europe took three weeks.

**Ni fydd yn cymryd munud.**

It won't take a minute.

'take' may have a meaning similar to 'receive' or 'accept':

'He took the medicine before going to bed.'

**Cymerodd y moddion cyn mynd i'r gwely.**

'cymryd' is again used. For example:

**Rhaid i chi gymryd het galed a'i gwisgo ar y safle adeiladu.**

You must take a hard hat and wear it on the building site.

**Mae'r siop yn cymryd taliad mewn Ewro.**

The shop takes payment in Euros.

**Dylen ni gymryd y troad nesaf ar y chwith.**

We should take the next turning on the left.

'take' may mean 'go with..' or 'accompany':

'I will take the children to play in the park.'

**Byddaf yn mynd â'r plant i chwarae yn y parc.**

In this case, 'take' is translated as 'mynd â'. For example:

**Peidiwch ag anghofio mynd â chinio pecyn gyda chi.**

Don't forget to take a packed lunch with you.

**Aeth â'r cwsmer i swyddfa'r rheolwr.**

She took the customer to the manager's office.

Incidentally, Welsh has a specific verb **hebrwng** which means 'accompany' or 'escort', for example:

**Roedd yr athrawon yn hebrwng y plant ar draws y briffordd.**

The teachers accompanied the children across the main road.

Finally, we examine the word 'bring'.

'bring' follows a similar pattern to 'take' in using the verb **dod** plus the preposition **â**. This represents the phrase 'come with...':

**Byddwn yn dod â bwrdd a rhai cadeiriau i'r ardd.**

We will bring a table and some chairs into the garden.

**Cofiwch ddod â'r cynlluniau ar gyfer y llong danfor.**

Remember to bring the plans for the submarine.

## Treigladau

This is the first of two summaries of the situations in which a **treiglad meddal** (soft mutation) is used. The summary is completed in the Treigladau section for Session 25.

A treiglad meddal is applied to singular feminine nouns after the definite article 'y' (the). A treiglad meddal is not applied to masculine or plural nouns after 'y':

**Cynhaliwyd yr arolwg yn y pentref, y dref a'r dinasoedd.**

The suvey was carried out in the village, the town and the cities.

**pentref** (m); **tref** (f); **dinas** (f);

As an exception to the rule, the consonants **ll** and **rh** do not take a treiglad meddal:

**Mae'r llyfrgell wrth ymyl y rheilffordd.**

The library is next to the railway.

**llyfrgell** (f); **rheilffordd** (f);

A **treiglad meddal** is applied to feminine nouns after the number 'un' (one). A treiglad meddal is not applied to masculine nouns after 'un':

**Mae gan y teulu un gath ac un ci.**

The family has one cat and one dog.

**cath** (f); **ci** (m);

A **treiglad meddal** is applied to masculine nouns after the number 'dau' (two) and feminine nouns after the number 'dwy' (two):

**Byddwch yn croesi dwy bont i gyrraedd dau bentref.**

You will cross two bridges to reach two villages.

**pont** (f); **pentref** (m);

A **treigladd meddal** is applied to both masculine and feminine nouns after the ordinal number 'ail' (second):

**Gwnaethon ni mynychu ail gynhadledd ar yr ail ddiwrnod.**

We attended a second conference on the second day. **cynhadledd** (f); **diwrnod** (m);

When ordinal numbers refer to feminine nouns, a **treigladd meddal** is applied to both the number and the noun. With masculine nouns, no treigladdau are applied to the nouns or their ordinal numbers, except in the case of 'ail' as mentioned above:

**Harri II oedd y trydydd brenin i lywodraethu yn y ddeuddegfed ganrif.**

Henry II was the third king to rule in the twelfth century. **brenin** (m); **canrif** (f);

**Dyma'r ddegfed long i ddod i mewn i'r harbwr mewn pedwar diwrnod.**

This is the tenth ship to come into the harbour in four days. **llong** (f); **diwrnod** (m);

A **treigladd meddal** is applied to adjectives which follow a singular feminine noun. No treigladd is applied for masculine singular or any plural nouns.

**Mae melin ddŵr ddiddorol ger y bont reilffordd fawr.**

There is an interesting water mill near the large railway bridge. **melin** (f); **pont** (f);

This rule applies to both simple adjectives (e.g. 'interesting', 'large') and adjectival nouns used to describe another noun (e.g. 'water', 'railway').

In a small number of cases, an adjective is placed in front of the noun in Welsh. A **treigladd meddal** is then applied to the noun, whether masculine or feminine:

**Prif fynedfa'r mwynglawdd yw'r hen dwnnel hwnnw.**

The main entrance to the mine is that old tunnel. **myneddfa** (f); **twannel** (m);

**Gallwch ddarllen yn uchel eich hoff gerdd o unrhyw lyfr.**

You can read out your favourite poem from any book. **cerdd** (f); **llyfr** (m);

A **treigladd meddal** is applied to adjectives after 'gweddol' (fairly), 'lled' (quite), 'hollol' (completely) and 'rhy' (too):

**Rwy'n weddol fodlon â'r cynllun ond mae'r amser a ganiateir yn lled fyr.**

I am fairly content with the plan but the time allowed is quite short.

**Mae'r adroddiad yn rhy gymhleth a dydy e ddim yn hollol gywir.**

The report is too complicated and it is not completely correct.

A treigladd meddal is applied after a number of prepositions:

'am' (at / for):	<b>Aethon ni am dro i'r traeth.</b> We went for a walk to the beach.	(tro)
'ar' (on):	<b>Gwnaethon nhw gwrdd ar drên.</b> They met on a train.	(trên)
'at' (to / at):	<b>Dylai hi fynd at feddyg.</b> She should go to a doctor.	(meddyg)
'dros' (over):	<b>Mae niwl dros fynydd.</b> There is mist over a mountain.	(mynydd)
'trwy' (through):	<b>Mae'r llwybr yn mynd trwy goedwig.</b> The path goes through a wood.	(coedwig)

'dan' (under):	<b>Roedd y cae dan <u>ddŵr</u> yn y llifogydd.</b> The field was under water in the flood.	( <u>dŵr</u> )
'wrth' (by):	<b>Mae'r siop wrth lyfrgell.</b> The shop is by a library.	( <u>lyfrgell</u> )
'o' (from):	<b>Teithiodd o <u>Gaerdydd</u>.</b> He travelled from Cardiff	( <u>Caerdydd</u> )
'i' (to):	<b>Mae'r amser yn chwarter i <u>bedwar</u>.</b> The time is quarter to four.	( <u>pedwar</u> )
'heb' (without):	<b>Peidiwch â mynd trwy'r dydd heb <u>fwyd</u>.</b> Don't go all day without food.	( <u>bwyd</u> )
'tan' (until):	<b>Gadewch y gwaith tan <u>ddydd</u> Llun.</b> Leave the work until Monday.	( <u>dydd</u> )
'gan' (by / from):	<b>Mae'r llun gan <u>fyfyrwr</u> yn y coleg.</b> The picture is by a student in the college.	( <u>myfyrwr</u> )

A **treigladd meddal** is applied after the personal possessive pronouns 'dy' ('your') and 'ei' ('his'):

<b>Dy <u>ddewis</u> di yw prynu ei <u>gar</u> ai peidio.</b> It is your choice whether or not to buy his car.	( <u>dewis, car</u> )
<b>Roedd ei <u>fab</u> yn siarad â dy <u>frawd</u>.</b> His son was speaking to your brother.	( <u>mab, brawd</u> )

A **treigladd meddal** is applied after adjectives and nouns following the linking word 'yn' (traethiadol).

<b>Cerddon ni o amgylch y ganolfan siopa yn <u>gyflym</u>.</b> We walked around the shopping centre quickly.	( <u>cyflym</u> )
<b>Mae bron pawb yn y teulu yn <u>feddyg</u>.</b> Almost everyone in the family is a doctor.	( <u>meddyg</u> )

However, a treigladd is not applied in the case of 'll' and 'rh':

<b>Mae hwn yn <u>llyfrgell</u> ac mae'n <u>rhad</u> ac am ddim i fenthyg llyfrau.</b> This is a library and it is free to borrow books.
--

A treigladd is not applied to a verb noun following 'yn' (traethiadol):

<b>Roedd y plant yn <u>dringo</u> ac yn <u>gweiddi</u> yn y maes chwarae.</b> The children were climbing and shouting in the playground.
---

A **treigladd meddal** is applied after **dyma** ('here is...'), **dyna** ('there is..') and **dacw** ('over there is...'):

<b>Dyma westy a dacw fwyty.</b> Here is a hotel and over there is a restaurant.	( <u>gwesty, bwyty</u> )
--	--------------------------

A **treigladd meddal** is applied after the conjunction 'neu' (or):

<b>Ydy'n well gyda chi fyw mewn pentref neu <u>dref</u>?</b> Do you prefer to live in a village or a town?	( <u>tref</u> )
---	-----------------

## Idioms

In this section we will consider some common verbs which make use of prepositions, such as **edrych ar** ('look at..'). We will examine the ways that these prepositions can indicate different persons, e.g. **edrych arnyn nhw** ('look at them'). There are obvious differences between the Welsh and English sentence patterns when making a translation.

Verbs using the preposition **ar**:

**edrych ar** - to look at  
**gwrando ar** - to listen to

The preposition **ar** ('on') conjugates for different persons:

<b>arna i</b>	on me	<b>arnon ni</b>	on us
<b>arnat ti</b>	on you	<b>arnoch chi</b>	on you
<b>arno fe/o</b>	on him	<b>arnyn nhw</b>	on them
<b>arni hi</b>	on her		

**Aethon ni i edrych arnyn nhw yn nofio yn y llyn.**

We went to look at them swimming in the lake.

**Rhaid inni wrando arno fe yn siarad yn y rhaglen radio.**

We must listen to him speaking in the radio programme.

Verbs using the preposition **am**:

**aros am** - to wait for  
**chwilio am** - to search for  
**edrych am** - to look for  
**siarad am** - to talk about  
**poeni am** - to worry about

The preposition **am** ('for') conjugates for different persons:

<b>amdanaf i</b>	for me	<b>amdanon ni</b>	for us
<b>amdanat ti</b>	for you	<b>amdanoch chi</b>	for you
<b>amdano fe/o</b>	for him	<b>amdanyyn nhw</b>	for them
<b>amdani hi</b>	for her		

**Byddwn yn aros amdanoch chi wrth y safle bws.**

We will wait for you at the bus stop.

**Dylech chi chwilio amdanyyn nhw yn y coed.**

You should search for them in the woods.

**Byddaf yn edrych amdano yn y gegin.**

I will look for it in the kitchen.

**A wnaethoch chi siarad amdanyyn nhw yn y cyfarfod?**

Did you talk about them at the meeting?

**Peidiwch â phoeni amdanaf i.**

Don't worry about me.

Verbs using the preposition **â**:

**siarad â** - to talk / speak to  
**cwrdd â** - to meet



'â' does not conjugate for different persons:

**Rhaid inni siarad â chi ar frys am y trefniadau.**

We must speak to you urgently about the arrangements.

**Roedd e eisiau cwrdd â ni yng nghanol y dref.**

He wanted to meet us in the town centre.

Verb using the preposition **wrth**:

**dweud wrth** - to tell

The preposition **wrth** ('by') conjugates for different persons:

<b>wrtha i</b>	by me	<b>wrthon ni</b>	by us
<b>wrthat ti</b>	by you	<b>wrthoch chi</b>	by you
<b>wrtho fe/o</b>	by him	<b>wrthyn nhw</b>	by them
<b>wrthi hi</b>	by her		

**Bydd y coleg yn dweud wrthon ni beth sy'n digwydd ym mis Medi.**

The college will tell us what is happening in September.

Verbs using the preposition **i**:

**gweithio i** - to work for

**gofyn i** - to ask (someone)

**rhoi i** - to give to

The preposition **i** ('to') partially conjugates for different persons:

<b>i mi</b>	to me	<b>i ni</b>	to us
<b>i ti</b>	to you	<b>i chi</b>	to you
<b>iddo fe/o</b>	to him	<b>iddyn nhw</b>	to them
<b>iddi hi</b>	to her		

**Byddai'n well gen i weithio i chi na gweithio iddyn nhw.**

I would rather work for you than work for them.

**Gofynnodd y cwsmer iddi hi ac yna gofynnodd i mi.**

The customer asked her and then asked me.

**Os ydych chi'n rhoi fo iddyn nhw, rhaid i chi roi fo i mi hefyd.**

If you give it to them, you must also give it to me.

Verbs using the preposition **at**:

**edrych ymlaen at** - to look forward to

**cofio at** - to remember to

**anfon at** - to send to (a person)

The preposition **at** ('to') conjugates for different persons:

<b>ataf i</b>	to me	<b>aton ni</b>	to us
<b>atat ti</b>	to you	<b>atoch chi</b>	to you
<b>ato fe/o</b>	to him	<b>atyn nhw</b>	to them
<b>ati hi</b>	to her		

**Maen nhw'n edrych ymlaen atat ti'n cyrraedd adref.**

They are looking forward to you arriving home.

**Cofiwch fi atyn nhw pan welwch nhw yn y parti.**

Remember me to them when you see them at the party.

**Anfonais y ffurflenni atoch chi yr wythnos diwethaf.**

I sent the forms to you last week.

## Sentences

Mae'n debyg y bydd yn rhaid iddi hi fynd i'r ganolfan siopa.

She will probably have to go to the shopping centre.

Fydd Sioned ddim yn hapus oni bai bod chi'n mynd â hi i'r gêm bêl-droed.

Sioned won't be happy unless you take her to the football match.

Am tua hanner awr wedi chwech byddaf yn cael tacsï i'r gwesty.

At about half past six I will get a taxi to the hotel.

Rwy'n mynd adref oherwydd fy mod i wedi cael digon o amser i ffwrdd.

I am going home because I have had enough time away.

Pan rydych chi'n cael mynd i'r brifysgol, dewiswch gwrs sydd o wir ddiddordeb ichi.

When you get to go to university, choose a course that really interests you.

Mae'r cyngor eisiau cael yr hen ffatri ei ailagor.

The council want to have the old factory reopened.

Rydyn ni'n mynd â Huw i gwrdd â'i ewythr am y tro cyntaf.

We are taking Huw to meet his uncle for the first time.

Dylwn i gael fy nghanlyniadau arholiad yr wythnos nesaf.

I should have my examination results next week.

Dw i'n meddwl fod yn rhaid i ni gael gwyliau'r haf hwn.

I think that we have to have a holiday this summer.

Doeddwn i ddim yn gofidio amdany'n nhw yn ystod y storm.

I did not worry about them during the storm.

Dylen ni wedi gwranddo arny'n nhw pan ddwedon nhw wrthon ni fod y ffordd ar gau.

We should have listened to them when they told us that the road was closed.

Dydw i ddim yn nabod yr athro newydd gystal â Mr Jones.

I don't know the new teacher as well as Mr Jones.

Fe fydd rhaid imi frysio i gwblhau y gwaith cyn amser cinio.

I will have to hurry to complete the work before lunchtime.

Roedd ei theulu i gyd wedi byw yn yr Almaen, ond maen nhw wedi symud i'r Swistir nawr.

All her family had lived in Germany, but they have moved to Switzerland now.

Roeddwn i wedi bwriadu mynd â nhw am dro ond doedd y tywydd ddim yn caniatáu.

I had intended to take them for a walk but the weather didn't allow.

Ers i mi golli'r allweddi rydw i wedi bod yn chwilio amdany'n nhw ym mhobman.

Since I lost the keys I have been searching for them everywhere.

Yn yr hen ddyddiau roedd yn rhaid i'r tafarndai i gyd aros ar gau ar ddydd Sul.

In the old days all the pubs had to stay closed on Sundays.

Am saith o'r gloch aethon ni gyda nhw i'r cyfarfod yn neuadd y dref.

At seven o'clock we went with them to the meeting in the town hall.

Mae'r llythyr o'r Cyngor yn dweud bod rhaid i ni gael yr hen sied ei ddymchwel.

The letter from the Council says that we must have the old shed demolished.

Fyddwn i ddim am fyw ar lan y môr achos rydw i'n rhy hoff o'r mynyddoedd.

I wouldn't want to live by the sea because I am too fond of the mountains.

## Article: Llanberis



Mae Llanberis yn un o'r trefi mwyaf diddorol yng Nghymru, yn gorwedd mewn dyffryn dwfn o dan fynydd yr Wyddfa.

Llanberis is one of the most interesting towns in Wales, lying in a deep valley below the mountain of Snowdon.

Mae Llanberis wedi'i leoli rhwng dau llyn mawr a ffurfiwyd yn ystod Oes yr Iâ, Llyn Padarn a Llyn Peris.

Llanberis is located between two large lakes formed during the Ice Age, Llyn Padarn and Llyn Peris.

Ar graig ar y llain o dir sy'n gwahanu'r llynnoedd mae castell hanesyddol Dolbadarn.

On a crag on the strip of land separating the lakes is the historic Dolbadarn castle.

Ar un adeg roedd ei dwr crwn cadarn yn rhan hanfodol o amddiffynfeydd teyrnas hynafol Gwynedd.

Its sturdy round tower was once a vital part of the defences of the ancient kingdom of Gwynedd.

Fe'i hadeiladwyd gan Llywelyn Fawr yn gynnar yn y 13eg ganrif i warchod y llwybr pwysig o Gaernarfon.

It was constructed by Llywelyn the Great in the early 13th century to guard the important route from Caernarfon.

Mae Bwlch Llanberis yn rhedeg o Llanberis am 5 milltir i fyny'r dyffryn i Pen-y-Pass.

The Llanberis Pass runs from Llanberis for 5 miles up the valley to Pen-y-Pass.

Mae Bwlch Llanberis yn darparu golygfeydd mynyddig ysblennydd ac mae'n enwog am ddringo creigiau.

The Llanberis Pass provides spectacular mountain scenery and is famous for rock climbing.

Uwchben tref Llanberis mae gweithfeydd chwarel llechi Dinorwig.

Above the town of Llanberis are the workings of Dinorwig slate quarry.

Dechreuodd chwarela masnachol yn Dinorwig yn gynnar yn y 1800au, ac ar un adeg roedd yn cyflogi 3,000 o ddynion.

Commercial quarrying began at Dinorwig in the early 1800's, and at one time employed 3,000 men.

Roedd rheilffyrdd, gweithiwyd gan ddwsinau o locomotifau stêm bach, yn cludo llechi o amgylch y chwarel ac yna i harbwr Porth Dinorwig i lwytho ar longau.

Railways, worked by dozens of small steam locomotives, carried slate around the quarry and then to Porth Dinorwig harbour to load onto ships.

Ar lan y llyn mae'r hen weithdai a oedd yn cynnal peiriannau'r chwarel.

On the lake shore are the old workshops which maintained the machinery of the quarry.

Pan gaeodd y chwarel ym 1969, llwyddodd y Prif Beiriannydd i warchod llawer o'r peiriannau yn y gweithdai.

When the quarry closed in 1969, the Chief Engineer managed to preserve much of the machinery in the workshops.

Mae hon bellach yn amgueddfa hynod ddiddorol yn egluro hanes a gweithrediad y chwarel.

This is now a fascinating museum explaining the history and operation of the quarry.

Mae gan yr amgueddfa un o'r olwynion dŵr mwyaf a adeiladwyd erioed gan beirianwyr Fictoraidd.

The museum has one of the largest water wheels ever built by Victorian engineers.

Roedd dŵr yn cael ei gario gan beipiau haearn o lethrau'r Wyddfa i bweru'r olwyn a gyrru'r peiriannau yn y gweithdai.

Water was carried by iron pipes from the slopes of Snowdon to power the wheel and drive the machinery in the workshops.

Mae rhan o'r rheilffordd a aeth â'r llechi i'r arfordir wedi'i hailadeiladu, ac mae bellach yn cludo ymwelwyr ar hyd lan y llyn.

Part of the railway which took the slate to the coast has been rebuilt, and now carries visitors along the lake shore.

Mae'r locomotifau bach a ddefnyddir ar y lein i gyd wedi gweithio yn Dinorwig, lle buont ar un adeg yn tynnu wagenni llechi o amgylch y chwarel.

The tiny locomotives used on the line have all worked at Dinorwig, where they once hauled slate wagons around the quarry.

Tref Llanberis yw'r man cychwyn ar gyfer llwybr i gopa'r Wyddfa, a hi hefyd yw'r orsaf ymadael ar gyfer Rheilffordd Mynydd yr Wyddfa.

The town of Llanberis is the starting point for a path to the summit of Snowdon, and is also the departure station for the Snowdon Mountain Railway.

Er 1896 mae Rheilffordd Mynydd yr Wyddfa wedi bod yn cludo ymwelwyr i gopa'r mynydd.

Since 1896 the Snowdon Mountain Railway has been carrying visitors to the summit of the mountain.

Yn fwy diweddar, mae gorsaf bŵer trydan dŵr enfawr wedi'i hadeiladu yn Dinorwig.

More recently, a huge hydroelectric power station has been built at Dinorwig.

Mae'r orsaf bŵer hon wedi'i hadeiladu y tu mewn i'r mynydd, gan gynnwys deng milltir o dwneli sy'n cludo ffyrdd a pheipenau dŵr enfawr.

This power station is built inside the mountain, including ten miles of tunnels carrying roads and huge water pipes.

## Speaking and writing challenge

Select a mountainous or remote area with which you are familiar. What activities are carried out by visitors and people living in the area?

Example article:

Yr Wyddfa yw mynydd uchaf Cymru.

Mae yna nifer o wahanol lwybrau cerdded i'r copa, ac mae mwy na hanner miliwn o bobl yn ymweld â'r mynydd bob blwyddyn.

Gall y nifer hwn o ymwelwyr achosi problemau.

Gall y llwybrau gael eu difrodi trwy orddefnyddio, ac mae ymwelwyr yn gadael llawer iawn o sbwriel ar y mynydd.

Mae Rheilffordd yr Wyddfa yn mynd â phobl i'r copa, lle mae adeilad caffi.

Gall tywydd fod yn ddrwg iawn weithiau ar rannau uwch y mynydd, ac ni all y rheilffordd weithredu i'r copa mewn gwyntoedd cryf iawn.

Mae'r tîm Achub Mynydd lleol a'r hofrennydd achub yn aml yn cael eu galw allan i gerddwyr a dringwyr sydd mewn trafferthion.

Mae yna lawer o glogwyni serth iawn lle gall damweiniau ddigwydd.

Yn y gaeaf gall fod eira a rhew peryglus ar y llwybrau, gan achosi i bobl lithro a chwmpo.

Er bod yr Wyddfa yn fwyaf adnabyddus fel atyniad i gerddwyr a dringwyr, mae'r mynydd yn bwysig am resymau eraill.

Mae ffermio defaid ar y llethrau isaf.

Yn hanesyddol, roedd copr yn cael ei gloddio ar yr Wyddfa.

Mae un o'r prif lwybrau i'r copa, o'r enw Llwybr y Mwynwyr, yn mynd heibio i adfeilion adeiladau'r mwyngloddiau copr.

Mae pwerdy trydan dŵr wedi ei leoli ar droed yr Wyddfa, ac yn cael ei phweru gan ddwr o lyn ar y mynydd.

Mae'r mynydd yn bwysig yn wyddonol, yn enwedig ar gyfer y planhigion Arctig Alpaidd sydd wedi tyfu ar silffoedd creigiog yma ers Oes yr Iâ.

## Story



Mae Susan wedi bod yn dysgu Cymraeg mewn dosbarthiadau nos yn ei choleg lleol.

Susan has been learning Welsh at evening classes at her local college.

Mae hi'n mwynhau dysgu'r iaith, ac yn penderfynu mynd ar gwrs preswyl mewn prifysgol yng Nghymru yn ystod yr haf.

She enjoys learning the language, and decides to go on a residential course at a Welsh university during the summer.

Mae'r grŵp y mae hi'n ymuno â fe yn gyfeillgar i gyd, yn byw yn neuadd breswyl y brifysgol ac yn siarad Cymraeg gyda'i gilydd amserau bwyd.

The group she joins are all very friendly, living in the university hall of residence and speaking Welsh together at meal times.

Mae'r tiwtoriaid eisiau i'r myfyrwyr drochi eu hunain yn yr iaith.

The tutors want the students to be immersed in the language.

Maen nhw'n trefnu i'r grŵp wyllo ffilmiau a rhaglenni teledu Cymraeg gyda'r nos.

They arrange for the group to watch Welsh language films and television programmes in the evening.

Yn ystod y cwrs, treuliyd y boreau mewn dosbarthiadau iaith, siarad ac ysgrifennu'r Gymraeg.

During the course, the mornings were spent in language classes, speaking and writing Welsh.

Trefnodd y tiwtoriaid i'r grŵp fynd ar ymweliadau bob prynhawn lle byddent yn gallu ymuno mewn sgysiau yng Nghymraeg.

The tutors arranged for the group to go on visits each afternoon where they would be able to join in conversations in Welsh.

Gwnaethon nhw drefnu i ffrindiau sy'n siarad Cymraeg gwrdd â'r grŵp, a chawson nhw eu gwahardd rhag newid i Saesneg yn ystod y sgysiau.

They arranged for Welsh speaking friends to meet the group, and they were forbidden to change to English during conversations.

Roedd taith y prynhawn cyntaf i amgueddfa forwrol mewn porthladd bach lle'r oedd llongau hwyllo ar un adeg yn cludo llechi ledled y byd.

The first afternoon trip was to a maritime museum at a small port where sailing ships once transported slate around the world.

Trefnodd y tiwtoriaid i hanesydd lleol ddisgrifio'r porthladd, gyda threnau lled cul o wagenni llechi wedi'u tynnu gan injans stêm bach ar ochr y cei.

The tutors arranged for a local historian to describe the port, with narrow gauge trains of slate waggons pulled by small steam engines on the quayside.

Adeiladwyd llongau mewn iardiau wrth ochr yr aber, gan ddefnyddio pren o'r coed derw lleol.

Ships were built in yards alongside the estuary, using timber from the local oak woods. Y prynhawn nesaf, trefnwyd helpa drysor o amgylch y dref.

The next afternoon, a treasure hunt was arranged around the town.

Rhoddyd y cwestiwn cyntaf i dimau: "Beth yw pris blanced Gymreig draddodiadol wedi'i gwehyddu â llaw?"

Teams were given the first question: "What is the price of a traditional Welsh blanket woven by hand?"

I ateb hyn, roedd yn rhaid iddyn nhw ddod o hyd i'r siop briodol a gofyn yng Nghymraeg.

To answer this, they had to find the appropriate shop and ask in Welsh.

Yna cawson nhw'r cwestiwn nesaf: "Ble ydych chi'n dal cwch i Ynys Enlli, ac am faint o'r gloch fydd y cwch yn gadael fore dydd Mawrth nesaf?"

They then received the next question: "Where do you catch a boat to Ynys Enlli, and what time does the boat leave next Tuesday morning?"

Gellid ateb hyn trwy ofyn i staff yn y ganolfan wybodaeth i ymwelwyr.

This could be answered by asking staff at the tourist information centre.

Y cwestiwn nesaf oedd "Pam aeth chwarelwyr yn chwarel lechi Dinorwig ar streic ym 1825?"

The next question was "Why did quarrymen at Dinorwig slate quarry go on strike in 1825?"

Roedd yr ateb i'w gael yn y llyfrgell, lle byddai'r llyfrgellydd yn dangos llyfr i'r myfyrwyr yn egluro'r rheswm dros y streic.

The answer was to be found at the library, where the librarian would show the students a book explaining the reason for the strike.

Roedd y chwarelwyr eisiau gorffen eu gwaith yn gynnar ar brynhawn Sadwrn, yn hytrach na gweithio tan yr hwyr fel y gwnaethon nhw ar y dyddiau eraill yn ystod yr wythnos.

The quarryment wanted to finish their work early on a Saturday afternoon, rather than working until late as they did on the other days during the week.

Y daith prynhawn nesaf i'r grŵp oedd i fferm yn y bryniau, lle esboniodd y ffermwyr a'i feibion yng Nghymraeg sut maen nhw'n gweithio trwy'r flwyddyn.

The next afternoon trip for the group was to a farm in the hills, where the farmer and his sons explained in Welsh how they work through the year.

Gwnaethon nhw ddweud wrth y grŵp am wyna, cneifio, a bwydo'r defaid a'r gwartheg ar y mynydd.

They told the group about lambing, shearing, and feeding the sheep and cattle on the mountain.

Gwnaethon nhw drafod problemau tywydd gwael, gydag eira a llifogydd ar adegau.

They discussed the problems of bad weather, with snow and flooding on occasions.

Gwnaethon nhw egluro nad oedd llawer o amser i ffermwyr gymdeithasu.

They explained that there was not much time for farmers to socialise.

Er hynny, roedd ymdeimlad cryf o gymuned pan fyddant yn cwrdd â ffermwyr eraill yn y farchnad a sioeau amaethyddol.

However, there was a strong feeling of community when they met other farmers at the market and agricultural shows.

Erbyn diwedd y cwrs, roedd Susan a'r myfyrwyr eraill wedi gwella eu Cymraeg.

By the end of the course, Susan and the other students had improved their Welsh.

Roedd ganddyn nhw hefyd syniad llawer gwell o sut y gall pobl fyw eu bywydau bob dydd yn llwyddiannus trwy gyfrwng y Gymraeg.

They also had a much better idea of how people can successfully live their daily lives through the medium of Welsh.

## Use of Welsh:

### Petition to erect a statue

A campaign has been started to erect a statue in South Wales to honour Paul Robeson, the famous American singer who had strong connections with the coal mining communities of the South Wales Valleys.

On the web page you are invited to translate a request for people to sign the petition.



Llofnodwch y ddeiseb hon i osod cerflun coffaol o Paul Robeson yng Nghymoedd De Cymru, os gwelwch yn dda.

Please sign this petition to install a commemorative statue of Paul Robeson in the South Wales Valleys.

Canwr ac actor Affricanaidd-Americanaidd oedd Paul Robeson a ddaeth i garu Cymru a'i chymunedau cloddio.

Paul Robeson was an African-American singer and actor who came to love Wales and its mining communities.

Yng ngaeaf 1929, roedd Paul wedi bod yn dychwelyd o berfformiad o 'Show Boat' yn Llundain pan glywodd leisiau côr hardd yn y stryd.

In the winter of 1929, Paul had been returning from a performance of 'Show Boat' in London when he heard the voices of a beautiful choir in the street.

Stopiodd pan ddaethon nhw i'r golwg, a sylweddolodd eu bod dynion gwaith yn cario baneri protest ac yn canu wrth iddynt orymdeithio.

He stopped when they came into view, and realised that they were working men carrying protest banners and singing as they marched.

Dryw hap, roedd e wedi dod ar draws parti o lowyr Cymreig o'r Rhondda.

By chance, he had come across a party of Welsh miners from the Rhondda.

Ar restr ddu eu cyflogwyr ar ôl y streic gyffredinol, roeddent wedi cerdded yr holl ffordd i Lundain yn chwilio am ffyrdd i fwydo eu teuluoedd.

Put on a blacklist by their employers after the general strike, they had walked all the way to London searching for ways to feed their families.

Roedd enwogrwydd a chyfoeth Robeson yn ddigonol i'w amddiffyn rhag caledi economaidd, ond heb betruso fe ymunodd â'r orymdaith.

Robeson's fame and wealth were sufficient to protect him from economic hardship, but without hesitation he joined the march.

Gwnaeth rodd fawr fel y gallai'r glowyr deithio yn ôl i Gymru ar y trêen gyda dillad a bwyd ar gyfer eu teuluoedd.

He made a large donation so that the miners could travel back to Wales by train with clothing and food for their families.

Dechreuodd gefnogi glowyr Cymru gydag elw o'i gyngherddau a theithiodd o amgylch Cymru i godi arian ar eu cyfer.

He began to support Welsh miners with proceeds from his concerts and toured around Wales to raise funds for them.

Dysgodd ychydig o Gymraeg er mwyn canu i lowyr yn eu hiaith eu hunain.

He learned some Welsh in order to sing to miners in their own language.

Ym 1934, roedd wedi bod yn perfformio yng Nghaernarfon pan gyrhaeddodd newyddion am drychineb ym mhwl glo Gresford.

In 1934, he had been performing in Caernarfon when news arrived of a disaster in the Gresford colliery.

Roedd tân enfawr yn y pwll, a bu farw 266 o ddynion o dan y ddaear.

There was a huge fire in the mine, and 266 men died underground.

Ar unwaith, cynigiodd Robeson ei ffioedd o'r cyngerdd Caernarfon i'r gronfa ar gyfer teuluoedd y glowyr wedi marw.

At once, Robeson offered his fees from the Caernarfon concert to the fund for the families of the dead miners.



Roedd hyn yn rhodd bwysig a hefyd yn arwydd gwleidyddol sylweddol.

This was an important donation and also a significant political gesture.

Er ei fod yn destun gwahanu hiliol yn yr Unol Daleithiau, disgrifiodd y derbyniad a gafodd yng Nghymru fel un cynnes y tu hwnt i gred.

Whilst he was subject to racial segregation in the United States, he described the reception he received in Wales as warm beyond belief.

Dywedodd fod cymunedau cloddio Cymru wedi siapio ei fywyd.

He said that Welsh mining communities had shaped his life.

Roedd Paul Robeson yn serennu yn 'The Proud Valley', y ffilm yr oedd yn ei gwerthfawrogi mwyaf ac yn ystyried ei waith pwysicaf.

Paul Robeson starred in 'The Proud Valley', the film that he most valued and considered his most important work.

Dychwelodd i America, ond fe'i gwahoddwyd yn ôl i berfformio ar gyfer Eisteddfod Glowyr Cymru ym 1957.

He returned to America, but was invited back to perform for the Welsh Miners' Eisteddfod in 1957.

Erbyn hyn, roedd Llywodraeth yr Unol Daleithiau wedi atafaelu ei basbort oherwydd ei actifiaeth wleidyddol.

By this time, the United States Government had confiscated his passport due to his political activism.

Mae gan Paul Robeson le unigryw ac arbennig yn hanes Cymru, a dylid ei anrhydeddu.

Paul Robeson has a unique and special place in Welsh history, and should be honoured.

Cefnogwch ein galwad i godi cerflun o Paul yn un o'r hen gymunedau cloddio glo yr ymwelodd â nhw yn Ne Cymru.

Please support our call for a statue of Paul to be erected in one of the former coal mining communities that he visited in South Wales.

## Description



- Ym mha ran o'r bws y cychwynnodd y tân?
- Beth sy'n awgrymu bod y tân newydd ddigwydd?
- Sut y gallai'r gyrrwr sylweddoli bod tân ar y bws?
- Beth fyddai'r gyrrwr a'r teithwyr yn ei wneud wedyn?

## Understanding Welsh

### Dangerous watersport in the Menai Straits

Mae Cyngor Ynys Môn wedi comisiynu adolygiad o “weithgareddau morwrol” ar yr Afon Menai er mwyn cael “gwell rheolaeth” ohoni.

Ar ochr arall y Fenai yn Arfon mae'r Aelod Seneddol yn pwysu ar Lywodraeth San Steffan i reoleiddio'r defnydd o jet-sgis.

Un sy'n ennill ei fara menyn gyda chwch yn ffermio cerrig gleision ar y Fenai yw Aled, ac mae yn dweud ei fod “yn un o gymuned” o bobol sy'n defnyddio'r afon i wneud bywoliaeth.

Ond pan mae'r tywydd yn cynhesu mae'r Fenai yn gallu bod yn le prysur a pheryglus, meddai.

“Yn ystod y gaeaf mae llong ymchwil y Prince Madog yn mynd i fyny ac i lawr y culfor ac un neu ddwy arall. Ond yn y gwanwyn a'r haf mae pobol yn dechrau defnyddio'r Fenai ar gyfer gweithgareddau hamdden, ac mae hi'n prysuro'n sylweddol,” eglura.

“Mae'r rib rides [cychod rwber cyflym] yn dechrau ac ar yr adegau yna o'r flwyddyn rydan ni wastad yn fwy gwylidwrus. Dydi pobol sy'n lansio eu jet-sgis eu hunain a'u ribs eu hunain ddim mewn tiwn efo pobol eraill, maen nhw jyst yn meddwl amdanyn nhw eu hunain ar hyd yr adeg. Ac mae hi'n anodd proffwydo beth fyddan nhw'n ei wneud nesaf.”

Yn y gorffennol mae Aled wedi cael problemau gyda chychod rwber a jet-sgis pan mae o allan ar y Fenai yn cynaeafu ei gerrig gleision.

“Maen nhw'n dod yn agos iawn at fwa'r llong neu'n sgiwio rownd y cefn mewn llefydd fedrwn ni ddim eu gweld nhw, a tasa nhw'n disgyn does yna ddim byd fyswn ni'n gallu ei wneud. Maen nhw'n gweld y cwch fel rhyw fath o floating target iddyn nhw gael hwyl o'i chwmpas hi. Ond allan yna'n gweithio ydan ni.”

Yn absenoldeb unrhyw ddeddfwriaeth fyddai'n rheoleiddio'r defnydd o jet-sgis a chychod cyflym, yr unig ateb yw addysgu pobol.

“Mae hynny'n un ffordd o sicrhau fod pobol sy'n lansio jet-sgi neu gwch rwber cyflym yn ymwybodol bod yna bobol eraill o gwmpas. A'u bod yn deall rheolau mordwyo sylfaenol – gallwch chi brynu jet-sgi am £30,000 a mynd yn syth allan ar y môr. Felly hefyd efo'r ribs yma – dim ond yr arian i'w prynu'r ydach chi angen.”

Ac yn nhyb y morwr mae hynny “ychydig bach yn wallgof”.

“Mae o fel dweud does dim rhaid i chi gael trwydded i yrru car ar hyd y ffordd fawr. Ond dyw hynny ddim yn dderbyniol mewn cymdeithas a dw i ddim yn deall pam fod pobol yn edrych ar y môr mewn ffordd wahanol.”

Fe ddywedodd swyddog Cyngor Ynys Môn bod cynnydd yn y defnydd o'r Afon Menai.

“Mae yna nifer yn mynd yna o ran plaser a hefyd mae yna gynnydd yn y busnesau sy'n rhedeg cychod plaser, rib rides, padlfyrddio, canwio, mordeithiau a'r jet-sgis wrth gwrs.”

Bydd adolygiad y cyngor, meddai, yn edrych ar “y tueddiadau” sy'n amlygu er mwyn gweld “be fedrwn ni wneud yn y dyfodol mewn cydweithrediad gyda phawb”.

Mae pwysigrwydd ecolegol i'r Fenai yn ogystal. “Bydd ystyriaeth i'r fioamrywiaeth, y mamaliaid ac amgylchedd Ynys Môn.”

Bydd gwaith yr adolygiad yn canolbwyntio yn bennaf ar yr ardal rhwng Pont Menai ac Ynys Seiriol.

“Oes, mae yna heriau gyda'r jet-sgis ac ati,” meddai.

Y damweiniau angheuol mwyaf diweddar yng Ngwynedd ac Ynys Môn yn deillio o'r defnydd o jet-sgis oedd ym mis Awst 2020.

Bu farw dynes o Loegr pan gafodd ei tharo gan jet-sgi tra'r oedd hi'n eistedd ar ochr cwch cyflym ynghanol y Fenai. Mewn digwyddiad arall, bu farw dyn lleol ym Mhwllheli mewn damwain jet-sgio.

Ym mis Chwefror eleni fe gyflwynodd Aelod Seneddol Arfon – yr etholaeth ar yr ochr arall i'r Afon Menai o Ynys Môn – fesur preifat yn San Steffan i reoleiddio'r defnydd o jet-sgis.

Dywedodd "Mae deddfwriaeth gadarn mewn lle ar draws llawer o wledydd Ewropeaidd i reoleiddio'r defnydd o feiciau dŵr."

Bwriad ei Fesur, eglura, "yw dod â system drwyddedu i mewn ledled y Deyrnas Unedig fel bod angen trwydded ar yrwyr beiciau dŵr ... Ar hyn o bryd, mae'n bosib i unrhyw un, hyd yn oed plentyn 12 oed, yrru beic dŵr."

What types of boat use the Menai for work rather than pleasure?

Defnyddir cychod ar gyfer ffermio cregyn gleision yn y Menai, ac mae llong ymchwil wedi'i lleoli yn y Menai.

What types of pleasure craft use the Menai in the summer?

Mae amrywiaeth o gychod pleser yn defnyddio'r Menai, gan gynnwys `ribs` (cychod rwber cyflym) a sgïau jet.

In what ways can private users of pleasure craft cause a danger to other boats?

Mae `ribs` a sgïau jet yn cael eu gyrru'n beryglus o gyflym ac yn agos at gychod eraill, gyda risg ddifrifol o wrthdrawiadau.

What accidents have occurred recently in North Wales involving jet skis?

Lladdwyd dynes yn y Menai pan fu sgi jet mewn gwrthdrawiad ag `rib`, a lladdwyd dyn mewn damwain sgïo jet ger Pwllheli.

What action is Anglesey County Council taking with regard to safety on the Menai?

Mae Cyngor Ynys Môn yn cynnal arolwg i ddod o hyd i'r ffordd orau o reoleiddio'r defnydd o gychod yn y Menai.

What action is being taken by the Member of Parliament for Arfon?

Mae'r Aelod Seneddol yn cyflwyno bil i'w gwneud hi'n orfodol i yrwyr sgi jet gael trwydded, yn debyg i yrrwr car yn cael trwydded.

## Story board

### Religious buildings in Wales

1: Some of the oldest religious buildings in Wales date back to the time of early Christian missionaries. St Govan's Chapel is built into a limestone sea cliff in Pembrokeshire. Steps lead down the cliff to the chapel. Saint Govan was a monk who lived in the building in the sixth century.



Mae rhai o adeiladau crefyddol hynaf Cymru yn dyddio'n ôl i gyfnod y cenhadon Cristnogol cynnar. Mae Capel Sant Gofan wedi'i adeiladu ar glogwyn môr calchfaen yn Sir Benfro. Mae grisiau yn arwain i lawr y clogwyn at y capel. Mynach oedd Sant Gofan a oedd yn byw yn yr adeilad yn y chweched ganrif.

2: Perhaps the greatest of the Welsh cathedrals is St Davids. A monastery was built on the site by Saint David in the sixth century. William the Conqueror made a pilgrimage to St Davids. The present cathedral building was begun in the twelfth century, but was largely destroyed by Oliver Cromwell's army during the Civil War. The cathedral was restored during the eighteenth and nineteenth centuries.

Efallai mai'r mwyaf o gadeirlannau Cymru yw Tyddewi. Adeiladwyd mynachlog ar y safle gan Dewi Sant yn y chweched ganrif. Gwnaeth William y Gorchfygwr bererindod i Dyddewi. Dechreuwyd adeiladu'r eglwys gadeiriol bresennol yn y ddeuddegfed ganrif, ond cafodd ei ddinistrio i raddau helaeth gan fyddin Oliver Cromwell yn ystod y Rhyfel Cartref. Adferwyd yr eglwys gadeiriol yn ystod y ddeunawfed a'r bedwaredd ganrif ar bymtheg.



3: Many monasteries have existed in Wales. Monks first came to Caldey Island off the coast of Pembrokeshire in the sixth century. Over the centuries the community was attacked by Vikings, and later by Oliver Cromwell's army. The present abbey building dates from 1906, with the monks re-establishing the Cistercian tradition in Wales.

Mae llawer o fynachlogydd wedi bodoli yng Nghymru. Daeth mynachod am y tro cyntaf i Ynys Bŷr oddi ar arfordir Sir Benfro yn y chweched ganrif. Dros y canrifoedd ymosodwyd ar y gymuned gan Lychlynwyr, ac yn ddiweddarach gan fyddin Oliver Cromwell. Mae adeilad presennol yr abat y dyddio o 1906, gyda'r mynachod yn ailsefydlu'r traddodiad Sistersaidd yng Nghymru.



4: The Welsh Methodist revival of the 18th century was an extremely important event in the modern history of Wales. This began in rural areas and small market towns, but soon spread to the larger industrial towns which developed during Victorian times. Chapel buildings became increasingly grand, and were often designed by well known architects.

Roedd diwygiad Methodistaidd Cymreig y 18fed ganrif yn ddigwyddiad hynod bwysig yn hanes modern Cymru. Dechreuodd hyn mewn ardaloedd gwledig a threfi marchnad bach, ond ymledodd yn fuan i'r trefi diwydiannol mwy a ddatblygodd yn ystod oes Fictoria. Daeth adeiladau capeli yn gynyddol fawreddog, ac fe'u cynlluniwyd yn aml gan benseiri adnabyddus.



5: Outside of the towns, industrial communities built their own more modest chapels. One of the most remote is the chapel which served the workers in the Rhosydd and Cwmorthin slate quarries near Blaenau Ffestiniog.

Y tu allan i'r trefi, adeiladodd cymunedau diwydiannol gapeli mwy cymedrol eu hunain. Un o'r rhai mwyaf anghysbell yw'r capel a wasanaethai'r gweithwyr yn chwarieli llechi Rhosydd a Chwmorthin ger Blaenau Ffestiniog.



6: In some communities, even simpler chapels were built from corrugated iron. This building in Ganllwyd near Dolgellau served the village, including workers at the nearby gold mines. It has been restored and is now the village hall.

Mewn rhai cymunedau, adeiladwyd capeli symlach fyth o haearn rhychiog. Roedd yr adeilad hwn yn Ganllwyd ger Dolgellau yn gwasanaethu'r pentref, gan gynnwys gweithwyr yn y mwynloddiau aur cyfagos. Mae e wedi cael ei adfer ac mae'n neuadd y pentref erbyn hyn.



7: Wales has been home to people of many religious faiths. The Merthyr Tydfil Jewish Synagogue was built in the 1890's at a time when the industrial town was growing rapidly and had a strong Jewish community. This important historic building is currently being restored and will be opened as a museum.

Mae Cymru wedi bod yn gartref i bobl o sawl ffydd grefyddol. Adeiladwyd Synagog Iddewig Merthyr Tudfil yn y 1890au ar adeg pan oedd y dref ddiwydiannol yn tyfu'n gyflym ac roedd ganddi gymuned Iddewig gref. Mae'r adeilad hanesyddol pwysig hwn yn cael ei adfer ar hyn o bryd a bydd yn cael ei agor fel amgueddfa.



8: One of the most interesting religious buildings is the Norwegian Church at Cardiff Bay. This was built in the 1860's to serve Scandinavian sailors from ships using Cardiff docks. It went on to provide a meeting point for the Norwegian community that settled in Cardiff, particularly for Norwegian sailors during the Second World War who could not return home due to the German occupation. The building has been restored and is now a café and arts centre.

Un o'r adeiladau crefyddol mwyaf diddorol yw'r Eglwys Norwyaidd ym Mae Caerdydd. Adeiladwyd hwn yn y 1860au i wasanaethu morwyr Llychlyn o longau oedd yn defnyddio dociau Caerdydd. Aeth ymlaen i fod yn fan cyfarfod ar gyfer y gymuned Norwyaidd a ymsefydlodd yng Nghaerdydd, yn enwedig ar gyfer morwyr Norwyaidd yn ystod yr Ail Ryfel Byd na allent ddychwelyd adref oherwydd meddiannaeth yr Almaenwyr. Mae'r adeilad wedi'i adnewyddu ac mae bellach yn gaffi a chanolfan gelfyddydol.



# 25 Farming in Wales

## Language notes

In this section we will review the use of the word 'yn', identifying sentence patterns where it is required and some sentence patterns where it is not required.

'yn' is really two different words in Welsh. The first is a preposition with the meaning 'in', for example:

**Mae'r car yn ngarej John yn Stryd y Castell.**

The car is in John's garage in Castle Street.

**Mae'r cyngerdd ym mis Mai yn Nghaerdydd.**

The concert is in May in Cardiff.

**Mae'r gwesty yn Ngwynedd yn Nogledd Cymru.**

The hotel is in Gwynedd in North Wales.

Note that the word following **yn** takes a **treigladd trwynol** where possible. The word **yn** may itself be modified, for example: to **ym** or **yng**.

When **yn** represents the preposition 'in', it cannot be shortened or abbreviated.

For example, the two sentences below have quite different meanings:

**Mae hi yn siop y pentref.**

She is in the village shop.

**Mae hi'n siop y pentref.**

It is the village shop.

The second use of 'yn' in Welsh is as a grammatical marker, described as '**traethiadol**'.

When 'yn' is used in this way, it has no translatable meaning in the sentence.

'yn' is a component of most long form '**cwmpasog**' tenses made by combining the verb '**bod**' with a verb noun. For example:

Present tense

**Rydw i'n cerdded i'r coleg heddiw.**

I am walking to the college today.

Imperfect tense

**Roedden nhw'n bwyta cinio pan gyrhaeddod ni.**

They were eating lunch when we arrived.

Future tense

**Byddwch chi'n mwynhau'r gêm ar y penwythnos.**

You will enjoy the game at the weekend.

Conditional

**Bydden nhw'n mynd am dro pan fyddai'r tywydd yn braf.**

They would go for walks when the weather was fine.

Past

**Bues i'n siarad ag yr heddlu ynglŷn â'r ddamwain.**

I spoke to the police about the accident.

**yn** is abbreviated to '**n**' after a vowel. Verb nouns never mutate after **yn**.

However, **yn** is not used in long form '**cwmpasog**' tenses which include **wedi**. For example:

Perfect tense

**Rydyn ni wedi darllen eich adroddiad.**

We have read your report.

Pluperfect tense

**Roedden nhw wedi cerdded o amgylch y dref cyn cael cinio.**

They had walked around the town before having lunch.

A tense of '**bod**' may stand on its own without an accompanying verb noun, for example when followed by a noun or adjective:

**Mae fy ffrind yn feddyg.**

My friend is a doctor.

**Roedd y plant yn hapus.**

The children were happy.

In these cases, the bod tense is again followed by '**yn**'.

Adjectives mutate after **yn** except when beginning with '**rh**' or '**ll**'.

For example:

**Roedden ni'n gyffrous ac yn bryderus pan aethon ni ar y roller coaster.**

We were excited and anxious when we went on the roller coaster.

**Mae'r dillad yn y siop yn rhad.**

The clothes in the shop are cheap.

**Bydd y prosiect yn llwyddiannus.**

The project will be successful.

Nouns mutate after **yn** except when beginning with '**rh**' or '**ll**'. For example:

**Mae'n feddyg ac yn llawfeddyg.**

He is a doctor and surgeon.

**Roedd y cystadleuwyr yn rhedwyr ac yn feicwyr.**

The competitors were runners and cyclists.

The **bod** tense may be in an inserted clause which refers back to the subject of the sentence.

**Y bwyty y mae John yn ei brynu ydy yn y pentref.**

The café that John is buying is in the village.

The subject in this example is '**y bwyty**', and is represented by the pronoun '**ei**'. '**yn**' is added before the pronoun.

It is possible to omit the pronoun representing the subject, which is present mainly for emphasis. However, **yn** would still be retained:

**Y bwyty y mae John yn prynu ydy yn y pentref.**

The café that John is buying is in the village.

Other examples are:

**Mae'r gôt yr oeddech chi'n ei gwisgo yn y lolfa.**

**Mae'r gôt yr oeddech chi'n ei gwisgo yn y lolfa.**

The coat that you were wearing is in the lounge.

**Yr arholiad y byddan nhw'n ei sefyll bydd ym mis Mehefin.**

**Yr arholiad y byddan nhw'n sefyll bydd ym mis Mehefin.**

The examination that they will sit will be in June.



The grammatical marker 'yn' is not inserted before prepositions. (This should not be confused with the preposition 'yn'). For example:

**Mae'r dref dros y mynydd yn y dyffryn.**

The town is over the mountain in the valley.

Other examples are:

**Roedd yr allwedi ar y bwrdd dan y ffenestr.**

The keys were on the table under the window.

**Byddwn ni uwchben y cymylau mewn awyren.**

We will be above the clouds in an aircraft.

'yn' is not used with the verb nouns **eisiau** and **angen**:

**Rydw i eisiau cerdded ar hyd y traeth.**

I want to walk along the beach.

**Roedd angen iddyn nhw agor y ffenestri.**

They needed to open the windows.

'yn' is not used with the verb noun **biau** meaning 'to own'.

Notice the alternative third person '**sy**' form of the verb '**bod**' is used with **biau**:

**Mae'n ddyn busnes cyfoethog sy biau'r tŷ ar y clogwyn.**

It is a rich businessman who owns the house on the cliff.

'yn' is not used with the adverb '**mor**', meaning 'so':

**Mae Portmeirion mor anarferol gyda'i arddull Eidalaidd o adeiladau.**

Portmeirion is so unusual with its Italian style of buildings.

## Treigladau

In this section we continue the summary of situations in which a **treiglad meddal** (soft mutation) is used.

A **treiglad meddal** is required in various sentence patterns involving verbs:

A treiglad meddal is applied after the particle '**Fe**' (South Wales) or '**Mi**' (North Wales).

**Fe ddringodd y mynydd ac fe gyrhaeddodd y copa.**

He climbed the mountain and reached the summit.

**Mi redaf i sawl milltir bob bore yn yr haf.**

I run several miles every morning in the summer.

Negative cases of short form '**cryno**' verbs take a mixed mutation:

- **treiglad llaes** (aspirate mutation) is applied to verbs beginning with the letters **c, p** or **t**;
- **treiglad meddal** is applied where possible for other initial letters.

Examples are:

**Theithiais i ddim i Gaerdydd ar fws.**

I did not travel to Cardiff by bus.

(teithiais)

**Ni chyfarfu â'i ffrindiau yn y dafarn.**

He did not meet his friends in the pub.

(cyfarfu)

**Wnaethoch chi ddim prynu tocyn i Dafydd.**

You didn't buy a ticket for Dafydd. (gwnaethoch)

**Gerddan nhw ddim o amgylch y llyn.**

They will not walk around the lake. (cerddan)

A **treigladd laes** (for letters **c, p** or **t**) or **treigladd meddal** is also applied to negative responses to questions:

**A ganwch chi yn y cyngerdd? Na chanaf.**

Will you sing in the concert? No, I will not sing. (canaf)

**Wnewch chi fynd â'r llythyr hwn i swyddfa'r post? Na wnaaf.**

Will you take this letter to the post office? No, I will not. (gwnaf)

A **treigladd meddal** is applied to interrogative (question) cases of short form '**cryno**' verbs. For example:

**A goginiodd hi fwyd i'r ymwelwyr?**

Did she cook food for the visitors? (coginiodd)

**Brynaist ti unrhyw beth yn y siop honno?**

Did you buy anything in that shop? (prynaist)

**A ddaethon nhw â'r arian?**

Did they bring the money? (daethon)

A **treigladd meddal** is applied to the word immediately following a command.

**Agorwch ddrws a ffoniwch feddyg!**

Open a door and call a doctor! (drws, meddyg)

**Pryna docyn a siarada Gymraeg!**

Buy a ticket and speak Welsh! (tocyn, Cymraeg)

The next set of occurrences of a **treigladd meddal** are related to sentence structure. They all follow the important rule:

A **treigladd meddal** is applied where possible to the first word following the subject of the sentence.

Simple sentences in Welsh follow the pattern VERB - SUBJECT - OBJECT

For example, using short form '**cryno**' tenses:

**Atgyweiriodd y ffermwr dractor.**

The farmer repaired a tractor. subject: **y ffermwr** object: **tractor**

**Pryniff y teulu dŷ yn y pentref.**

The family will buy a house in the village. subject: **y teulu** object: **tŷ**

With a long form '**cwmpasog**' tense, the subject is often inserted between the verb '**bod**' or '**gwneud**' and a verb noun.

For '**bod**' tenses, the subject is generally followed by '**yn**' which does not take a **treigladd**:

**Roedd Mr Jones yn golchi ei gar.**

Mr Jones was washing his car. subject: **Mr Jones**

However, '**gwneud**' tenses do not use '**yn**'. A **treigladd meddal** is applied to the verb noun following the subject:

**Gwnaeth y teulu yrru i'r arfordir.**

The family drove to the coast. subject: **y teulu** verb noun: **gyrru**

The rule that a treigladd meddal immediately follows the subject can be applied to other sentence patterns:

The subject may be omitted, but a **treigladd meddal** is still applied. For example:

**Dringodd fynydd yn Eryri.**

He climbed a mountain in Snowdonia. subject: [e...] omitted

**Dalwn fws am naw o'r gloch.**

We catch a bus at nine o'clock. subject: [ni...] omitted

The subject may be followed by a descriptive clause rather than a noun object,

**Rhedodd hi drwy'r cae gwenith**

She ran through the wheat field subject: **hi** preposition: **trwy**

However, the descriptive clause often begins with the word 'yn' which does not take a treigladd:

**Dechreuon ni yn gynnar yn y bore**

We began early in the morning subject: **ni**

In the interesting case of '**rhaid**', the sentence has an assumed subject which is the person or persons who must carry out the action. This assumed subject is then followed immediately by a **treigladd meddal**. For example:

**Rhaid i'r myfyrwyr gwblhau eu haseiniadau.**

The students must complete their assignments. assumed subject: **y myfyrwyr**

**Roedd yn rhaid iddi hi dalw bil y gwesty.**

She had to pay the hotel bill. assumed subject: **hi**

The treigladd meddal rule also applies to sentences using the short form verb **hoffi** ('to like'), where the subject is followed immediately by a verb noun.

**Hoffwn i fynd i'r sinema heno.**

I would like to go to the cinema tonight. subject: **i** verb noun: **mynd**

**Hoffan nhw adael ar ôl y pryd o fwyd.**

They would like to leave after the meal. subject: **nhw** verb noun: **gadael**

The treigladd meddal rule is applied to sentences using the '**dylwn**' (I should...) pattern. The verb noun following the subject receives the treigladd:

**Dylwn i ofyn am help gyda'r prosiect.**

I should ask for help with the project. subject: **i** verb noun: **gofyn**

**Dylech gerdded i lawr i'r harbwr.**

You should walk down to the harbour. subject: [chi..] omitted verb noun: **cerdded**

The sentence pattern '**mae yna...**' (there is...) is used to indicate that a person or object is present. '**yna**' is the subject, so the following word takes a treigladd meddal:

**Mae yna dorfeydd o bobl ar y traeth a'r promenâd.**

There are crowds of people on the beach and promenade. (**torfeydd**)

**Roedd yna lawer o ffatrïoedd yn yr hen ddyddiau.**

There were a lot of factories in the old days. (**llawer**)

Another way of indicating a person or object is present is to use **dyma**, **dyna** or **dacw** ('here is...', 'there is...', 'over there is...'). These expressions are actually contractions which combine a verb and subject.

A treigladd meddal is therefore applied to the word which immediately follows:

**Dyma orsaf y rheilffordd a dyna lwybr i ganol y dref.** (gorsaf, llwybr)  
Here is the railway station and there is a path to the town center.

A treigladd meddal is used in several sentence patterns involving expressions of time.

A treigladd is applied to days of the week where the meaning is 'on a particular day':

**Byddwn yn mynd i Lundain ddydd Llun ac yn dod yn ôl ddydd Gwener.** (dydd)  
We will go to London on Monday and come back on Friday.

A treigladd meddal is also applied for time clauses indicating when an action occurs.

**Cwblhaodd ei gwrs hyfforddi ddeng mlynedd yn ôl.** (deng)  
He completed his training course ten years ago.

The behaviour of the word 'gan' ('with..') is interesting. 'gan' causes a treigladd meddal in the normal way when it is used as a simple preposition:

**Ysgrifennwyd y ddrama gan fyfyrwyr yn y coleg.** (myfyrwyr)  
The play was written by students in the college.

However, 'gan' can also be used in sentence patterns to indicate the possessor of some property or object. In this case, a treigladd meddal is also applied to the object possessed:

**Mae gan fyfyrwyr y brifysgol ddosbarthiadau bob dydd.** (myfyrwyr, dosbarthiadau)  
The university students have classes every day.

**Mae gan deulu Jane Jones dŷ ger yr afon.** (teulu, tŷ)  
The family of Jane Jones have a house near the river.

A treigladd meddal is applied in several situations involving comparisons.

A treigladd follows the words 'cyn' and 'mor' when used with the meaning 'as...':

**Nid yw'r llwybr hwn i fyny'r mynydd mor beryllus â'r llwybr hwnnw.** (peryllus)  
This route up the mountain is not as dangerous as that route.

**Dydy'r caffi ddim cyn ddrud â'r bwyty.** (drud)  
The cafe is not as expensive as the restaurant.

**Mae'r gegin mor boeth â'r anialwch.** (poeth)  
The kitchen is as hot as the desert.

A treigladd meddal is applied after 'yn' when this is used in a comparison expression:

**Bydd yr adeilad newydd yn dalach na Thŵr Eiffel.** (talach)  
The new building will be taller than the Eiffel Tower.

A treigladd meddal is applied to an adjective after 'y' when this indicates a superlative for a feminine noun. This does not apply for masculine nouns.

**Y llyfrgell yw'r fwyaf yng Nghymru.** (mwyaf)  
The library is the largest in Wales.

**Y gwesty yw'r mwyaf yng Nghymru.**  
The hotel is the largest in Wales.

## Idioms

In this section we will review a selection of idioms which use the word 'yn':

**yn achos:** in the case of

**Yn achos y bont droed, mae angen atgyweiriadau brys.**  
In the case of the foot bridge, urgent repairs are needed.

**yn ei anterth:** at its peak

**Roedd chwarela llechi yn ei anterth yn yr 1880au.**  
Slate quarrying was at its peak in the 1880's.

**yn ei gefn:** behind his back

**Prynodd ddodrefn newydd yn ei gefn.**  
She bought new furniture behind his back.

**yn ei gwaed:** in her blood

**Roedden ni'n gwybod y byddai fe'n Aelod Seneddol oherwydd bod gwleidyddiaeth yn ei waed.**  
We knew he would be a Member of Parliament because politics was in his blood.

**yn ei hunfan:** motionless

**Safodd y lleidr yn ei hunfan pan ddaeth yr heddlu i mewn i'r tŷ.**  
The burgler stood motionless when the police entered the house.

**yn ei lle:** in place of..

**Roedd Huw yn rhy brysur, felly es i yn ei le.**  
Huw was too busy, so I went in his place.

**yn ôl ac ymlaen:** back and forth

**Mae'r trenau yn mynd yn ôl ac ymlaen rhwng y pwll glo a'r dociau.**  
The trains go back and forth between the coal mine and the docks.

**yn ôl pob sôn:** according to what people say

**Yn ôl pob sôn, bydd tai newydd yn cael eu hadeiladu yn y pentref.**  
According to what people say, new houses will be built in the village.

**yn sgil:** following..., in the aftermath of...

**Bydd yn llawer o waith ailgychwyn y ffatri yn sgil y tân.**  
It will be a lot of work to restart the factory following the fire.

**yn y bôn:** basically

**Mae'n cwyno ond yn y bôn mae'n derbyn bod angen y rheolau.**  
He complains but basically he accepts that the rules are needed.

**yn y fan a'r lle:** immediately, there and then

**Ffoniodd a chyrhaeddodd y frigâd dân yn y fan a'r lle.**  
He phoned and the fire brigade arrived immediately.

**yn y pen draw:** eventually

**Yn y pen draw bydd yr hen eglwys ar y clogwyn yn cwmpo i'r môr.**  
Eventually the old church on the cliff will fall into the sea.

**yn ymyl:** close by, next to

**Mae'r stadiwm chwaraeon yn ymyl yr orsaf reilffordd.**

The sports stadium is next to the railway station.

**yn** can be used with a noun to represent the word 'as...', meaning '*actually as...*' or '**exactly as...**'.

The alternative Welsh word '**fel**' is also translated 'as...', but has the slightly different meaning of '**similar to...**' or '**like...**'.

**yn ffrindiau:** as friends

**Rydyn ni wedi aros yn ffrindiau ers i ni fod yn yr ysgol gyda'n gilydd.**

We have remained as friends since we were at school together.

**yn llanast:** as a mess

**Gadawodd y myfyrwyr yr ystafell yn llanast ar ôl y parti.**

The students left the room as a mess after the party.

**yn aelod:** as a member

**Rydw i wedi cael fy ethol yn aelod o'r pwyllgor.**

I have been elected as a member of the committee.

**yn anrheg:** as a present

**Gwnaethon ni roi'r car iddo fe yn anrheg ar gyfer ei ben-blwydd.**

We gave him the car as a present for his birthday.

**yn arbenigwr:** as an expert, specialist

**Penodwyd y darlithydd yn arbenigwr mewn mathemateg.**

The lecturer was appointed as an expert in mathematics.

'**yn**' can be used with a verb to represent '**into**' in the sense of '**become...**', '**change into...**' or '**make into...**'.

The alternative Welsh phrase '**i mewn**' can also be translated as '**into**', but usually in the sense of '**moving into...**' or '**travelling into...**'.

**yn pentwr:** into a pile

**Gwnaeth y coedwigwyr y boncyffion yn bentwr, yn barod i'w casglu.**

The foresters made the logs into a pile, ready to collect.

**yn gwlwm:** into a knot

**Clymodd y rhaff yn gwlwm i ddal polyn y babell.**

He tied the rope into a knot to hold the tent pole.

**yn ddarnau:** into pieces

**Rhwygodd y tocyn yn ddarnau a gweiddi'n ddig wrth y warden traffig.**

He tore the ticket into pieces and shouted angrily at the traffic warden.

**yn gylch:** into a circle

**Roedd y madarch yn tyfu yn gylch ar y lawnt.**

The mushrooms were growing into a circle on the lawn.

**yn deilchion:** into tiny fragments, smithereens

**Syrthiodd y jwg o'r ddresel a thorri'n deilchion.**

The jug fell from the dresser and broke into fragments.

**yn grwpiau:** into groups

**Ffurfiodd y cystadleuwyr yn grwpiau ar gyfer y cwis.**

The competitors formed into groups for the quiz.

## Sentences

Mae'r Parc Cenedlaethol yn paratoi i ailagor rhai ardaloedd i'r cyhoedd ddydd Llun.

The National Park is preparing to reopen some areas to the public on Monday.

Dechreuodd y tân yn gyflym ar lawr gwaelod siop wag.

The fire started quickly on the ground floor of a vacant shop.

Mae'r ardal yn boblogaidd ar gyfer y celfyddydau, bywyd nos ac adloniant.

The area is popular for the arts, nightlife and entertainment.

Rydyn ni'n gyfarwydd â rhaglenni teledu sy'n dangos pobl wrth eu gwaith.

We are familiar with television programs that show people at work.

Bydd yr alldaith y byddant nhw'n ymuno â hi yn digwydd yn yr haf.

The expedition that they will join will take place in the summer.

Roedd y chwareli llechi gerllaw wedi ehangu'n gyflym.

The nearby slate quarries had expanded rapidly.

Mae'r siop wedi gwneud yn dda oherwydd bod eu dodrefn o ansawdd uchel ond nid yn ddud.

The shop has done well because their furniture is high quality but not expensive.

Roedd hi'n disgrifio ac yn egluro beth ddigwyddodd yn y ffilm.

She was describing and explaining what happened in the film.

Mae gennym angen mwy o staff sy'n hyderus i weithio'n ddwyieithog.

We need more staff who are confident to work bilingually.

Ar un adeg roedd Porthmadog yn un o'r porthladdoedd prysuraf yn allforio llechi.

Porthmadog was once one of the busiest ports exporting slate.

Mae'r heddlu'n rhybuddio am beryglon syrthio i gysgu wrth yrru.

The police are warning of the dangers of falling asleep while driving.

Roedd mor annisgwyl gerdded ar hyd y traeth a dod o hyd i ogof gudd.

It was so unexpected to walk along the beach and find a hidden cave.

Mae'r cerflun wedi'i dynnu o'r adeilad yn dilyn protestiadau.

The statue has been removed from the building following protests.

Yn eu gwaith bob dydd mae wardeiniaid y parc cenedlaethol yn atgyweirio llwybrau'r Wyddfa.

In their work every day the national park wardens repair Snowdon's paths.

Mae trin data yn ddiogel ac yn effeithlon yn sgil bwysig i lawer o swyddi.

Handling data securely and efficiently is an important skill for many jobs.

Mae'r llyfr yn disgrifio sut y mae mewnfudwyr yn ymateb i ddysgu Cymraeg.

The book describes how immigrants respond to learning Welsh.

Mae gwyntoedd cryfion dros Gymru wedi arwain at ganghennau yn cwmpo oddi ar goed.

Strong winds over Wales have led to branches falling off trees.

Roedd data yn dangos cwmp yn nifer yr oriau gafodd eu gweithio.

Data showed a fall in the number of hours worked.

Bydd y flwyddyn academiaidd newydd yn cychwyn ym mis Medi, meddai'r Gweinidog.

The new academic year will begin in September, the Minister said.

Mae yna ganolfannau yn darparu gweithgareddau awyr agored megis beicio a dringo.

There are centres providing outdoor activities such as cycling and climbing.

## Article: Farming in Wales



Mae amaethyddiaeth wedi bod yn rhan fawr o economi Cymru, sy'n wlad wledig i raddau helaeth.

Agriculture has been a major part of the economy of Wales, which is largely a rural country.

Gyda dyfodiad y diwydiannau glo, haearn a llechi, daeth amaethyddiaeth yn llai pwysig wrth i bobl symud i drefi a dinasoedd.

With the arrival of the coal, iron and slate industries, agriculture became less important as people moved to the towns and cities.

Fodd bynnag, mae'r gyflogaeth a gynhyrchir gan ffermio yn sylweddol yng nghefn gwlad Cymru.

However, the employment generated by farming is significant in rural Wales.

Mae ffermwyr Cymru yn amddiffynwyr diwylliant, treftadaeth ac iaith Cymru.

Welsh farmers are protectors of Welsh culture, heritage and language.

Mae ffermydd yng Nghymru yn tueddu i fod yn fach ac yn gweithredu fel busnesau teuluol.

Farms in Wales tend to be small and operated as family businesses.

Rôl blaenaf y ffermwr yw fel cynhyrchydd bwyd, gan gefnogi'r diwydiant bwyd o bwys cenedlaethol.

The foremost role of the farmer is as a food producer, supporting the nationally important food industry.

Dim ond darn bach o'r tir mwy gwastad sy'n addas ar gyfer tyfu cnydau.

Only a small proportion of the flatter land area is suitable for growing crops.

Ymhlith y cnydau a dyfir yng Nghymru mae gwenith a haidd, gyda thatws newydd o benrhyn Gŵyr a Sir Benfro ar gael yn gynnar yn y tymor.

Amongst the crops grown in Wales are wheat and barley, with new potatoes from the Gower peninsula and Pembrokeshire available early in the season.

Mae gan Gymru hinsawdd fwyn, wlyb sy'n cynhyrchu ardaloedd mawr o laswelltir sy'n addas ar gyfer pori am laethyddiaeth a da byw.

Wales has a mild, wet climate producing large areas of grassland suitable for grazing for dairying and livestock.



Mae llaethyddiaeth yn digwydd ar borfa well mewn ardaloedd o iseldir.

Dairying takes place on better pasture in lowland areas.

Mae buchesi yn cael eu godro gan beiriant mewn parlyrau modern.

Herds are milked by machine in modern parlours.

Mae'r llaeth yn cael ei storio mewn tanc swmp rheweidiedig a'i gasglu gan dancer llaeth yn ddyddiol.

The milk is stored in a refrigerated bulk tank and collected by milk tanker daily.

Mae ffermio organig yn dod yn fwy a mwy pwysig, gyda chynhyrchu llaeth organig Cymru, cawsiau organig ac iogwrt.

Organic farming is becoming increasingly important, with the production of Welsh organic milk, organic cheeses and yoghurts.

Mae gwartheg a defaid yn cael eu cadw ar yr ucheldiroedd a thir mwy ymylol.

Cattle and sheep are kept on the uplands and more marginal land.

Mae'r mwyafrif o wartheg bellach yn cael eu cartrefu yn y gaeaf a'u prif borthiant yw silwair.

Most cattle are now housed in winter with their main feed being silage.

Da Duon Cymreig yw brid traddodiadol Cymru.

Welsh Black cattle are the traditional breed of Wales.

Mae'r gwartheg gwydn hyn yn gallu ffynnu ar borfa a rhostir o ansawdd gwael a gallant darparu llaeth a chig eidion.

These hardy cattle are able to thrive on poor quality pasture and moorland and can provide milk and beef.

Defnyddir llawer o'r tir uwch ar gyfer pori defaid, a chaniateir i ddefaid gwydn Mynydd Cymru grwydro'n rhydd.

Much of the higher land is used for sheep grazing, and the hardy Welsh Mountain sheep are allowed to roam free.

Mae'r defaid yn gwybod ble i bori ar wahanol adegau o'r flwyddyn a ble i gysgodi.

The sheep know where to graze at different times of year and where to shelter.

Fodd bynnag, mae incwm fferm o gynhyrchu bwyd wedi gostwng dros y blynyddoedd.

However, farm incomes from food production have fallen over the years.

Mae twristiaeth bellach wedi dod yn ffynhonnell incwm fferm bwysig yng nghefn gwlad ac ar hyd yr arfordir.

Tourism has now become an important source of farm income in the countryside and along the coast.

Bu gostyngiad yn nifer y bobl a gyflogir ar y tir, ac mae hen ffermdai wedi'u trosi'n llety hunanarlwyo.

There has been a decline in the number of people employed on the land, and old farmhouses have been converted into self-catering accommodation.

Mae ffynonellau incwm eraill yn cynnwys cynlluniau trydan dŵr bach, a datblygiadau ffermydd gwynt.

Other sources of income include small hydro electric schemes, and wind farm developments.

Mae llywodraeth Cymru wedi cyflwyno cynlluniau cymhorthdal i annog y ffermwyr i reoli eu tir mewn ffordd sy'n amgylcheddol gynaliadwy.

The Welsh government has introduced subsidy schemes to encourage the farmers to manage their land in an environmentally sustainable way.

Mae cynlluniau wedi annog creu pyllau a gwlyptiroedd, plannu coetir a chadw gwrychoedd, a gwella rheolaeth dŵr i osgoi llifogydd.

Schemes have encouraged the creation of ponds and wetlands, the planting of woodland and the preservation of hedgerows, and improving water management to avoid flooding.

## Speaking and writing challenge

**For an area with which you are familiar, describe any ways in which the use of the land has changed in the past century.**

Example article:

Mae Canolbarth Cymru yn ardal o lwyfandir ucheldirol a dyffrynnoedd.

Gall y tywydd fod yn wlyb iawn, a gall fod eira dwfn yn y gaeaf.

Ar wahân i'r dyffrynnoedd, ychydig bach o bobl sy'n byw yn yr ardal.

Mae llawer o'r ardal yn weundir gyda chorsydd mawn.

Cant o flynyddoedd yn ôl roedd y boblogaeth yn uwch, gyda nifer o fwyngloddiau plwm yn dal i weithredu.

Mae'r rhain bellach wedi cau, oherwydd costau uchel mwyngloddio yng Nghymru, a chyflenwadau rhatach o fwyn o dramor.

Ar yr adeg hon roedd mwy o ffermydd bach yn y rhanbarth.

Roedd gan ffermwyr fywyd caled iawn, gyda dim ond incwm bach o gadw defaid a gwartheg.

Byddent yn tyfu rhai llysiau a grawnfwydydd, ac yn cadw ieir a buwch odro i ddarparu bwyd i'w teulu.

Mae llawer o'r ffermydd bychain bellach wedi uno i greu ffermydd mwy.

Mae nifer y defaid sy'n cael eu cadw ar dir y mynydd wedi amrywio gyda phrisiau'r farchnad a maint taliadau amaethyddol gan y llywodraeth.

Bu newid mawr mewn defnydd tir tua'r 1960au gyda phlannu coedwigoedd mawr o gonwydd mewn rhannau o ganolbarth Cymru.

Y bwriad oedd cynhyrchu pren ar gyfer defnydd masnachol.

Yn ystod y blynyddoedd diwethaf bu diddordeb o'r newydd mewn plannu coedwigoedd, fel ffordd o dynnu carbon deuocsid o'r atmosffer a rheoli newid hinsawdd.

Adeiladwyd cronfeydd dŵr mawr Clywedog a Nant y Moch yn y 1960au mewn dyffrynnoedd o amgylch Pumlumon.

Mae cronfa ddŵr Clywedog yn rheoli'r llif ar Afon Hafren, gan leihau llifogydd a sicrhau bod dŵr ar gael i lawr yr afon i bwmpio o'r afon i ddarparu dŵr yfed.

Mae cronfa ddŵr Nant y Moch yn cyflenwi dŵr i orsaf bŵer tydan dŵr Rheidol.

Yn ystod y blynyddoedd diwethaf, mae nifer o ffermydd gwynt mawr wedi'u hadeiladu ar rostiroedd canolbarth Cymru lle mae gwyntoedd cryfion o'r môr yn aml.

## Story



Yn oriau mân y bore, torrodd lleidr i mewn i dŷ John.

In the early hours of the morning, a burgler broke into John's house.

Aeth y lleidr i fyny'r grisiau, ond cafodd John ei ddeffro gan y sŵn.

The burgler went up the stairs, but the sound woke John.

Gwelodd John y lleidr a gafaelodd yn y peth agosaf i amddiffyn ei hun, sef bat criced.

John saw the burgler and grabbed the nearest thing to defend himself, which was a cricket bat.

Tynnodd y lleidr gyllell allan a dod tuag at John mewn ffordd fygythiol.

The burgler pulled out a knife and came towards John in a threatening way.

Tarodd John ef dros ei ben a syrthiodd y lleidr i lawr y grisiau.

John hit him over the head and the burgler fell down the stairs.

Gan feddwl bod y lleidr wedi marw, a heb eisiau unrhyw drafferth gyda'r heddlu, rhoddodd John y corff yn ei gar.

Thinking that the burgler was dead, and not wanting any trouble with the police, John put the body into his car.

Gyrrodd i'r afon fawr gerllaw a thafu'r corff i'r dŵr.

He drove to the large river nearby and threw the body into the water.

Achosodd sioc y dŵr oer i'r lleidr adennill ymwybyddiaeth a dechreuodd nofio.

The shock of the cold water caused the burgler to regain consciousness and he started to swim.

Ar y foment honno, daeth cwch modur i lawr yr afon, gan gario grŵp o deithwyr oedd yn cael parti swnllyd.

At that moment, a motor boat came down the river, carrying a group of passengers who were having a noisy party.

Roedd capten y cwch wedi meddwi ac ni welodd y person yn y dŵr, er bod yr afon wedi'i goleuo'n ddisglair gan oleuadau stryd ar hyd y lan.

The boat captain was drunk and did not see the person in the water, although the river was brightly lit by street lights along the bank.

Rhedodd y cwch dros y lleidr, a'i goes wedi ei hanafu'n wael gan y propelor.

The boat ran over the burgler, and his leg was badly injured by the propellor.

Ni stopiodd y cwch, ond llwyddodd i gyrraedd y lan.

The boat did not stop, but he managed to get to the bank.

Gwelodd Huw, a oedd wedi bod yn cerdded ar hyd glan yr afon, y gyfres gyfan o ddigwyddiadau a ffilmiodd popeth ar ei ffôn symudol.

Huw, who had been walking along the river bank, saw the whole sequence of events and filmed everything on his mobile phone.

Galwodd y gwasanaethau brys heb roi ei enw, yna aeth adref ac arddangos y ffilm ar ei gyfrif cyfryngau cymdeithasol.

He called the emergency services without giving his name, then went home and displayed the film on his social media account.

Rhannwyd hyn miloedd o weithiau.

This was shared thousands of times.

Drannoeth, casglodd yr heddlu bawb a gymerodd ran a mynd â nhw i orsaf yr heddlu i'w cwestiynu.

The next day, the police picked up everyone involved and took them to the police station for questioning.

Roedd y lleidr o dan warchodaeth yn yr ysbyty.

The burgler was under guard in the hospital.

Treuliodd yr arolygydd a oedd yn gyfrifol am yr achos oriau yn darllen trwy'r adroddiadau.

The inspector in charge of the case spent hours reading through the reports.

"Dyma fydd un o fy achosion mwy cofiadwy" meddyliodd wrtho'i hun.

"This will be one of my more memorable cases" he thought to himself.

## Use of Welsh: Regenerating town centres



**A series of seminars are being arranged with local community and business leaders in Wales. The objective is to collect information about the problems facing town centres and the ways in which town centres can be regenerated. On the web page you are invited to translate the text of an introductory presentation which explains the objectives of the seminar and outlines the topics which will be discussed.**

Croeso i'r drafodaeth hon am yr anawsterau sy'n wynebu canol trefi.

Welcome to this discussion about the difficulties facing town centres.

Yn ystod y sesiynau, hoffem ni glywed astudiaethau achos o'r problemau sy'n wynebu'ch trefi, a straeon llwyddiant am wella'ch strydoedd mawr.

During the sessions, we would like to hear case studies of problems facing your towns, and success stories about improving your high streets.

Rydyn ni'n gobeithio llunio adroddiad sy'n rhoi syniadau a chynghor i arweinwyr busnes a chymuned ar adfywio canol trefi.

We hope to compile a report giving ideas and advice for business and community leaders on town centre regeneration.

Rydyn ni i gyd yn ymwybodol o ddirywiad yn llawer o strydoedd mawr.

We are all aware of the decline of many high streets.

Mae nifer y siopau gwag yn cynyddu, gyda rhai siopau mawr adnabyddus bellach ar gau.  
The number of empty shops is increasing, with some large well-known stores now closed.

Mae nifer y siopau elusen a siopau betio wedi cynyddu, tra bod banciau a gwasanaethau eraill fel swyddfeydd post wedi cau.

The number of charity shops and betting shops has increased, whilst banks and other services such as post offices have closed.

Nid yw rhai canol trefi bellach yn ddeniadol i ymwelwyr, ac mae siopwyr yn mynd yn lle hynny i ganolfannau siopa y tu allan i'r dref.

Some town centres are no longer attractive to visitors, and shoppers go instead to out-of-town shopping centres.

Hoffem ichi ystyried nifer o gwestiynau.

We would like you to consider a number of questions.

Pa ddefnydd y gellir ei wneud o adeiladau siopau sy'n wag ar hyn o bryd?

What use can be made of shop buildings which are currently empty?

A fyddai busnesau manwerthu yn cael eu denu i'r adeiladau hyn pe bai rhenti a threth y cyngor yn cael eu gostwng?

Would retail businesses be attracted to these buildings if rents and council tax were reduced?

Ai newid defnydd ar gyfer adeiladau siopau gwag fyddai'r ateb gorau, er enghraifft: eu gwneud yn fflatiau preswyl neu'n weithdai crefft bach?

Would a change of use for empty shop buildings be the best solution, for example: making them into residential flats or small craft workshops?

A fyddai'n fantais neu'n anfantais creu mwy o ardaloedd i gerddwyr, gyda strydoedd siopa ar gau i gerbydau?

Would it be an advantage or disadvantage to create more pedestrian areas, with shopping streets closed to vehicles?

A all caffis a bwytai elwa o greu ardaloedd bwyta y tu allan gyda byrddau a chadeiriau yn cael eu caniatáu ar y palmant?

Can cafes and restaurants benefit from outside dining areas being created with tables and chairs allowed on the pavement?

A yw parcio ceir o amgylch canol trefi yn ddigonol, yn gyfleus i'r siopau ac yn fforddiadwy?

Is car parking around town centres adequate, convenient for the shops and affordable?

A yw mynediad i ganol y dref ar drafnidiaeth gyhoeddus yn ddigonol, neu a ddylid newid llwybrau bysiau neu amllder gwasanaethau?

Is access to the town centre by public transport adequate, or should bus routes or the frequency of services be changed?

A yw safon cynnal a chadw a glendid strydoedd canol tref yn foddhaol, neu a oes angen gwaith pellach gan gynghorau lleol?

Is the standard of maintenance and cleanliness of town centre streets satisfactory, or is further work needed by local councils?

A ellir gwneud amgylchedd canol y dref yn fwy deniadol, er enghraifft: trwy ddarparu mwy o ardaloedd o laswellt a phlanhigion, neu ddarparu mwy o seddi?

Can the town centre environment be made more attractive, for example: by providing more areas of grass and plants, or providing more seating?

A ellir cynyddu nifer yr ymwelwyr trwy leoli mwy o gyfleusterau cyhoeddus yng nghanol trefi, fel meddygfeydd a chanolfannau hamdden?

Can visitor numbers be increased by locating more public facilities in town centres, such as doctors' surgeries and leisure centres?

A yw canol y trefi yn lleoedd diogel i ymweld â nhw, yn enwedig ar ôl iddi nosi?

Are the town centres safe places to visit, particularly after dark?

A ddylai mwy o staff diogelwch fod yn bresennol, ac a ddylid gwella'r sylw gan deledu cylch cyfyng?

Should more security staff be present, and should the coverage by closed circuit television be improved?

## Description



- Pa fath o bwll glo yw hwn?
- Ydy goledd y creigiau'n raddol neu'n serth?
- Pa offer sy'n cael ei ddangos, a beth yw ei bwrpas?
- A yw llawer o weithwyr yn cael eu cyflogi yn y pwll?
- Pa effaith mae'r cloddio hwn wedi'i gael ar yr amgylchedd?

## Understanding Welsh

### Volunteering to work on Ynys Enlli

Saif Ynys Enlli oddi ar ben draw penrhyn Llŷn ac mae'n lle pwysig o ran byd natur, hanes, archeoleg, treftadaeth ac ysbrydoliaeth. Perchennog yr ynys yw Ymddiriedolaeth Ynys Enlli a hwy sy'n ei rheoli ac yn ei chynnal, yn cynnwys yr adeiladau rhestredig Gradd II. Mae naw o'r rhain ar hyn o bryd yn cael eu gosod i ymwelwyr. Os yw'r tywydd yn braf, mae'r ynys yn agored i ymwelwyr drwy gydol y gwanwyn, yr haf a'r hydref.

Rydym yn awyddus i ddod o hyd i wirfoddolwyr a hoffai dreulio lleiafswm o wythnos yn Enlli i helpu gydag ystod o brojectau a gwaith cynnal a chadw.

Gwaith:

- Helpu i gynnal, glanhau a rheoli'r llety a chyfleusterau ymwelwyr
- Peintio, addurno
- Tasgau cynnal a chadw cyffredinol ar yr ynys (clirio llwybrau, cynnal a chadw'r adeiladau, codi cloddiau cerrig sych, garddio ayyb).
- Cynorthwyo'r Wardeniaid gyda gwaith arall fel bo angen
- Cynorthwyo gyda llwytho a dadlwytho bagiau a bocsys ymwelwyr o'r cwch
- Cynnal arolygon ymwelwyr
- Cynorthwyo ymwelwyr yn ystod eu gwyliau.

Dylai'r ymgeisydd llwyddiannus fod yn berchen ar y profiad/medrau/agwedd canlynol

Hanfodol

- Natur benderfynol, yn fodlon gweithio ym mhob tywydd ac mewn lleoliadau anghysbell
- Yn gorfforol ffit
- Lefel uchel o gymhelliant, yn fodlon gweithio'n annibynnol ac fel un o dîm
- Agwedd hyblyg

Dymunol

- Brwdfrydedd tuag at fywyd gwyllt a chadwraeth dreftadaeth
- Profiad mewn rheolaeth gwarchodfa/gwaith llaw sylfaenol
- Profiad mewn medrau adeiladu, ee plastro, gwaith coed, toi.
- Siarad Cymraeg

**GWYBODAETH BWYSIG**

Llety

Darperir llety ar yr ynys, byddwch yn rhannu gyda gwirfoddolwyr eraill. Bydd yn ofynnol i ymgeiswyr llwyddiannus ddod â chyfyr cwilt sengl, cynfas gwely a chesys gobennydd eu hunain. Darperir blancedi a gobennydd. Cyflenwir dillad amddiffynnol fel bo angen.

Bwyd

Disgwylir i ymgeiswyr llwyddiannus ddarparu eu bwyd eu hunain. Yn y gegin gymunedol mae oergell a chypyrddau a stôf nwy ar gyfer coginio. Nid oes trydan yn y llety ond os oes angen llwytho unrhyw declyn gallwch wneud hyn yng nghartref y Wardeniaid.

Cwch/cludiant

Bydd yn ofynnol i chi dalu ffi'r cwch eich hunan. Byddwn ni yn gadael i Colin, perchennog y cwch, wybod eich bod yn dod, ac yn rhoi manylion sut i dalu i chi.

**SUT I WNEUD CAIS**

Llenwch y ffurflen gais os gwelwch yn dda. Does dim angen i chi anfon llythyr yn cyflwyno eich hun na CV fel rhan o'ch cais.

Where is Ynys Enlli, and who owns it?

Mae Ynys Enlli oddi ar ben draw penrhyn Llŷn. Perchennog yr ynys yw Ymddiriedolaeth Ynys Enlli.

When can people visit the island, and is it possible for visitors to stay for more than one day?

Gall ymwelwyr ddod i'r ynys yn ystod cyfnodau o dywydd da yn y gwanwyn, yr haf a'r hydref. Mae adeiladau ar yr ynys yn darparu llety i ymwelwyr.

What tasks might volunteers be asked to carry out?

Mae gwaith gwirfoddolwyr yn cynnwys cynnal a chadw o'r adeiladau a ddefnyddir gan ymwelwyr, cynorthwyo ymwelwyr gyda'u bagiau, a gwneud gwaith cynnal a chadw o amgylch yr ynys, megis atgyweirio llwybrau a waliau.

What personal qualities and skills are required or desirable for volunteers?

Dylai gwirfoddolwyr fod yn ffit yn gorfforol, yn barod i weithio ar amrywiaeth o dasgau mewn gwahanol dywydd, a dylent fod â chymhelliant da. Byddai'n ddefnyddiol pe bai gan wirfoddolwyr sgiliau arbennig mewn gwaith adeiladu neu gadwraeth natur, ac yn gallu siarad Cymraeg.

What must volunteers provide when they are staying on the island?

Dylai gwirfoddolwyr ddarparu eu cynfasau gwely eu hunain, a bwyd i'w coginio.

How do volunteers arrange to reach the island?

Dylai gwirfoddolwyr drefnu eu teithiau yn ôl ac ymlaen i'r ynys trwy gysylltu â pherchennog y cwch fferi.

## Story board

### Industrial history of the heads of the valleys

1: The heads of the valleys is the region on the northern edge of the South Wales Coalfield. Some coal seams outcrop at the surface in this area, and others lie below the ground. Closure of Tower Colliery, the last deep mine in Wales, was authorised by Margaret Thatcher. However, the miners at Tower Colliery were successful in buying the mine and continued to operate it themselves. The mine finally closed in 2008.

Blaenau'r cymoedd yw'r rhanbarth ar ymyl ogleddol Maes Glo De Cymru. Mae rhai gwythiennau glo yn brigo i'r wyneb yn yr ardal hon, ac mae eraill yn gorwedd o dan y ddaear. Awdurdodwyd cau Pwll Glo'r Tŵr, y pwll glo dwfn olaf yng Nghymru, gan Margaret Thatcher. Fodd bynnag, llwyddodd y glowyr yng Nglofa'r Tŵr i brynu'r pwll glo a pharhau i'w weithredu eu hunain. Caeodd y pwll o'r diwedd yn 2008.





2: In addition to coal, the layers of rock contain iron ore. This ore was mined and used in the early iron works of the region. Iron mining continued into the 20th century, supplying ore by railway to the large steelworks of South Wales. Iron ore was mined in a similar way to coal, and brought to the surface up a winding shaft. At Llanharry iron ore mine, some of the old mine buildings can still be seen.

Yn ogystal â glo, mae'r haenau o graig yn cynnwys mwyn haearn. Cafodd y mwyn hwn ei gloddio a'i ddefnyddio yng ngwaith haearn cynnar yr ardal. Parhaodd mwyngloddio haearn i mewn i'r 20fed ganrif, gan gyflenwi mwyn ar y rheilffordd i weithfeydd dur mawr De Cymru. Roedd mwyn haearn yn cael ei gloddio mewn ffordd debyg i lo, a'i ddwyn i'r wyneb i fyny siafft weindio. Yng ngwaith mwyn haearn Llanhari, mae rhai o hen adeiladau'r mwynglawdd i'w gweld o hyd.



3: With coal and iron ore readily available locally, the heads of the valleys region became an early centre for iron production. Remains of some of the first blast furnaces can be seen at the Clydach ironworks near Abergavenny.

Gyda glo a mwyn haearn ar gael yn lleol, daeth ardal blaenau'r cymoedd yn ganolfan gynnar ar gyfer cynhyrchu haearn. Mae olion rhai o'r ffwrneisi chwyth cyntaf i'w gweld yng ngwaith haearn Clydach ger Y Fenni.



4: Much larger ironworks developed around Merthyr Tydfil in the nineteenth Century. The largest works were at Cyfarthfa, Penydarren and Dowlais, with blast furnaces, coke ovens, and rolling mills covering a huge area. The remains of blast furnaces at the Cyfarthfa works can still be seen.



Datblygodd gweithfeydd haearn llawer mwy o amgylch Merthyr Tudful yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg. Roedd y gweithfeydd mwyaf yng Nghyfarthfa, Penydarren a Dowlais, gyda ffwrneisi chwyth, ffyrnau golosg, a melinau rholio yn gorchuddio ardal enfawr. Mae adfeilion ffwrneisi chwyth yng ngwaith Cyfarthfa i'w gweld o hyd.

5: In addition to iron ore and coal, the smelting of iron requires limestone. This was available from large quarries around the hillsides of the area.

Yn ogystal â mwyn haearn a glo, mae angen calchfaen i fwyndoddi haearn. Roedd hwn ar gael o chwareli mawr o gwmpas llechweddau'r ardal.



6: In the first half of the nineteenth century, iron produced in Merthyr Tydfil was transported along the Glamorgan Canal to Cardiff, then exported by sailing ship. Iron from Blaenafon ironworks was carried on the Monmouthshire and Brecon canal to Newport docks.

Yn hanner cyntaf y bedwaredd ganrif ar bymtheg, cludwyd haearn a gynhyrchwyd ym Merthyr Tudful ar hyd Camlas Morgannwg i Gaerdydd, ac yna ei allforio ar long hwylio. Cludwyd haearn o waith haearn Blaenafon ar gamlas Mynwy ac Aberhonddu i ddociau Casnewydd.



7: A system tramways existed around the hills to connect the iron works to the limestone quarries and the canal wharves. Wagons were pulled by horses. It was along one of these tramways that Trevithick ran his first steam locomotive, pulling a train of waggons from the iron works to the canal.



Roedd system tramffyrdd yn bodoli o amgylch y bryniau i gysylltu'r gwaith haearn â'r chwareli calchfaen a glanfeydd y gamlas. Tynnwyd wagenni gan geffylau. Ar hyd un o'r tramffyrdd hyn y rhedodd Trevithick ei locomotif stêm cyntaf, gan dynnu trên o wagenni o'r gwaith haearn i'r gamlas.

8: One of the most historic buildings in Merthyr Tydfil is the Dowlais ironworks stables, where several hundred horses were kept. The ironworks company employed blacksmiths, and owned farms around the town where hay was grown to feed the horses. In the mid 19th century, Lady Charlotte Guest established a school for local children in the rooms on the upper floor.



Un o adeiladau mwyaf hanesyddol Merthyr Tudful yw stablau gwaith haearn Dowlais, lle cedwid rhai cannoedd o geffylau. Roedd cwmni'r gwaith haearn yn cyflogi gofaint, ac yn berchen ar ffermydd o gwmpas y dref lle tyfwyd gwair i fwydo'r ceffylau. Yng nghanol y 19eg ganrif, sefydlodd y Fonesig Charlotte Guest ysgol i blant lleol yn yr ystafelloedd ar y llawr uchaf.

9: In the second half of the 19th century, a network of railways was built to serve the coal mines and iron works of the South Wales valleys. Coal and iron could be quickly transported to the docks for export. A railway also ran along the heads of the valleys between Merthyr Tydfil and Abergavenny. Viaducts and tunnels had to be built to carry the line through the Clydach gorge.



Yn ail hanner y 19eg ganrif, adeiladwyd rhwydwaith o reilffyrdd i wasanaethu pyllau glo a gweithfeydd haearn cymoedd De Cymru. Gallai glo a haearn gael eu cludo'n gyflym i'r dociau i'w hallforio. Rhedai rheilffordd hefyd ar hyd blaenau'r cymoedd rhwng Merthyr Tydfil a'r Fenni. Bu'n rhaid adeiladu traphontydd a thwneli i gario'r lein drwy geunant Clydach.

# 26 Welsh politics

## Language notes

In this section we will summarise the short form **cryno** verb patterns, and compare these with the equivalent tenses of **bod** which are used to construct long form **cwmpasog** tenses.

**Present/future** short form verbs use the pattern:

<b>Dysgaf i</b>	-	I will learn
<b>Dysgai di</b>	-	you will learn (familiar singular)
<b>Dysgiff/-ith e/o/hi</b>	-	he/she will learn
<b>Dysgwn ni</b>	-	we will learn
<b>Dysgwch chi</b>	-	you will learn (formal singular, plural)
<b>Dysgan nhw</b>	-	they will learn

Present or future time is determined from the context of the sentence:

**Cerddaf ar hyd glan yr afon bob bore.**

I walk along the river bank every morning.

**Ymunwn ni â'r clwb chwaraeon y flwyddyn nesaf.**

We will join the sports club next year.

Notice that the third person singular is used with nouns, even if these are plural:

**Dysgiff y plant Sbaeneg eleni.**

The children will learn Spanish this year.

The equivalent tense of **bod** is:

<b>Byddaf i</b>	-	I will be
<b>Byddi di</b>	-	You will be (familiar singular)
<b>Bydd e/o/hi</b>	-	He/she/it will be
<b>Byddwn ni</b>	-	We will be
<b>Byddwch chi</b>	-	You will be (formal singular, plural)
<b>Byddan nhw</b>	-	They will be

This is only used for actions occurring in the future:

**Byddan nhw'n agor y bwyty fis nesaf.**

They will be opening the restaurant next month.

One of the alternative present tenses of **bod** is used for actions occurring at the present time:

**Mae'r siop yn gwerthu llyfrau ail-law.**

The shop sells second-hand books.

**Caergybi yw'r dref fwyaf yn Ynys Môn.**

Holyhead is the largest town in Anglesey.

**Ffermio defaid sy'n prif weithgaredd amaethyddol.**

Sheep farming is the main agricultural activity.

Past tense short form verbs use the pattern:

<b>Dringoes / dringais i</b>	-	I climbed
<b>Dringest/ dringaist ti</b>	-	you climbed (familiar singular)
<b>Dringodd e/o/hi</b>	-	he/she climbed
<b>Dringon ni</b>	-	we climbed
<b>Dringoch chi</b>	-	you climbed (formal singular, plural)
<b>Dringon nhw</b>	-	they climbed

The past tense is used to describe an action taking place at a particular time in the past:

**Symudodd y ffermwr y gwartheg i'r beudy.**

The farmer moved the cattle to the cowshed.

Where an action continued for an extended period, the imperfect tense is used instead:

**Roedden ni'n byw mewn hen fwthyn ger yr harbwr.**

We lived in an old cottage by the harbour.

The equivalent past tense of **bod** is:

<b>Bues i</b>	-	I was
<b>Buest ti</b>	-	you were (familiar singular)
<b>Buodd e/o/hi</b>	-	he/she was
<b>Buon ni</b>	-	we were
<b>Buoch chi</b>	-	you were (formal singular, plural)
<b>Buon nhw</b>	-	they were

The past tense of **bod** is used for an action occurring at one particular time in the past:

**Bues i yn ail yn y gystadleuaeth.**

I was runner up in the competition.

**Buodd e farw yn y Rhyfel Byd Cyntaf.**

He died in the First World War.

**Conditional** short form verbs use the pattern:

<b>Gallwn i</b>	-	I would be able to
<b>Gallet ti</b>	-	you would be able to (familiar singular)
<b>Gallai fe/fo/hi</b>	-	he/she would be able to
<b>Gallen ni</b>	-	we would be able to
<b>Gallech chi</b>	-	you would be able to (formal singular, plural)
<b>Gallen nhw</b>	-	they would be able to

This tense is used where there is doubt about an action taking place:

**Prynen ni gi pe bai gennyn ni dŷ mwy.**

We would buy a dog if we had a bigger house.

**Dylech chi chwilio am swydd well.**

You should look for a better job.

There are several alternatives for the conditional tense of **bod**:

<b>Byddwn i</b>	<b>Baswn i</b>	-	I would
<b>Byddet ti</b>	<b>Baset ti</b>	-	you would (familiar singular)
<b>Byddai fe/fo/hi</b>	<b>Basai fe/fo/hi</b>	-	he/she would
<b>Bydden ni</b>	<b>Basen ni</b>	-	we would
<b>Byddech chi</b>	<b>Basech chi</b>	-	you would (formal singular, plural)
<b>Bydden nhw</b>	<b>Basen nhw</b>	-	they would

These can be used to produce long form conditional tenses:

**Byddai fe'n mynd i'r gwely pe bai wedi blino.**

He would go to bed if he was tired.

**Byddwn i'n paentio'r gegin pe bai gen i fwy o amser.**

I would paint the kitchen if I had more time.

The commonly used verbs **cael** (have), **mynd** (go), **dod** (come) and **gwneud** (do) generally have irregular short form tenses:

Present/future tense (I will have, you will have, etc.):

<u>cael</u>	<u>mynd</u>	<u>dod</u>	<u>gwneud</u>
caf i	af i	dof i	gwnaaf i
cei di	ei di	doi di	gwnei di
caiff e/o/hi	aiff e/o/hi	daw e/o/hi	gwnaiff e/o/hi
cawn ni	awn ni	down ni	gwrawn ni
cewch chi	ewch chi	dewch chi	gwnewch chi
cân nhw	ân nhw	dôn nhw	gwnân nhw

Past tense (I had, you had, etc.):

<u>cael</u>	<u>mynd</u>	<u>dod</u>	<u>gwneud</u>
ces i	es i	des i	gwnes i
cest di	est ti	dest di	gwnest di
cafodd e/o/hi	aeth e/o/hi	daeth e/o/hi	gwnaeth e/o/hi
cawson ni	aethon ni	daethon ni	gwnaethon ni
cawsoch chi	aethoch chi	daethoch chi	gwnaethoch chi
cawson nhw	aethon nhw	daethon nhw	gwnaethon nhw

Conditional tense (I would have, you would have, etc.):

<u>cael</u>	<u>mynd</u>	<u>dod</u>	<u>gwneud</u>
cawn i	awn i	deuwn i	gwrawn i
cait di	ait di	deuit di	gwnaid di
câi e/o/hi	âi e/o/hi	deuai e/o//hi	gwnaî e/o/hi
caen ni	aen ni	deuen ni	gwnaen ni
caech chi	aech chi	deuech	gwnaech chi
caent nhw	aent nhw	deuent nhw	gwnaent nhw

## Treigladau

Computer applications such as 'Google Translate' and the grammar checker 'Cysill' can be a great help in applying treigladau correctly. However, it may sometimes be necessary to write a document in Welsh by hand with the help of only a pocket dictionary. In this case, a strategy for checking treigladau is needed. The sequence shown below might be used as a check list:

### 1. Treigladau related to prepositions

A treigladd meddal is produced by **am, ar, at, dros, trwy, dan, wrth, o, i, heb, tan, gan**:

**Aethon ni dros gae a thrwy goedwig i bentref.**

We went over a field and through a forest to a village.

A treigladd meddal is applied to a possessed item indicated by **gan**:

**Mae gan y myfyriwr gasgliad mawr o lyfrau.**

The student has a large collection of books.

A treigladd trwynol is produced by **yn** ('in').

**Mae'r digwyddiad yng Nghanolfan y Mileniwm yng Nghaerdydd.**

The event is in the Millennium Centre in Cardiff.

A treigladd meddal may be required with compound prepositions, depending on the second preposition of the pair:

**Gwnaethon ni redeg ar draws traeth o dan glogwyn.**

We ran across a beach underneath a cliff.

A treigladd llaes is applied after **â, gyda, tua**:

**Ar ôl tua phum munud gadawon ni, gyda chyfarwyddiadau i ddod â thocynnau.**

After about five minutes we left, with instructions to bring tickets.

### 2. Treigladau related to nouns and adjectives

A treigladd meddal is applied to a feminine singular noun after the article **y** ('the'), and a treigladd meddal is applied to each adjective or adjectival noun following a feminine singular noun:

**Gwnaethon ni groesi'r bont reilffordd fawr rydlyd.**

We crossed the large rusty railway bridge.

A treigladd meddal is applied to a noun preceded by an adjective:

**Roedd yr hen dref yn brif ganolfan ar gyfer gwahanol ddiwydiannau.**

The old town was a main centre for different industries.

**Mae'r heddlu'n stopio unrhyw gerddwyr.**

The police are stopping any pedestrians.

### 3. Treigladau related to possessive pronouns

A treigladd trwynol is applied after **fy** ('my'):

**Gwnaeth e cyfarfod â fy nhad a fy mrawd yn y cyngerdd.**

He met my father and my brother at the concert.

A treigladd meddal is applied after **dy** ('your' familiar)

**Mae lle yn y garej i dy gar a dy feic modur.**

There is room in the garage for your car and your motorbike.

A treigladd meddal is applied after **ei** ('his/its' referring to a masculine noun)

**Dychwelodd John i'w dŷ gyda'i wraig.**

John returned to his house with his wife.

A treigladd llaes is applied after **ei** ('her/its' referring to a feminine noun)

**Lansiodd Jane ei chwch ar ei thraeth agosaf.**

Jane launched her boat at her nearest beach.

#### 4. Treigladau related to verbs

A treigladd meddal is applied after the particle **fe** (South Wales) or **mi** (North Wales) which can precede the verb to indicate a positive statement:

**Fe wahoddodd y rheolwr y staff i gyfarfod.**

**Mi wahoddodd y rheolwr y staff i gyfarfod.**

The manager invited the staff to a meeting.

A treigladd meddal is applied to a verb beginning a question:

**Ddringoch chi'r Wyddfa yn ystod eich ymweliad â Chymru?**

Did you climb Snowdon during your visit to Wales?

**A brynwch chi fwyd yn y dref y prynhawn yma?**

Will you buy food in town this afternoon?

The treigladd meddal is applied whether or not the interrogative marker 'a' is present.

A mixed treigladd llaes/meddal is applied to a negative verb beginning a sentence. The treigladd llaes is applied where possible, and the treigladd meddal in other cases:

**Ni chanodd e'r anthem genedlaethol.**

**Chanodd e mo'r anthem genedlaethol.**

He did not sing the national anthem.

**Ni ofynnais ynglŷn â'r gwaith cartref.**

**Ofynnais i ddim ynglŷn â'r gwaith cartref.**

I did not ask about the homework.

The mixed treigladd llaes/meddal is applied with any of the possible negative verb patterns: **ni...**, **...mo**, **...ddim**.

#### 5. Treigladau related to conjunctions

A treigladd llaes is applied after the conjunction **a** (and):

**Teithion ni ar awyren a chwch a thrên.**

We travelled on a plane and a boat and a train.

A treigladd meddal is applied after the conjunction **neu** (or):

**Mae'r cwmni wedi'i leoli yn Abertawe neu Gaerdydd.**

The company is based in Swansea or Cardiff.

A treigladd meddal is applied after **pan** (when), **tan** (until):

**Roedden ni'n cerdded trwy'r pentref pan welon ni'r hysbysiad.**

We were walking through the village when we saw the notice.

**Dylech chi aros tan gaiff y car ei drwsio.**

You should wait until the car is repaired.

#### 6. Treigladau related to numbers

A treigladd meddal is applied to the numbers **dau** and **dwy** (two) after the article **y**:

**Gofalon ni am y ddau gi a'r ddwy gath.**

We looked after the two dogs and the two cats.

A treigladd meddal is applied after **dau** and **dwy**:

**Fe wnaethon ni brynu dwy frechdan a dwy gacen.**

We bought two sandwiches and two cakes.

**Gwnaethoch chi brynu dau lyfr a dau fap.**

You bought two books and two maps.



A treigladd iaes is applied after the number **tri** (three) referring to a masculine noun:

**Mae tri phentref pysgota a thri thraeth ar hyd yr arfordir.**

There are three fishing villages and three beaches along coast.

A treigladd meddal is applied to feminine nouns following an ordinal number:

**Dyma'r drydedd ddinas a'r bumed dref i ni ymweld â hi.**

This is the third city and the fifth town that we have visited.

**Adeiladwyd y castell yn ystod y ddeuddegfed garif.**

The castle was built during the twelfth century.

### 7. Treigladdau related to identifying particular items

A treigladd meddal is applied after **dyma** ('here is...'), **dyna** ('there is') and **dacw** (over there is...'):

**Dyma lyfr a dyna fap a fydd yn ddefnyddiol.**

Here is a book and there is a map that will be useful.

A treigladd meddal is applied after the adverb **yna** ('there...'):

**Mae yna lawer o hen ffatrïoedd o gwmpas y dref.**

There are a lot of old factories around the town.

**Mae yna reswm da i gwyno.**

There is a good reason to complain.

### 8. Treigladdau related to sentence structure

The most important rule is that a treigladd meddal follows the subject of a sentence:

**Casglodd yr elusen roddion am eu gwaith dramor.**

The charity collected donations for their work abroad.

**Talodd y rheolwr gydweithiwr i drefnu'r digwyddiad.**

The manager paid a colleague to organise the event.

In some cases the subject may be unwritten, but a treigladd meddal is still applied immediately after the point where it would appear:

**Datglodd ddrws a dringais risiau i'r to.**

He unlocked a door and I climbed stairs to the roof.

**Stopiwch weiddi ar y ci!**

Stop shouting at the dog!

A treigladd meddal is applied when the normal order of the sentence is changed by inserting a time, place or reason clause within the verb pattern:

**Roeddwn i eisiau, yn gynnar y bore yma, fynd am dro.**

I wanted, early this morning, to go for a walk.

**Gallwn ni, ar waelod yr ardd, wneud pwll.**

We can, at the bottom of the garden, make a pond.

**Rhaid i chi, er mwyn osgoi problemau, gynllunio'r gwaith yn ofalus.**

You must, to avoid problems, plan the work carefully.

A treigladd meddal is applied to a noun or adjective following **yn** (traethiadol):

**Mae hi'n ddarlithydd ac mae hi'n mwynhau ei gwaith, sydd yn bwysig.**

She is a lecturer and she enjoys her work, which is important.

Notice that a treigladd is not applied to a verb noun following **yn** (traethiadol), as with **mwynhau** in this example.

A treigladd meddal is applied following the preposition **i** and an inserted phrase:

**Gofynnais iddo ddweud wrth y rheolwr.**

I asked him to tell the manager.

**Hoffai fe, i fod yn agos at ei swyddfa, brynu fflat yn y ddinas.**

He would like, to be close to his office, to buy a flat in the city.

**Rhaid i'r gweithwyr wisgo hetiau caled ar y safle.**

The workers must wear hard hats on the site.

A treigladd meddal is applied following **a** meaning 'who, which, that...':

**Gareth Jones a gyfansoddodd y gerddoriaeth fydd yn arwain y côr.**

Gareth Jones who composed the music will be conducting the choir.

### 9. Treigladdau related to expressions of time

A treigladd meddal is applied for time clauses indicating when an action occurs:

**Fe symudon ni i Fangor ddeuddeg mis yn ôl.**

We moved to Bangor twelve months ago.

**Gallaf gwrdd â chi ddydd Llun neu ddydd Mawrth.**

I can meet you on Monday or on Tuesday.

This list by no means covers all possible situations in which treigladdau should be applied, and other special cases will be found. However, it is hoped that the majority of occurrences of treigladdau are covered by the points above.

## Idioms

We present a further collection of interesting Welsh idiomatic phrases:

**cildwrn** - bribe

**Talodd y dyn busnes gildwrn i'r cynghorydd i ennill y contract.**

The businessman paid a bribe to the councillor to win the contract.

**colli ei phen** - lose her temper

**Collodd y teithiwr ei ben ar ôl aros awr am y trê.**

The passenger lost his temper after waiting an hour for the train.

**cyfeiriad gwneud** - false address

**Rhoddodd y dyn gyfeiriad gwneud pan gafodd ei stopio gan yr heddlu.**

The man gave a false address when he was stopped by the police.

**gafael yn** - get going with, get to grips with

**Y penwythnos diwethaf roedden ni'n gafael yn clirio'r ardd.**

Last weekend we got to grips with clearing the garden.

**pur debyg** - quite likely

**Mae'n pur debyg y bydd llifogydd difrifol y gaeaf hwn.**

It is quite likely that there will be serious floods this winter.

**drachefn a thro** - time and time again

**Rwyf wedi dweud wrth y cyngor drachefn a thro am gyflwr y ffordd.**

I have told the council time and time again about the condition of the road.

**ym milltir sgwâr** - in the home area

**Ar ôl gweithio dramor, mae yn ôl yn ei filltir sgwâr**

After working abroad, he is back in his home area.

**parod ei thafod** - always quick to reply

**Mae Mrs Jones yn barod ei thafod pan fydden ni'n trafod gwleidyddiaeth.**

Mrs Jones is quick to reply when we discuss politics.

**bob yn un** - one at a time

**Gadawodd y ffermwr y gwartheg drwy'r giât i mewn i'r cae bob yn un.**

The farmer let the cattle go through the gate into the field one at a time.

**a'i phen yn ei phlu** - sad, depressed

**Mae Sioned wedi bod a'i phen yn ei phlu ers colli ei swydd.**

Sioned has been sad since losing her job.

**dod i rym** - come into effect

**Mae'r taliadau newydd am barcio yn dod i rym adeg y Pasg.**

The new charges for parking come into effect at Easter.

**gweithio rownd y rîl** - work round the clock

**Mae'r peirianwyr yn gweithio rownd y rîl i atgyweirio'r bont.**

The engineers are working round the clock to repair the bridge.

**tynnu tuag adref** - to be nearly home

**Pan groeswn ni Bont Hafren rydyn ni'n tynnu tuag adref.**

When we cross the Severn Bridge we are nearly home.

**ysu am glywed rhagor** - dying to hear more

**Gwnes i ddarganfod am y sgandal ac rydw i'n ysu am glywed rhagor.**

I found out about the scandal and I am dying to hear more.

**a bod yn fanwl** - to be exact

**Poblogaeth y pentref yw 197, a bod yn fanwl.**

The population of the village is 197, to be exact.

**yn anad dim** - above all

**Mae Dr Thomas yn feddyg da, ond yn anad dim mae'n garedig wrth ei gleifion.**

Dr Thomas is a good doctor, but above all he is kind to his patients.

**byw a bod yn** - spend all your time in

**Mae Dafydd yn byw a bod yn ymchwilio i hanes yr ardal.**

Dafydd spends all his time in researching the history of the area.

**rhannu'r dorth yn deg** - give everyone a fair share

**Mae'r bwyty wedi bod yn broffidiol ac mae'r perchennog eisiau rhannu'r dorth yn deg rhwng y staff.**

The restaurant has been profitable and the owner wants to give each of the staff a fair share.

## Sentences

Mewn gwledydd mwy cyfoethog cludir dŵr i gartrefi pobl drwy beipiau.

In richer countries water is delivered to people's homes by pipes.

Mae diffoddwyr tân wedi bod yn delio gyda thân mawr mewn rhes o siopau a fflatiau.

Firefighters have been dealing with a large fire in a row of shops and flats.

Mae ffermwyr ledled gwledydd Prydain yn poeni y byddai bwyd rhad yn cael ei fewnforio.

Farmers across the countries of Britain are worried that cheap food would be imported.

Mae fy nhiwtor yn cychwyn pob sgwrs yng Nghymraeg os yw'n credu bod y person yn dysgu'r iaith.

My tutor starts every conversation in Welsh if he thinks that the person is learning the language.

Nid twristiaeth Fictoraidd na chwareli llechi oedd y rheswm dros sefydlu'r pentref yno.

Neither Victorian tourism nor slate quarrying was the reason for the village being established there.

Nid oes unrhyw ran o'r Parc Cenedlaethol yn fwy nag awr i yrru o'r ddinasoedd De Cymru.

No part of the National Park is more than an hour's drive from the cities of South Wales.

Dros y canrifoedd nid yw'r Cymry bob amser wedi bod yn gymdogion tawel i'r Saeson.

Over the centuries the Welsh have not always been quiet neighbours to the English.

Nod ysgrifennu disgrifiadol yw creu awyrgylch a naws sydd yn diddori'r darllenydd.

The aim of descriptive writing is to create atmosphere and mood which interest the reader.

Mae pobl yn defnyddio technoleg i gyfathrebu mewn ffyrdd a fyddai wedi bod yn amhosibl o'r blaen.

People use technology to communicate in ways which would have been impossible previously.

Mae gweithio adref bellach yn bosibl i nifer fawr o weithwyr mewn amrywiaeth o ddiwydiannau.

Working at home is now possible for a large number of employees in a variety of industries.

Os oes gennych unrhyw gwestiynau am ddod yn wirfoddolwr, mae croeso i chi ofyn.

If you have any questions about becoming a volunteer, you are welcome to ask.

Mae'r llyfrgellydd yn helpu Elen a Dewi i ddod o hyd i ddogfennau sy'n ymwneud â hanes eu teulu.

The librarian is helping Elen and Dewi to find documents concerning their family history.

Mae'n werth stopio yn Nyffryn Dyfi wrth i chi deithio ar hyd y briffordd rhwng y De a'r Gogledd.

It is worth stopping in the Dyfi Valley as you travel along the main road between the South and North.

Mae llawer o bobl bellach wedi galw am gael gwared â cherflun yn Neuadd y Dref.

Many people have now called for the removal of a statue in the Town Hall.

Mae digwyddiadau'r nofel yn datblygu dros gyfnod o oddeutu pedair awr ar hugain o amgylch pwll glo.

The events of the novel unfold over a period of about twenty four hours around a coal mine.

Ar ddechrau'r flwyddyn aeth Dylan i stiwdio i ddechrau recordio albwm o gerddoriaeth newydd.

At the beginning of the year Dylan went to a studio to start recording an album of new music.

Ymosodwyd ar gartref perchennog cyfoethog y gwaith haearn gan dorf o weithwyr blin.

The home of the wealthy ironworks owner was attacked by a mob of angry workers. Gwahoddwyd disgyblion a rhieni i ysgrifennu at y prifathro gydag awgrymiadau ar gyfer gwella'r ysgol.

Pupils and parents were invited to write to the headteacher with suggestions for improving the school.

Rydym wedi gwneud y penderfyniad anodd iawn i gau canghennau o'r banc sydd heb lawer o gwsmeriaid.

We have made the very difficult decision to close branches of the bank which have few customers.

Bydd y gwasanaeth tân a'r heddlu yn cynnal ymchwiliad i geisio dod o hyd i achos y tân.

The fire service and police will carry out an investigation to try and find the cause of the fire.

## Article: Welsh politics



Gellir rhannu map gwleidyddol Cymru yn fras i mewn dri rhanbarth.

The political map of Wales can be broadly divided into three regions.

Yn y gorllewin mae'r ardal wledig a Chymraeg i raddau helaeth sy'n cefnogi Plaid Cymru.

In the west is the largely rural and Welsh speaking area which supports Plaid Cymru. Yn hen feysydd glo ac ardaloedd diwydiannol De a Gogledd Ddwyrain Cymru, mae'r Blaid Lafur yn drech.

In the old coalfields and industrial areas of South and North East Wales, the Labour Party is dominant.

Yn Sir Benfro, ar hyd arfordir Gogledd Cymru, ac ar ororau Cymru, mae gan y Blaid Geidwadol ddilyniant cryf.

In Pembrokeshire, along the North Wales coast, and in the Welsh borderlands, the Conservative Party has a strong following.

Cyn 1998, nid oedd gan Gymru gorff llywodraethu ar wahân ac roedd yn cael ei reoli'n llwyr gan senedd San Steffan.

Before 1998, Wales had no separate governing body and was entirely controlled by the Westminster parliament.

Pleidleisiodd pobl yng Nghymru dros ddatganoli mewn refferendwm, a sefydlwyd Cynulliad Cymru ym Mae Caerdydd.

People in Wales voted for devolution in a referendum, and the Welsh Assembly was established in Cardiff Bay.

Etholir aelodau trwy system sy'n cynnwys cynrychiolaeth gyfrannol.

Members are elected through a system which includes proportional representation.

Ers ei ffurfio, mae mwyafrif o'r aelodau Cynulliad Cymru wedi dod o'r Blaid Lafur.

Since its formation, the majority of Welsh Assembly members have come from the Labour Party.

Rhoddwyd cyfrifoldeb i Gynulliad Cymru am wneud penderfyniadau mewn meysydd sy'n cynnwys lechyd ac Addysg.

The Welsh Assembly was given responsibility for decision making in areas which include Health and Education.

Mae gwahaniaethau wedi datblygu rhwng Cymru a Lloegr, er enghraifft yn y taliadau am bresgripsiynau meddygol, a'r ffioedd i fyfyrwyr mewn Addysg Uwch.

Differences have developed between Wales and England, for example in the charges for medical prescriptions, and the fees for students in Higher Education.

Mae Cynulliad Cymru bellach wedi cael ei ailenwi'n Senedd Cymru, ac wedi cael cynnydd yn ei bwerau cyfreithiol.

The Welsh Assembly has now been renamed the Welsh Parliament, and has increased its legal powers.

Bu gwahanol dulliau o reoli'r epidemig COVID yng Nghymru o'i gymharu â Lloegr.

There have been different approaches to controlling the COVID epidemic in Wales in comparison to England.

Dechreuodd cyfnodau o gloi i lawr yn gynharach yng Nghymru, ac mae'r gofynion ar gyfer gwisgo mygydau wedi parhau'n hirach.

Periods of lock-down began earlier in Wales, and requirements for mask wearing have continued longer.

Mae tynnu allan o'r Undeb Ewropeaidd gyda Brexit yn parhau i fod yn fater o bwys yng ngwleidyddiaeth Cymru.

Withdrawal from the European Union with Brexit continues to be a major issue in Welsh politics.

Pleidleisiodd Cymru, yn yr un modd â'r Deyrnas Unedig yn gyffredinol, o blaid Brexit gan fwyaf bach iawn.

Wales, in the same way as the United Kingdom overall, voted in favour of Brexit by a very small majority.

Ers diwedd cyfnod trawsnewid Brexit, mae nifer o effeithiau i'w gweld yng Nghymru.

Since the end of the Brexit transition period, a number of effects are being seen in Wales.

Mae allforio i'r Undeb Ewropeaidd wedi dod yn anoddach i gwmnïau o Gymru, ac mae porthladd Caergybi wedi gweld gostyngiad mawr mewn traffig fferi.

Exporting to the European Union has become more difficult for Welsh companies, and the port of Holyhead has seen a large reduction in ferry traffic.

Mae ffermwyr Cymru yn poeni am fewnforio cig rhad o Awstralia, a allai wneud eu ffermydd ddim yn broffidiol mwyach.

Welsh farmers are concerned about the import of cheap meat from Australia, which could make their farms no longer profitable.

Nid oes unrhyw sicrwydd y bydd y cyllid ychwanegol gan yr Undeb Ewropeaidd ar gyfer ardaloedd tlotach Cymru yn parhau i gael ei dalu gan y Deyrnas Unedig.

There is no certainty that the additional funding by the European Union for poorer areas of Wales will continue to be paid by the United Kingdom.

Mewn rhannau o gymuned Cymru, mae yna ymdeimlad newydd o hyder y gall Cymru lywodraethu ei materion ei hun yn llwyddiannus, yn hytrach na dibynnu ar Lywodraeth San Steffan.

In parts of the Welsh community, there is a new feeling of confidence that Wales can successfully govern its own affairs, rather than rely on the Westminster Government.

Mae hyn wedi arwain at gynnydd yn y gefnogaeth i'r mudiad 'Yes Cymru', sy'n ymgyrchu dros i Gymru ddod yn genedl annibynnol.

This has led to an increase in support for the 'Yes Cymru' movement, which is campaigning for Wales to become an independent nation.

## Speaking and writing challenge

**Two of the options put forward by political campaigners in Wales are: increased transfer of decision making from Westminster to the Welsh Parliament, and complete separation of an independent Wales. Discuss the advantages and disadvantages of these options in comparison to the current level of central decision making by the Westminster Government.**

Example article:

Ar hyn o bryd mae gan Senedd Gymru reolaeth dros rai meysydd.

Mae'r rhain yn cynnwys amaethyddiaeth, addysg, yr amgylchedd, iechyd a gwasanaethau cymdeithasol, tai a thrafnidiaeth.

Fodd bynnag, gall penderfyniadau a wneir yn San Steffan achosi problemau yn y meysydd hyn.

Mae cytundebau masnach gyda gwledydd fel Awstralia a Seland Newydd wedi niweidio ffermwyr Cymru.

Pleidleisiodd llywodraeth Cymru i atal adeiladu traffordd newydd ger Casnewydd oherwydd y risg i'r amgylchedd.

Fodd bynnag, efallai y bydd llywodraeth San Steffan yn rhoi gorchymyn i'r prosiect yn mynd yn ei flaen.

Ar hyn o bryd, rheolaeth gyfyngedig o gyllid sydd gan Gymru.

Rhoddyd swm sylweddol o arian i ardaloedd tlotach Cymru gan yr Undeb Ewropeaidd.

Ers Brexit, mae'r swm o arian a roddir i Gymru wedi'i leihau'n sylweddol.

Mae'n ymddangos bod Cymru'n cael ei thrin yn annheg dros gyllid ar gyfer trafniadaeth gyhoeddus.

Ystyrir bod y rheilffordd HS2 hynod ddrud yn brosiect 'Cymru a Lloegr', er nad oes yr un milltir o'r rheilffordd yng Nghymru.

O ganlyniad, mae Cymru'n colli cyllid y gellid ei ddefnyddio i wella ei rhwydwaith rheilffyrdd ei hun.

Mae llawer o bobl yn credu y dylai Cymru gael mwy o bwerau yn y meysydd datganoledig hyn, ond maent yn ansicr ynghylch annibyniaeth lawn.

Dywedir bod Cymru yn rhy dlawd i oroesi heb gymorth ariannol gan San Steffan.

Fodd bynnag, mae dadl i'r gwrthwyneb yn dweud y gallai Cymru annibynnol ailymuno â'r Undeb Ewropeaidd ac y byddai hyn yn arwain at gynnydd mawr mewn masnach.

Yn ogystal â chaniatáu masnach rydd o fewn Ewrop, gallai Cymru elwa o drefniadau masnachu rhwng yr Undeb Ewropeaidd a gwledydd ledled y byd.

Mae yna bryderon ynghylch trefniadau ar y ffin rhwng Cymru a Lloegr, yn enwedig gan fod llawer o bobl yn teithio dros y ffin yn rheolaidd ar gyfer gwaith neu hamdden.

Mae'n debygol y byddai symudiad rhydd ar gyfer pobl, gyda arolygiad ar y ffin ar gyfer nwyddau yn unig.

Holwyd pobl cymru mewn arolwg barn am eu dewis o lywodraeth i Gymru yn y dyfodol.

Roedd yn well gan tua 15% annibyniaeth lwyr, roedd yn well gan 35% aros yn y Deyrnas Unedig os oes gan Gymru fwy o reolaeth dros ei materion ei hun, a 30% yn hapus gyda'r trefniadau presennol gyda llywodraeth San Steffan.

## Story



Mae Aled yn fyfyrwr drama mewn coleg yng Nghaerdydd.

Aled is a drama student at a college in Cardiff.

Ei uchelgais yw dod yn actor ffilm a theledu.

His ambition is to become a film and television actor.

Roedd yn gyffrous, felly, pan ddywedodd ei diwtor fod y BBC yn recriwtio actorion ar gyfer mân rannau mewn drama deledu.

It was exciting, therefore, when his tutor said that the BBC were recruiting actors for minor parts in a television drama.

Gwnaeth gais yn gyflym, a galwyd ef i glyweliad yn stiwdios Bae Caerdydd.

He quickly applied, and was called to an audition at the Cardiff Bay studios.

Ni ddywedodd y criw cynhyrchu beth oedd y rhaglen, ond roedd hon yn amlwg yn rôl weithgar gan fod yn rhaid iddo redeg o amgylch y stiwdio, gan ddringo a neidio dros wrthrychau.

The production crew did not say what the programme was, but this was clearly an active role as he had to run around the studio, climbing and jumping over objects.



Wythnos yn ddiweddarach darganfu ei fod wedi cael ei ddewis, a bu'n rhaid iddo fynd i'r stiwdio i gael ymarfer.

A week later he found out that he had been selected, and had to attend the studio for a rehearsal.

Rhyfeddwyd Aled pan ddarganfu y byddai'n chwarae rhan Cyberman yn y rhaglen deledu enwog Dr Who.

Aled was astonished when he discovered that he would be playing the part of a Cyberman in the famous television programme Dr Who.

Gosodwyd eu gwisgoedd Cyberman arno ef ac oddeutu ugain o actorion eraill a dangosodd y cyfarwyddwr iddynt sut y dylent gerdded a rhedeg mewn ffordd robotig.

He and about twenty other actors were fitted with their Cyberman costumes and shown by the director how they should walk and run in a robotic way.

Dywedwyd wrthynt y byddai ffilmio yn digwydd ar leoliad mewn ogof yn Ne Cymru sydd fel arfer ar agor fel atyniad i ymwelwyr.

They were told that filming would take place on location in a cave in South Wales which is normally open as a visitor attraction.

Roedd plot y bennod yn cynnwys y Cybermen yn cael pencadlys cyfrinachol dan ddaear yn y mynyddoedd, a byddent yn hedfan mewn hofrenyddion i ymosod ag adeiladau'r llywodraeth.

The plot of the episode involved the Cybermen having a secret underground base in the mountains, and they would fly in helicopters to attack government buildings.

Byddai Dr Who yn cyrraedd yn ei beiriant amser, y Tardis, i atal y Cybermen rhag cyflawni eu cynllun.

Dr Who would arrive in his time machine, the Tardis, to stop the Cybermen carrying out their plan.

Ar fore'r ffilmio, roedd yr ogof ar gau i'r cyhoedd a chyrrhaeddodd y criw cynhyrchu a'r actorion yn gynnar i ddechrau gweithio.

On the morning of the filming, the cave was closed to the public and the production crew and actors arrived early to begin work.

Roedd popeth yn dawel pan gyrhaeddodd Chris, aelod o staff yr ogof, amser cinio.

All was quiet when Chris, a member of the cave staff, arrived at lunchtime.

Mae Chris yn dywysydd sy'n mynd â grwpiau o ymwelwyr ar deithiau o amgylch yr ogof.

Chris is a guide who takes groups of visitors on tours of the cave.

Roedd wedi clywed bod y BBC wedi bod yn defnyddio'r ogof yn y bore, ond y dylai agor y gatiau i ymwelwyr yn y ffordd arferol yn y prynhawn.

He had heard that the BBC had been using the cave in the morning, but that he should open the gates for visitors in the normal way in the afternoon.

Dechreuodd teuluoedd gyrraedd mewn ceir, a chyn bo hir roedd gan Chris ddigon o bobl i ddechrau'r daith gyntaf.

Families began to arrive by car, and Chris soon had enough people to begin the first tour.

Fe'u harweiniodd ar hyd y twneli i ogof fawr wedi'i goleuo'n llachar lle roeddent yn edmygu'r stalactidau a'r pyllau crisial.

He led them along the tunnels to a large brightly lit cave where they admired the stalactites and crystal pools.

Ar y foment hon roedd sŵn enfawr, a rhedodd Dr Who a'i gynorthwydd i'r ogof.

At this moment there was a huge noise, and Dr Who and his assistant ran into the cave. Roedd llw mawr o Cybermen yn erlid arnyn nhw, gyda'u gynnau'n fflachio wrth iddyn nhw danio at y Doctor.

They were being chased by a large force of Cybermen, with their guns flashing as they fired at the Doctor.

Nid oedd gan grŵp o dwristiaid Chris unrhyw syniad beth oedd yn digwydd.

Chris's group of tourists had no idea what was happening.

Safodd rhai yn lonydd, a chodi eu dwylo i'r awyr.

Some stood motionless, and raised their hands into the air.

Rhedodd eraill yn ôl wedi dychryn ar hyd y twnnel tuag at y fynedfa.

Others ran back terrified along the tunnel towards the entrance.

Daeth y sefyllfa ryfedd i ben pan ymddangosodd y cyfarwyddwr, gan weiddi 'Cut, pwy yw'r bobl hyn ar fy set ffilm?'

The strange situation ended when the director appeared, shouting 'Cut, who are these people on my film set?'

Roedd y ffilmio wedi gor-redeg, ac nid oedd y neges wedi cyrraedd y rheolwr yn y swyddfa wrth fynedfa'r ogof.

The filming had over-run, and the message had not reached the manager in the office at the cave entrance.

## Use of Welsh: Law examination questions

**An examination paper is being prepared for law students.**

**On the web page you are invited to translate the questions into Welsh, so that the paper can be made available to candidates in their choice of language.**

1: Mae Jeff yn gweithio fel glanhawr i gwmni sydd â contract i lanhau swyddfeydd gweision sifil yn adeilad y llywodraeth yng Nghaerdydd.

1: Jeff works as a cleaner for a firm which has a contract to clean the offices of civil servants in a government building in Cardiff.

Un noson pan gyrhaeddodd Jeff i lanhau swyddfa benodol, gwelodd fod y deiliad wedi mynd i gyfarfod gan adael ei gyfrifiadur ei droi ymlaen.

One evening when Jeff arrived to clean a particular office, he found the occupant had gone to a meeting leaving his computer switched on.

Dangosodd sgrin y cyfrifiadur e-bost gan y Weinyddiaeth Amddiffyn yn Llundain, gan nodi bod y llywodraeth wedi penderfynu cau ffatri yn Ne Cymru sy'n gwneud offer milwrol i filwyr Prydain.

The computer screen showed an e-mail from the Ministry of Defence in London, stating that the government had decided to close a factory in South Wales which makes military equipment for British troops.

Darllenodd Jeff yr e-bost a sylweddolodd y byddai'r cau yn golygu colli sawl cant o swyddi yn yr ardal.

Jeff read the e-mail and realised that the closure would mean the loss of several hundred jobs in the area.

Pan gyrhaeddodd adref, cysylltodd â newyddiadurwr mewn papur newydd lleol, a gyhoeddodd y stori yn y rhifyn nesaf.

When he got home, he contacted a journalist at a local newspaper, who published the story in the next edition.

Ystyriwch a yw Jeff, deiliad y swyddfa a'r newyddiadurwr wedi cyflawni unrhyw droseddau. Consider whether any criminal offences have been committed by Jeff, the occupant of the office, and the journalist.

2: Mae Megabyte PLC yn gwmni sy'n cyflenwi offer TG.

2: Megabyte PLC is a company which supplies IT equipment.

Mae ganddo gytundeb i gyflenwi systemau cyfrifiadurol, ffôn a diogelwch i Sun Dream, cwmni gwestai mawr sydd wedi'i leoli ar ynys yn y Caribî.

It has a contract to supply computer, telephone and security systems to Sun Dream, a large hotel company which is located on an island in the Caribbean.

Y ffordd hawsaf i Megabyte gael ei offer a'i beirianwyr i'r ynys yw trwy ddefnyddio heddiad cwmni awyr masnachol.

The easiest way for Megabyte to get its equipment and engineers to the island is by using a commercial airline flight.

Fodd bynnag, mae corwynt wedi niweidio'r maes awyr ac ni all unrhyw awyrennau lanio am fis.

However, a hurricane has damaged the airport and no planes can land for a month.

Byddai'n costio tair gwaith cymaint i Megabyte siarтеру cwch i fynd â'r offer a'r peirianwyr i'r ynys.

It would cost three times as much for Megabyte to charter a boat to take the equipment and engineers to the island.

Byddai Megabyte yn colli arian ar y cytundeb.

Megabyte would lose money on the contract.

Cynghori Megabyte PLC ynghylch a allant nawr ganslo neu fynnu ail-drafod y cytundeb.

Advise Megabyte PLC as to whether they can now cancel or insist on renegotiating the contract.

3: Mae Ann yn gyfrifydd ac yn ymweld â swyddfa Natural Way, cwmni colur.

3: Ann is an accountant and visits the office of Natural Way, a cosmetics company.

Mae hi'n cwrdd â'r rheolwyr i drafod cyfrifon y flwyddyn gyfredol.

She meets the managers to discuss the current year's accounts.

Pan fydd hi'n gadael yr adeilad, mae torf fawr wedi ymgynnull y tu allan i brotestio.

When she leaves the building, a large crowd has gathered outside to protest.

Maen nhw'n dal hysbyslenni sy'n honni bod Natural Way yn ymwneud â phrofi colur ar anifeiliaid.

They hold placards which claim that Natural Way is involved in testing cosmetics on animals.

Mae Ann yn cael ei dal yn y dorf ac yn cael ei stopio gan ddau heddwad.

Ann gets caught up in the crowd and is stopped by two police officers.

Mae un swyddog yn gofyn iddi beth sydd yn ei bag.

One officer asks her what is in her bag.

Mae'n dweud wrthyn nhw ei bod hi ar frys ac nad oes ganddi amser i ateb cwestiynau.

She tells them she is in a hurry and has no time to answer questions.

Maen nhw'n gofyn am chwilio ei bag, ond mae'n gwrthod ei agor.

They ask to search her bag, but she refuses to open it.

Mae'r swyddogion heddlu yn atafaelu'r bag ac yn ei gorfodi i mewn i fan heddlu.

The police officers confiscate the bag and force her into a police van.

Awr yn ddiweddarach, pan chwiliwyd ei bag, caiff ei rhyddhau o'r fan a chaniatáu iddi adael.

An hour later, when her bag has been searched, she is released from the van and allowed to leave.

Cynghori Ann a yw'r heddlu wedi defnyddio eu pwerau stopio a chwilio yn gyfreithlon.

Advise Ann whether the police have used their stop and search powers lawfully.

## Description



- Pam mae ardaloedd o Gymru yn addas ar gyfer y math hwn o rali ceir?
- Pa sgiliau arbennig fyddai eu hangen ar y gyrrwr?
- Beth yw rôl y llywiwr (navigator) yn y car rali?
- A all gwylwyr sefyll lle bynnag y mynnant ar hyd y cwrs?
- Beth yw rôl y marsialiaid rasio?

## Understanding Welsh

### Professional training to work through the medium of Welsh

Mae Huw yn dilyn llwybr newydd i ddod yn athro Gwyddoniaeth cyfrwng y Gymraeg gyda'r Brifysgol Agored. Er mwyn i Lywodraeth Cymru gyflawni ei charreg milltir nodedig o sicrhau miliwn o siaradwyr Cymraeg erbyn 2050, mae'n cynnig cymhellion ariannol cryf.

Mae Huw yn frwdfrydig am addysg Gymraeg, ac yn benodol dysgu Gwyddoniaeth trwy'r iaith. "Rwyf wrth fy modd i allu siarad Cymraeg yn fy mywyd pob dydd... Rwy'n mwynhau ceisio gwneud pynciau anodd yn hawdd i'w deall ac i weld myfyrwyr yn dweud 'wow' am wyddoniaeth."

Roedd Huw eisoes wedi sicrhau swydd yn Ysgol Gyfun fel technegydd Gwyddoniaeth. Yr oedd eisiau ymestyn ei yrfa i ddysgu gwyddoniaeth ar lefel uwch, ond nid oedd yn gallu rhoi'r gorau i'w swydd er mwyn astudio'n llawn amser. Yn ffodus, trwy Dystysgrif Addysg i Raddedigion (TAR) newydd o'r Brifysgol Agored yng Nghymru, yr oedd modd i Michael cyfuno astudio gyda'i swydd bresennol a sicrhau'r cymhwyster sydd ei angen i ddod yn athro cymwys. "Y Brifysgol Agored oedd yr unig opsiwn oedd yn gwneud synnwyr i mi. Mae e mor hyblyg. Gallaf barhau gyda fy swydd fel technegydd gwyddoniaeth yn ogystal â symud i mewn i'r rôl ddysgu newydd."

Mae'r llwybr cyflogedig yn ddelfrydol i rywun, fel Michael, sy'n gweithio mewn rôl athro heb gymhwyso mewn ysgol. Bydd yr athro dan hyfforddiant yn astudio ar gyfer TAR o amgylch ei ddyletswyddau presennol yn yr ysgol, bydd yn cael cyflog am y gwaith hwnnw, a chaiff ei gostau astudio eu talu drwy grant hyfforddiant gan Lywodraeth Cymru.

Mae prinder athrawon cyfrwng Cymraeg yn ogystal ag athrawon Cymraeg fel pwnc uwchradd ledled Cymru. Er mwyn i Lywodraeth Cymru gyflawni ei charreg milltir nodedig o sicrhau miliwn o siaradwyr Cymraeg erbyn 2050, mae'n cynnig cymhellion ariannol cryf i bobl ddod yn athrawon Cymraeg neu Wyddoniaeth. Gan fod cymaint o alw, mae cyfleoedd cyflogaeth gwych ar gael i raddedigion newydd TAR cyfrwng Cymraeg a Chymraeg fel pwnc uwchradd.

Mewn maes arall, mae Llywodraeth Cymru yn hybu'r cyfraniad 'amhrisiadwy' meddygon Cymraeg y dyfodol.

Mae myfyrwyr sydd am ddilyn gyrfa yn y maes meddygol - ac astudio drwy gyfrwng y Gymraeg - yn dweud fod y gallu i gyfathrebu yn Gymraeg yn gallu bod yn hanfodol ar gyfer lles cleifion. Yn ôl y Coleg Cymraeg Cenedlaethol mae yna gynnydd cyson wedi bod yn y rhai sydd am ddilyn cyrsiau meddygol yn y Gymraeg.

Dywedodd un myfyrwr ail flwyddyn, Rhys, fod y cyfle i wneud y cwrs yn Gymraeg gyn golygu llawer iddo. "Rwy'n meddwl ei fod yn hollbwysig gallu siarad gyda chleifion ym mha bynnag iaith sy'n eu gwneud nhw'n gyfforddus, oherwydd eu gofal nhw sy'n bwysig ac rwy'n am hwyluso hynny hyd eithaf fy ngallu. Yn ystod fy hyfforddiant rwy'n cofio ymweld â mam newydd ar ward obstetreg oedd wrth ei bodd ein bod ni'n gallu siarad gyda hi yn ei mamiaith."

Dywedodd claf sy'n cael ei drin gan Rhys: "Cefais fy ngeni gyda nam ar fy ngolwg felly fel plentyn roedd rhaid i fi ymweld â'r optometrydd i gael sbectol newydd bob cwpl o fisoedd. Roedden ni'n lwcus fod yr optegydd roedden ni'n ei ddefnyddio'n siarad Cymraeg oherwydd doedden i ddim yn gallu siarad Saesneg yn iawn tan i mi fod tua phump oed. "

Er 2015, mae myfyrwyr yn derbyn ysgoloriaeth gan y Coleg Cymraeg Cenedlaethol i astudio o leiaf 30% o'u gradd yn Gymraeg. Yn ôl rheolwr datblygu'r Gymraeg yn Ysgol Feddygol y brifysgol, mae diddordeb yn cynyddu.

"Mae astudio meddygaeth drwy gyfrwng y Gymraeg a Saesneg yn golygu y gall myfyrwyr ymarfer y ddwy iaith wrth drin cleifion ar lawr gwlad. Cyfathrebu da yw'r pwyslais yma ac mae ymarfer y ddwy iaith gyda'i gilydd yn rhoi'r modd i fyfyrwyr ragori wrth wneud hynny."

Dyweddodd myfyrwraig meddygol, Mari, fod gallu cyfathrebu yn Gymraeg gyda chleifion wedi bod yn hynod o werthfawr yn ystod y pandemig COVID.

"Oherwydd Covid, rydyn ni wedi gorfod mynd ar-lein i gwblhau ein lleoliadau gyda meddygon teulu, sydd wedi golygu siarad `efo cleifion ar alwad fideo. Roedd yn ddefnyddiol bod yn ddwyieithog yn ystod y sesiynau hyn gan fod rhai cleifion yn Gymry iaith gyntaf ac eraill â Saesneg yn iaith gyntaf. Gall gweld cleifion ar-lein fod yn anodd felly roedd gallu siarad `efo nhw yn eu hiaith gyntaf yn gymorth mawr," meddai.

"Os mai'r Gymraeg ydy iaith gyntaf y claf, mae'n golygu llawer os ydyn nhw'n gallu cyfathrebu efo'r meddygon yn Gymraeg gan fod hyn yn rhoi cyfle llawn a theg iddyn nhw fynegi eu hanghenion a'u pryderon."

What work is Huw currently doing, and what would he like to do in the future?

Mae Huw yn gweithio fel technegydd gwyddoniaeth mewn ysgol gyfun. Hoffai fe addysgu gwyddoniaeth lefel uwch trwy gyfrwng y Gymraeg.

Why has Huw chosen to study with the Open University?

Mae'r cwrs Prifysgol Agored yn caniatáu i Huw barhau yn ei swydd bresennol fel technegydd wrth hyfforddi fel athro.

What shortages of teachers in Wales are mentioned in the article?

Mae prinder athrawon Cymraeg ac athrawon pynciau eraill trwy gyfrwng y Gymraeg mewn ysgolion uwchradd.

When Rhys was training as a doctor, on what occasion does he mention speaking Welsh with a patient?

Mae Rhys yn sôn bod mam newydd a oedd yn cael triniaeth yn yr ysbyty yn falch pan lwyddodd i siarad â hi yn Gymraeg, sef ei hiaith gyntaf.

In what way was another patient helped by a Welsh speaking medical practitioner when he was a small child?

Roedd yn rhaid i'r claf ymweld yn rheolaidd i gael prawf ar ei olwg gan optegydd pan oedd yn blentyn bach, mewn oedran pan oedd e'n siarad Cymraeg yn unig.

How did Mari make use of her Welsh language skills whilst training with a general practitioner?

Llwyddodd Mari i siarad â chleifion trwy gyswllt fideo cyfrifiadurol yn eu hiaith gyntaf, p'un ai Saesneg neu Gymraeg oedd hon.

## Story board

### Visiting Swansea

1: Swansea is the second largest city in Wales and has a wide variety of shops and restaurants. It is an important transport centre, with train and bus connections to much of south Wales.

Abertawe ydy'r ddinas ail fwyaf yng Nghymru ac mae ganddi amrywiaeth eang o siopau a bwytai. Mae'n ganolfan drafnidiaeth bwysig, gyda chysylltiadau trên a bws i lawer o dde Cymru.



2: Swansea docks were important for exporting coal, but this trade gradually declined. The docks finally closed in 1969 and the area became derelict. Over the following twenty years, plans were put in place to develop a marina. New lock gates and bridges were installed, and the area has developed as a very attractive place to visit, or to live.

Roedd dociau Abertawe yn bwysig ar gyfer allforio glo, ond dirywiodd y fasnach hon yn raddol. Caeodd y dociau o'r diwedd yn 1969 a daeth yr ardal yn segur. Dros yr ugain mlynedd nesaf, rhoddwyd cynlluniau ar waith i ddatblygu marina. Gosodwyd gatiâu loc a phontydd newydd, ac mae'r ardal wedi datblygu'n lle deniadol iawn i ymweld ag ef, neu i fyw.



3: Adjacent to the marina is the National Waterfront Museum. This museum focuses on telling the story of Swansea docks and the region's industries. Among the interesting exhibits is a demonstration of how railway trucks were lifted and tipped to load coal onto ships.



Wrth ochr y marina mae Amgueddfa Genedlaethol y Glannau. Mae'r amgueddfa hon yn canolbwyntio ar adrodd stori dociau Abertawe a diwydiannau'r rhanbarth. Ymhlith yr arddangosion diddorol mae arddangosiad o sut roedd tryciau rheilffordd yn cael eu codi a'u tipio i lwytho glo i longau.

4: The old Helwick lightship is on display outside the museum. During its working life the ship was moored above the Helwick sandbank in the Severn Estuary to warn ships of the danger. The lightship had no engine, and was towed into position by a tug boat. It had a platform to allow a helicopter to land when changing the crew.

Mae hen oleulong Helwick yn cael ei harddangos y tu allan i'r amgueddfa. Yn ystod ei bywyd gwaith angorwyd y llong uwchben banc tywod Helwick yn Aber Afon Hafren i rybuddio llongau am y perygl. Nid oedd gan y goleulong injan, a chafodd ei thynnu i'w lle gan gwch tynnu. Roedd ganddo blatfform i ganiatáu i hofrennydd lanio wrth newid y criw.



5: The museum has a working replica of Trevithick's locomotive which made the first steam railway journey in Wales, from the Penydarren iron works to the canal wharf at Abercynon. On particular dates, the locomotive runs along a short section of track in the grounds of the museum.

Mae gan yr amgueddfa replica gweithredol o locomotif Trevithick a wnaeth y daith rheilffordd stêm gyntaf yng Nghymru, o waith haearn Penydarren i lanfa'r gamlas yn Abercynon. Ar ddyddiadau penodol, mae'r locomotif yn rhedeg ar hyd darn byr o drac ar dir yr amgueddfa.





6: From Swansea marina, a sandy beach extends for five miles to the coastal village of Mumbles. Swansea Bay is popular with surfers. The poet Dylan Thomas lived in Swansea, and he liked to spend time in the public houses in Mumbles. The village has a lighthouse, and a Victorian pier.

O farina Abertawe, mae traeth tywodlyd yn ymestyn am bum milltir i bentref arfordirol y Mwmbwls. Mae Bae Abertawe yn boblogaidd gyda syrffwyr. Roedd y bardd Dylan Thomas yn byw yn Abertawe, ac roedd yn hoff o dreulio amser yn y tafarndai yn y Mwmbwls. Mae gan y pentref oleudy, a phier Fictoriaidd.



7: On the hillside above Mumbles village is Oystermouth Castle. The oldest parts of the castle date back to the 12th century. The castle was the home of the Norman lords of Gower, and was frequently attacked by the local Welsh.

Ar ochr y bryn uwchben pentref y Mwmbwls mae Castell Ystumllwynarth. Mae rhannau hynaf y castell yn dyddio'n ôl i'r 12fed ganrif. Roedd y castell yn gartref i arglwyddi Normanaidd Gŵyr, ac roedd Cymry lleol yn ymosod arno'n aml.



8: People living in Swansea can easily travel to the countryside. On the northern edge of the city is Penllergare. This Victorian estate provides woodland walks around the river and two lakes.

Gall pobl sy'n byw yn Abertawe deithio i gefn gwlad yn hawdd. Ar ymyl ogleddol y ddinas mae Penllergare. Mae'r ystâd Fictoriaidd hon yn darparu llwybrau coetir o amgylch yr afon a dau llyn.

